

ustrükk 2015

GLOBALISEERUV MAAILM

gümnaasiumi valikkursuse õppematerjal

GLOBALISEERUV MAAILM

gümnaasiumi valikkursuse õppematerjal

uustrükk 2015
Väljaandja: MTÜ Mondo

Koostamisel osalenud eksperdid:

Kadri Kalle

Lea Koppel

Pilvi Tauer

Piret Tänav

Krista Untera

Sisutoimetajad:

Johanna Helin

Madli Ross

Veronika Svištš

Keeletoimetaja: Argo Mund

Kujundaja: Triinu Tulva

ISBN 978-9949-38-549-2

Õppematerjali „Globaliseeruv maailm“ 2012. aasta, esimese trüki koostajad:

Mari-Kätrin Kinks, Annika Kool, Siisi Saetalu

Kaasautorid: Johanna Helin, Marianne Pitk, Pilvi Tauer, Piret Tänav, Allan Vissor

Kaanefoto: G.M.B. Akash / Panos

Mälupulga kotid on valminud rulojääkidest.

Õppematerjali „Globaliseeruv maailm“ uuendamist ja trükki on toetanud Euroopa Komisjon projekti „Maailmaharidus sotsiaalsaines“ kaudu, samuti Eesti Välisministeerium arengukoostööks ette nähtud vahenditest. Materjali sisu eest vastutab MTÜ Mondo ja see ei esinda Euroopa Liidu seisukohti.

EESTI
ARENGUKOOSTÖÖ

©Ecoprint

SISSEJUHATUS 4

Ülesehitus	4
Kursuse hindamine	5
Iseseisvate tööde juhendid	6
Koolisisene ja -väline toetus	9
Sissejuhatavad tegevused	10

A RAHVASTIKUPROTSESSID GLOBALISEERUVAS MAAILMAS 15

1. Rahvastikukasv ja linnastumine	16
2. Rahvastikuränne ja pagulus	24
3. Kultuuriline mitmekesisus	33
4. Mitmekultuuriline ühiskond	39
5. Kultuuride- ja religioonidevahelised kokkupõrked	46
6. Relvastatud konfliktid	51
7. Rahvusvaheline koostöö	56

B MAAILMA MAJANDUSLIK JAGUNEMINE 67

8. Areng	68
9. Vaesus	77
10. Majanduse üleilmastumine	82
11. Maailmakaubandus ja arengumaad	90
12. Arengukoostöö ja -eesmärgid	96

C GLOBAALNE TARBIMISÜHISKOND 107

13. Ökoloogiline jalajalg	108
14. Toidutoodang	113
15. Tööliste õigused ja lapstööjõu kasutamine	118
16. Ettevõtete ühiskondlik vastutus ja õiglane kaubandus	124
17. Globaalne infoühiskond ja IKT	131
18. Energia- ja teiste loodusressursside hankimine ja tarbimine	142
19. Jäätmed	150

D GLOBAALSED KESKKONNAPROBLEEMID 157

20. Kliimamuutused	158
21. Muldade vaesumine ja kõrbestumine	169
22. Elurikkuse kadumine	174
23. Maailmamere reostumine ja kalaressursside nappus	181
24. Vesi	185
25. Metsade majanduslik kasutamine	190

KOKKUVÕTE 196

Lõpetuseks	196
Kokkuvõtvad tegevused	196

Gümnaasiumi valikkursusele loodud õppematerjal „Globaliseeruv maailm” kätkeb üleilmastumise mitut tahku ning toetab õpetajat õpitegevuse planeerimisel ja õpetamisel. Selle teemad on seotud geograafia ja teiste sotsiaalainete valdkonnaga.

Õppematerjali on koostanud MTÜ Mondo maailmahariduskeskus koostöös geograafia ja ühiskonnaõpetuse õpetajate ning teiste ainespetsialistidega. Eesmärk oli luua materjal, mis annab taustainfo mitmesuguste maailma nähtuste ja võtmeküsimuste kohta, aitab mõista meie seotust muu maailmaga ning toetab lahenduste otsimist tänapäeva probleemidele. Kursus täidab maailmahariduse eesmärgi ja suunab noori kujunema vastutustundlikeks maailmakodanikeks.

Materjali koostamisel on arvesse võetud järgmisi põhimõtteid:

Tähtis!!!

- a. õppija osaleb õppimises aktiivselt, kasutab materjali teadlikult ja loova ning kujundab oma õpistrateegiad;
- b. õppematerjal vastab riiklikule õppekavale;
- c. kasutatakse mitmesuguseid aktiivõppevorme;
- d. õpetaja roll teiseneb teadmiste vahendajast õpilase koostööpartneriks ja nõustajaks;
- e. õppematerjal on avatud, selle kohandamine ja täiendamine lähtub õppija eesmärkidest ning vajadustest.

Õpieesmärkideks on mitmesuguste teemade, meetodite ja tegevuste kaudu kujundada õppijate üldpädevusi, sh asjatundlikkust, mis on seotud nii ühiskonna mõistmise ja enesemääratlemisega kui ka õppimise, infootsimise, suhtlemise, matemaatika ja ettevõtlusega. Lisaks on taotletud, et õpilane huvitub maailma eri regioonide probleemidest ning oskab neid analüüsida, lähtudes arengut mõjutavatest teguritest. Õppematerjal hõlmab õpilaste väärtuste arendamist, väärtushinnangute ning -hoiakute kujundamist.

Ülesehitus

Kursuse materjal on esitatud kahel viisil.

1. **ÕPETAJARAAMAT PABERIL** koosneb õpetajale mõeldud taustmaterjali-dest ning õppemeetodite ja ülesannete lühikirjeldustest. Iga alateema lõpus on kasutatud ja soovitatava materjali (sealhulgas filmide ning veebilinkide¹) loend.
2. **MÄLUPULK** sisaldab õpetajaraamatu tervikteksti, sealhulgas harjutuste kirjeldusi (variandid), töölehti õpilastele, kaarte, esitlusi ja fotosid.

Materjal on saadaval nii eesti kui ka vene keeles. Lisaks on õpilastele kasutamiseks mõeldud taustmaterjal internetis, selle leiab Maailemakooli portaalist: www.maailemakool.ee.

---

¹ Veebilinke kasutati ja kontrolliti jaanuaris 2015.

Õppematerjal koosneb **neljast teemaplokist** ja **25 alateemast**. Iga alateema juures on esitatud õppetegevuse eesmärgid, taustmaterjal ja võimalik meetodid, mis on jaotatud soojenduseks, teema uurimiseks ning kinnistamiseks. Materjal pakub rohkem teemasid ja tegevuse variante, kui 35-tunnise valikkursuse jooksul on võimalik läbida, nii et konkreetset sisu peaks täpsustatama kursuse alguses õpetaja ja õpilaste koostöös, lähtudes õpilaste huvidest ja valitud kursuse hindamisviisist.

Samuti on valikkursuse raames hea korraldada üks n-ö **avatud tund**, kuhu kutsutakse esinema külaline, kes korraldab töötoa mõnel valitud teemal (nt keskkond, arengukoostöö, vabatahtlik töö). Kokkuvõttes peaks kursuse sisu komplekteerides lähtuma põhimõttest, et kaetud oleksid kõik neli teemaplokki maailma eri regioonide näidetel.

Õpetajaraamatus järgnevad taustmaterjalile **mitmesugused metoodilised lahendused**, mis sisaldavad probleemide lahendamist, loovülesandeid, rollimänge, arutelu, ettekandeid, intervjuuimist, uurimistööd jm. Palju kasutatakse paaris- ja rühmatöid, õpiringe, mosaiikrühmi, praktilisi töid ja simulatsioone. Õpetaja ülesanne on valida variantide seast need, mis tema õpilastele kõige paremini sobivad ja tunnikavva mahuvad.

Vahelduseks võiks vaadata ka filme, mida saab laenata Maailmakooli filmikogust: filmikogu.maailmakool.ee. **Filme** saab laenata nii interneti teel kui ka mälupulgalt vaatamiseks. Laenamiseks peab end enne veebilehel kasutajaks registreerima. Mõne filmi juurde on lisatud ka ülesanded ning juhendid klasiaruteluks.

Soovitav on tutvuda ka TeachMDGs Maailmahariduse õppevahendiga, kus on esitatud mitmed maailmahariduse õppemeetodid. Materjali leiab Maailmakooli veebilehelt maailmakool.ee/meetodid/450-2/teachmdgs-maailmahariduse-oppevahendid/.

Kursuse hindamine

Kursuse hindamiseks on eri viise, mida on omavahel võimalik kombineerida:

- õpipäevik või õpimapp;
- esitlus (rühmas või üksinda);
- plakatikampaania (rühmas või üksinda);
- sotsiaalreklaam (rühmas või üksinda)²;
- essee kursuse lõpus;
- õpilase osalemine ja aktiivsus tunnis;
- õpilase osalemine ja aktiivsus tunnivälistes ettevõtmistes (nt filmiüritustel).

---

² Sotsiaalreklaamide näiteid leiab siit: www.lifebuzz.com/social-issue-ads/.

Soovitav on kasutada järgmist arvestuspõhimõtet:

- ✕ 60% – esitlus/plakatikampaania/sotsiaalreklaam/essee + õpipäevik;
- ✕ 20% – aktiivsus tunnis ja tunnivälistes ettevõtmistes, initsiatiiv rühmatöös;
- ✕ 20% – kohalolek (puudumiste kompenseerimine internetiviktoriinidega).

Numbrilise hindamise jaoks leiab juhendeid ja hindamismaatrikseid Maailmakooli veebilehelt maailmakool.ee/hindamine.

Iseseisvate tööde juhendid

ÕPIPÄEVIKU KOOSTAMINE. Õpipäevikuga uuritakse käsitletavaid teemasid ning luuakse neist isiklik visioon. Päevikusse kogutakse kõik kursuse materjalid. Peale tunnis käsitletud materjali ja õpilase enda märkmete võiks päevikusse lisada ka ajaleheartikleid ja veebimaterjali. Õpilaste tähelepanu tuleb juhtida sellele, et lisamaterjalide juurde on vaja märkida allikad, kust andmed pärinevad, ning päeviku lõppu lisada allikate loetelu. Oluline on, et õpilane avaks endale teemad süvitsi ja mõtestaks neid mitmest vaatenurgast. Õpilane peaks kirjutama teemadest ja tähelepanekutest oma sõnadega. Õpipäeviku sisuosa võiks olla üles ehitatud, lähtudes järgmistest punktidest ja küsimustest.

- a. Tunni sisu lühiülevaade: mis oli tunni põhisõnum?
- b. Aspektid, mis olid olulised ja uued: mida uut õpiti sel korral?
- c. Õppimise hindamine: milliseid mõtteid teema ja selle käsitusviis äratas, mis jäi ebaselgeks, milliseid küsimusi oleks võinud tunnis veel küsida?
- d. Õpilase enda motivatsiooni hindamine (skaalal 1–5: 1 = väga halb ja 5 = väga hea) ning pandud hinde analüüsimine ja põhjendamine.
- e. Tagasiside tunniteema käsitlusele: ettepanekud teema paremaks käsitlemiseks, ootuste selgitamine jne.

Õpipäevik on kirjutatud kas selge käekirja või arvutiga, pildimaterjali kasutamine annab plusspunkte. Samuti lisab õpipäevikule väärtust selle loogiline ülesehitus. Üldiselt lähtub õpipäeviku ülesehitus uurimistöö tavadest ning peaks olema järgmine: õpilase ja kursuse nimi, sisukord tundide teemade põhjal, õpipäeviku sisu, kasutatud allikate nimekiri. Soovitav on täita õpipäevikut alati samal päeval, mitte viimasel õhtul, sest siis on palju juba ununenud.

Õpipäeviku raames võiks õpilane kursuse jooksul lisaks uurida järgmisi teemasid ning täita nende vastavaid ülesandeid.

- ✕ **Teemaplokk A.** Kasv ja kestlikkus
Kas sinu arvates on võimalik ühendada rahvastikukasv, majanduskasv ja keskkonna kestlikkus? Pane kirja kolm mõtet, kuidas selles suunas oleks võimalik liikuda.
- ✕ **Teemaplokk B.** Tarbimine ja toodete nähtamatu mõju
Nimeta neli toodet, mida oled viimasel ajal tarbinud. Uuri, milline nähtamatu

mõju on nende tootmise taga. Kust on toode pärit? Kuidas on toode Ees-
tisse jõudnud? Märki need riigid maailmakaardi põhjale. Kas tootmises on
midagi ebaõiglast või keskkonnale kahjulikku? Kui jah, siis mis? Kas sellele
tootele on olemas ka õiglasem alternatiiv? Kuidas saaksid kaasa aidata
tootmise probleemide lahendamisele?

- × **Teemaplokk C.** Õiglase kaubanduse tooted poodides
Märki üles kaks põhjust õiglase kaubanduse toodete ostmiseks. Selgita
välja lähimates poodides, mitu õiglase kaubanduse toodet nende valikust
võib leida. Millised on õiglase kaubanduse toodete hinnad võrreldes teiste
sarnaste toodetega? Uuri, kas pood on nõus oma kaubavalikusse lisama
õiglase kaubanduse tooteid.
- × **Teemaplokkid C ja D.** Jalajäljed
Mõõda oma ökoloogiline, CO₂- ja veejalajälg ning pane tulemused kirja.
Esita kolm võimalust, kuidas saad neid näitajaid vähendada.
  - × Ökoloogilist jalajälge mõõda veebilehelt jalajalg.positium.ee
  - × CO₂-jalajälge mõõda Carbon Footprint Ltd veebilehelt www.carbon-footprint.com/calculator.aspx
  - × Veejalajälge mõõda Water Footprint Networki veebilehelt waterfoot-print.org/en/
- × **Teemaplokk D.** Kodused jäätmed
Jälgi ja pane kirja, kui palju jäätmeid nädala jooksul sinu kodus tekib. Esita
kolm näidet, kuidas saaks koduseid jäätmeid vähendada ja/või taaska-
sutada. Uuri, mis saab edasi sinu jäätmetest.
- × **Kokkuvõte.** Mina kui maailmakodanik
Pane kirja kolm võimalust, kuidas saaksid kursusel käsitletud probleemide
lahendamisse isiklikult panustada.

Need ülesanded tagavad, et õpilane puutub kokku kursuse olulisemate tee-
madega, olenemata sellest, missuguse konkreetsema valiku õpetaja ja õpila-
sed klassis käsitletava materjali kohta teevad.

ESITLUSE KOOSTAMINE. Esitluse eesmärk on uurida iseseisvalt valitud
teemat ning koostada leitud materjali põhjal ettekanne, mida teistele õpilastele
klassis esitada. Töö alguses tutvub õpilane teemaga – loeb internetist ja teistest
allikatest valitud teema kohta põhilisi fakte ning otsib huvitavat teavet. Edasi valib
õpilane kogutud info seast välja materjali, mida soovib enda esitluses kasutada.
Info valikul on oluline allikate usaldusväärsus. Seetõttu on soovitatav kasutada
ametlikult kinnitatud teavet. Seejärel koostab õpilane kaasahaarava slaidi- või
Prezi-esitluse, millega teistele tunnis esineb. Kui esitlus tehakse rühmatööna,
peavad kõik rühma liikmed olema projekti elluviimisesse ja esitlusesse kaasatud.

NB! Pole soovitatav ühele slaidile panna üle kuue rea teksti!³

3 Soovituslik esitluse koostamise ja hindamise juhend geograafia ainevaldkonna all: www.oppekava.ee/index.php/G%C3%BCmnaasiumi_valdkonnaraamat_LOODUSAINED.

Mitte liiga
šokeerida!

PLAKATIKAMPAANIA KOOSTAMINE. Plakatikampaania eesmärk on kasvatada teadlikkust probleemist, mille õpilane on kampaaniaks valinud. Esiteks loeb õpilane internetist ja teistest allikatest valitud teema kohta põhilandmeid ning otsib huvitavat lisateavet. Edasi meisterdatakse suured teemakohased reklaamplakatid. Plakatid võiks kujundada atraktiivseks ja informatiivseks, aga mitte liiga šokeerivaks. Plakati esitlemisel peetakse ettekanne, millega antakse lühiülevaade teemat puudutavatest faktidest, seletatakse probleemi põhjuseid, esitatakse peamised piirkonnad maailmas, kus probleem esineb. Pakutakse mõningaid võimalikke lahendusi ning tuuakse näiteid headest juhtumitest, kus nimetatud probleemidega on edukalt toime tulnud. Kõik rühma liikmed peavad olema projekti elluviimisesse ja esitluse kaasatud. Pärast ettekannet oleks huvitav levitada plakateid kooli seintel, et suurendada teadlikkust ka teiste õpilaste seas.

SOTSIAALREKLAAMIDE KOOSTAMINE. Sotsiaalreklaami eesmärk on parandada kaasõpilaste teadlikkust valitud teemast. Esiteks otsib õpilane internetist ja teistest allikatest valitud teema kohta põhilisi fakte ning huvitavat teavet. Edasi alustatakse fiktiivse reklaami loomisega. Fiktiivne reklaam tähendab seda, et reklaam ei pea olema loodud filmi- või meediaformaadis, vaid seda võib esitada draamastseenina. Reklaam peaks olema kõitev ja informatiivne, aga ei tohiks ületada hea maitse piire. Kasutada võib ka abivahendeid ning tehnikaseadmeid. Reklaami kestus peaks jääma vahemikku 30–60 sekundit ning selles tuleks kasutada nii heli kui ka pilte. Kõik rühma liikmed peavad olema projekti elluviimisesse ja esitamisse kaasatud. Näiteks saab tutvuda sotsiaalreklaamidega, mille koostasid Saaremaa ühisgümnaasiumi õpilased, Maailmakooli veebilehel: www.maailmakool.ee/parimad-praktikad/saaremaa-uhisgumnaasiumis-toimus-20-veebruariil-maailmapaev/.

Õpilastele on plakatikampaania ja sotsiaalreklaamide planeerimisel abiks ka materjal „Maailmakodanikuks!”, mille leiab Maailmakooli veebilehelt maailmakool.ee/meetodid/maailmakodanikuks.

Esitluste, plakatikampaaniate ja sotsiaalreklaamide koostamisel ning ettekandmisel on õpilasel soovitatav pidada meeles järgmisi näpunäiteid.

Soovitused!

- ✗ Lõppversioon peaks olema klassikaaslastele võimalikult huvitav.
- ✗ Enne esitlemist peaks veenduma, et klassis on olemas kõik vajalikud seadmed. Ootamatute probleemide ennetamiseks on soovitatav tehnikat enne ettekannet katsetada.
- ✗ Võiks vältida stereotüüpide kasutamist (nt paisunud kõhtudega nälgivate laste pildid), sest stereotüübid näitavad enamasti vaid olukorra ühte poolt ja võivad tekitada valearusaamu.
- ✗ Ei tohiks kujutada inimesi väärarutades olukordades (nt surevad või abitud inimesed, kerjused). Keerulisi teemasid võiks edasi anda pigem sümbolite ja kujutlusvõime abil, empaatia ja tundlikkusega.

ESSEE KIRJUTAMINE. Essee peaks olema sisukas ning näitama õpilase võimekust valikkursuse teemadel iseseisvalt mõelda ja arutleda. Lisaks oma mõtetele peaks õpilane kasutama allikaid, millele tuleb korrektselt viidata. Essee pikkus võiks olla 9000–12 000 täheruumi.

- × Mida ma sooviksin maailmas muuta?
- × Kuidas tarbida õiglaselt ja kehtlikult?
- × Kuidas saaks kriise ja konflikte vältida ja lahendada?
- × Maailm aastal 2050
- × Aidata või mitte: mõtteid arengukoostööst
- × ...

← Näidisteemad

ÕPILASTE OMAVAHELINE TAGASISIDE ANDMINE. Kursuse keskel on hea korraldada omavaheline õpipäevikute hindamise sessioon, kus õpilased tutvuvad üksteise päevikutega ning hindavad neid. Sellega õhutatakse õpilasi arvestama ajaliste piirangutega ning jagama tööd kursuse vältel võrdsemalt. Õpetaja jagab tagasisidevormide põhjad õpilastele täitmiseks. Iga õpilane peaks täitma kaasõpilase kohta hindamise vormi ning näitama seda nii õpetajale kui ka kaasõpilasele. Tagasiside vormi leiab mälupulgalt.

Koolisisene ja -väline toetus

Kursuse õpetamisel on kindlasti abiks ideed ja kogemused nii oma koolist kui ka väljastpoolt. Koostööd võiks teha teiste oma kooli õpetajatega. Eriti kasulik on lõimimine sotsiaalainete ja geograafiaga. Samuti tuleb kasuks koostöö keeleõpetajatega, sest hulk internetimaterjale on saadaval ainult inglise keeles. Mõistete defineerimise ja lugemisoskuse arendamiseks ning eri žanrist tekstide loomisel saab tuge eesti keele õpetajalt. Kuna huvitavaid teemasid on palju, võib koostöö kaudu saada lisatunde õpitu kinnistamiseks. Õpilaste oma aktiivsust võib aidata ohjata kooli huvijuht, keda on hea kaasata ka kursuse planeerimisse.

koostöö

Õpilasi võiks julgustada ka teiste ainete uurimistöid kirjutades valima globaalseid teemasid. Maailmakooli veebilehel maailmakool.ee/meetodid/opilaste-uurimistood/ on ideid ja materjale uurimistööde koostamiseks. Mondo ja UNESCO Eesti rahvusliku komisjoni kaudu võivad õpilased saada oma tööle kaasujuhendaja.

Koolivälist toetust kursuse pidamisel saab eelkõige Eesti MTÜ-delt. Õppe-materjali koostaja MTÜ Mondo on Eesti organisatsioon, mis tegutseb arengukoostöö, humanitaarabi ja maailmahariduse valdkonnas. Mondo tegevusse on kaasatud vabatahtlikud, kes on valmis tulema kooli arengukoostööst ja võõrsil tehtud vabatahtliku töö kogemustest rääkima. Samuti tulevad heal meelel kooli rääkima teemaekspertid. Külalisi saab kutsuda meili teel: maailmaharidus@mondo.org.ee.

Ettevalmistus!

Enne kui kutsuda kooli või tundi **külaline**, tuleks mõelda järgmistele punktidele.

- × Mis on sinu eesmärk ja huvid?
- × Milliseid vaatenurki tahad külalise kaudu õpilastele tutvustada?
- × Milline on sihtrühm, kas terve kool või klass?
- × Külalisele peaks andma eelinfot õpilaste taseme ja vastava teema ettevalmistuse kohta.
- × Arvesta, et külalisega tuleks võtta ühendust varakult, siis on suurem tõenäosus, et leiad tundi esineja.
- × Uuri külaliselt, kas ja millist tehnikat on tunnis esinemiseks vaja. Vajaduse korral reserveeri sobiv klassiruum.
- × Uuri, kas kool saaks külalise kohalesõitu või esinemistasu kompenseerida.
- × Alati on hea, kui on olemas ka varuplaan võimalike äraütleliste puhuks.

Töötube saab kasutada teemavaldkonna sissejuhatamiseks ning süvitsi käsitlemiseks. Töötube on võimalik kooli tellida või töötoa juhendmaterjalide abil ise korraldada. Vaata täpsemat infot Maailmakooli veebilehelt maailmakool.ee/tootoad.

Mõningad näited töötubade teemade kohta:

- × üleilmastumise koomiksise töötuba;
- × mobiili töötuba (tarbimine, maavarade kaevandamine, konfliktid, jäätmed, mida meie tarbijatena saame teha);
- × šokolaadi/riiete töötuba (toidutoodang, maailmakaubandus, tööliste õigused, lapstööjõud, mida meie tarbijatena saame teha);
- × pagulasteemaline pott-trummide töötuba;
- × inimõiguste töötuba.

Sissejuhatavad tegevused

Valiku tegemine!

Kursuse esimeses tunnis tehakse mõni allpool esitatud variandist. Seejärel tutvustatakse õpilastele kõiki 25 teemat, mida on võimalik kursuse jooksul käsitleda, ning tehakse valik, millistele teemadele kursuse jooksul keskendutakse. Samuti tutvustatakse õpilastele hindamise aluseid ning jagatakse juhtnööre iseseisvaks tööks. Juhul kui kursuse ülesehitus ja hindamine põhineb õpilaste esitlustel, peaksid õpilased valima oma teema juba kursuse alguses. Teemade valiku puhul on hea jälgida, et kõik teemaplokid saaksid klassis võrdselt esindatud.

VARIANT S.1. Rühmatöö „Maailmakaart”

Õpilased joonistavad maailmakaardi ning märgivad sellel paigad, kus on käinud, kuhu tahaksid ja kuhu kindlasti ei tahaks minna. Rühmatööle järgneb arutelu. Juhend S.1.

VARIANT S.2. Rühmatöö „Arvamusjoon”

Õpilased tõmbavad paberile joone, mille üks ots esindab positiivset ning teine negatiivset vastust. Rühmades küsitakse küsimusi, mille kohta iga rühmaliige oma arvamust avaldab, asetades mõne käepärase eseme joonel vastavasse kohta. Järgneb arutelu. Juhend S.2.

VARIANT S.3. Filmi vaatamine

Klassis vaadatakse mõnd Maailmakooli filmikogu dokumentaalfilmi ning arutletakse selle üle. Soovitame alustuseks vaadata näiteks filmi „Asjade lugu”, mille kohta on Maailmakooli filmikogu veebilehel olemas ka arutelu juhend.

VARIANT S.4. Mäng „Geoguesser”

Klassis mängitakse veebipõhist mängu „Geoguesser”. Järgneb arutelu. Juhend S.4.

VARIANT S.5. Koomiksitöötuba

Rohujuure koomiksitöötoas saavad õpilased läbilõike üleilmastumise ja tarbimise teemadest. Koomiksitöötoa kaudu arenevad noorte teadmised üleilmastumisest, kriitiline mõtlemine, eneseväljendusoskus ja kodanikuaktiivsus. Töötoa kestus on koos koomiksite joonistamisega umbes 180 minutit, mida on soovi korral võimalik jaotada pausiga kaheks osaks. Selle ajaga joonistab iga osaleja ühe üleilmastumise teemalise seinakoomiksi. Koomiksitöötoa võib tellida MTÜ Mondolt või abimaterjale kasutades ka ise korraldada. Infot leiab Maailmakooli veebilehelt www.maailmakool.ee/meetodid/koomiksite-tootuba.

VARIANT S.6. Rühmatöö „Maailmakodanikuks!”

Rühmades arutletakse globaalsete teemade üle, kasutades töölehte S.6. Õpilased valivad endale globaalsete probleemidega seotud teema, millest lähtudes täidavad töölehe. Seejärel tehakse klassile käsitletud probleemi ning vastustest kokkuvõte. Infot rühmatöö „Maailmakodanikuks!” meetodi ning materjali kohta leiab Maailmakooli veebilehelt maailmakool.ee/maailmakodanikuks.

VARIANT S.7. Maailm kui 100 inimesega küla

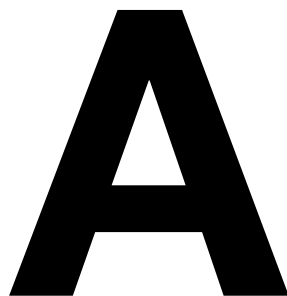
Klassis tutvutakse projekti „Maailm kui 100 inimesega küla” piltidega. Pildid leiab AntiWorldNewsi veebilehelt antiworldnews.wordpress.com/2012/02/10/if-the-world-were-a-village-of-100-people/. Iga pildi juures arutletakse esitatud näitajate üle ning püütakse arvata, kus elavad peamiselt inimesed, kes üht või teist pildi poolt esindavad.

- × Maailmakooli veebileht: www.maailmakool.ee
- × Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee
- × Films for action: www.filmsforaction.org/walloffilms/
- × *TeachMDGs – Maailmahariduse õppevahendid*, Maailmakooli veebileht: maailmakool.ee/meetodid/450-2/teachmdgs-maailmahariduse-oppevahendid/
- × *Hindamine*, Maailmakooli veebileht: maailmakool.ee/hindamine
- × Ökojalajälje kalkulaator: jalajalg.positium.ee
- × Carbon Footprint Ltd veebileht: www.carbonfootprint.com/calculator.aspx
- × Water Footprint Networki veebileht: waterfootprint.org/en/
- × *Saaremaa Ühisgümnaasiumis toimus 20. veebruaril maailmapäev*, Maailmakooli veebileht: www.maailmakool.ee/parimad-praktikad/saaremaa-uhisgumnaasiumis-toimus-20-veebuaril-maailmapaev/
- × *Maailmakodanikuks!*, Maailmakooli veebileht: maailmakool.ee/meetodid/maailmakodanikuks
- × *Õpilaste uurimistööd*, Maailmakooli veebileht: maailmakool.ee/meetodid/opilaste-uurimistood/
- × *Töötoad*, Maailmakooli veebileht: maailmakool.ee/tootoad
- × BoredPanda portaali artiklid kaartidest: www.boredpanda.com/tag/funny-maps/
- × Worldmapperi veebileht: www.worldmapper.org
- × Mäng „Geoguesser”, BBC Traveli veebileht: www.bbc.com/travel/feature/20131206-how-well-do-you-know-the-world-play-geoguessr-to-find-out
- × *Koomiksite töötuba*, Maailmakooli veebileht: www.maailmakool.ee/meetodid/koomiksite-tootuba
- × *The Max-Neef Model of Human-Scale Development*, City Strollsi veebileht: citystrolls.com/the-max-neef-model-of-human-scale-development/
- × *If the World Were a Village of 100 People*, AntiWorldNewsi veebileht: antiworldnews.wordpress.com/2012/02/10/if-the-world-were-a-village-of-100-people/
- × Film „Asjade lugu”, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/189

- ✕ Soovituslik esitluse koostamise ja hindamise juhend geograafia ainevaldkonna all: www.oppekava.ee/index.php/G%C3%BCmnaasiumi_valdkonnaraamat_LOODUSAINED
- ✕ Sotsiaalreklaamide näited: www.lifebuzz.com/social-issue-ads/

RAHVASTIKUPROTSESSID GLOBALISEERUVAS MAAILMAS

Esimene teemaplokk käsitleb rahvastikuga seotud üleilmastumisinähtusi, milleks on:

1. Rahvastikukasv ja linnastumine
2. Rahvastikuränne ja pagulus
3. Kultuuriline mitmekesisus
4. Mitmekultuuriline ühiskond
5. Kultuuride- ja religioonidevahelised kokkupõrked
6. Relvastatud konfliktid
7. Rahvusvaheline koostöö

Rahvastikuteemat võib alustada mänguga teemaploki mõistete kohta.

VARIANT A.0. Terminidoomino

Klass jagatakse rühmadeks. Igale rühmale antakse terminidoomino sedelid. Rühmad peavad panema doominosedelid õigesse järjekorda nõnda, et termin ühel doominosedeli otsal läheb kokku seletusega teisel otsal. Kõige kiirem rühm on võitja ja saab teistele tutvustada, mida termin tähendab. Dominosedeleid terminitega saab printida mälupulgalt. Juhend A.0.

2011. aastal jõudis maailma rahvaarv 7 miljardi inimeseni.¹ Rahvastikukasvuga paralleelselt toimub linnastumine, mis on tänapäeval kiirem kui eales varem. Alates 2008. aastast elab enamik maailma elanikest linnapiirkondades ja linnades.

Rahvastikukasv

Arvutuste järgi, mida tutvustas teadusajakiri Science Daily, on maailma elanikkond 2100. aastal 80% tõenäolisusega 9,6–12,3 miljardit.² Vahepeal olid ennustused positiivsemad. Eeldati, et maailma elanikkond hakkab kahanema 2070ndatel. Üks jätkuva kasvu põhjus on see, et Aafrika lõunapoolsetes riikides pole sündimus vähenenud nii kiiresti, kui eeldati. Praeguse tempoga võib Aafrika elanikkond järgmise 85 aasta jooksul neljakordistuda, s.o kasvada umbes miljardist nelja miljardi inimeseni. Teistes maailmajagudes on oodatud muutused väiksemad. Aasia rahvastik kasvab 4,4 miljardist umbes 5 miljardini aastaks 2050, kuid pärast seda hakkab sealne rahvaarv arvatavasti vähenema. Prognoositakse, et Põhja-Ameerika, Euroopa ja Ladina-Ameerika rahvaarv jääb alla miljardi inimese piiri.

info

Rahvastikukasvu protsent näitab, kui palju muutub elanike arv aastas. Riigi elanike arvu mõjutab sündimusele ja surmadele lisaks ka migratsioon.

Rahvastikutihedus näitab, kui palju inimesi elab ühel ruutkilomeetril.

Rahvaarv maailmas on tohutult kasvanud just viimasel sajandil, arvestades, et veel 20. sajandi alguses oli maailma rahvaarv 1,7 miljardit. Kiire kasvu on võimalikuks teinud toidutoodangu kasv ning areng, mis on toimunud arstiabi ja hügieeni valdkonnas. Kõige kiiremini suurenes rahvaarv 1990. aastatel, kui igal aastal suurenes maailma rahvastik 80 miljoni inimese võrra.

Tänapäeval on rahvastiku kasv maailmas väheneva sündimuse tõttu aeglustunud. Rikkamates riikides toimus see muutus juba 1950. aastatel. Praegu on maailmas 60 riiki, kus rahvastik ei uuene sündimusega, sest keskmiselt sünnib neis riikides ühe naise kohta vähem kui 2,1 last. Viimast näitajat peetakse rahvastiku uuenemise piiriks. Kuigi globaalselt peetakse vähest sündimust heaks, tekitab see suundumus probleeme ühiskondade sees. Kui nii sündimus kui ka suremus on riigis väikesed, läheb rahvastiku ealine struktuur tasakaalust välja – rahvastik vananeb. Sellest tulenevalt peavad tööl käivad inimesed ülal pidama varasemaga võrreldes rohkem inimesi. See tekitab surve riigi eelarvele.³ Samasugused probleemid on esil ka Eestis, kuna meie

1 Maailma rahvaarv reaalajas: www.census.gov/popclock/.

2 University of Washington, *World population to keep growing this century, hit 11 billion by 2100*, ScienceDaily: www.sciencedaily.com/.

3 Väestönkasvu, Opetushallitus: www02.oph.fi/etalukio/maantiede/kurssi3/vaestonkasvu.html.

rahvastik väheneb ja vananeb. Eestis elas 2015. aasta jaanuari seisuga 1 312 300 inimest.⁴ Eesti iive on olnud mitu aastat negatiivne.⁵ Samas on statistikaameti andmetel Eesti rahvaarvu vähenemine viimasel aastal pidurdunud.⁶

Sama moodi nagu arenenud riikides on sündimus võrreldes 1960. aastatega vähenenud ka arengumaades – praegu sünnib neis riikides naise kohta keskmiselt 3 last, sama näitaja oli 1960ndatel 6 last. Samas ei aeglusta see suundumus kohe rahvastikukasvu, sest praegu on paljunemiseas ajaloo kõige inimesterohkem sugupõlv – umbes pool maailma rahvastikust. Sündimus on suurem riikides, mis on vaesemad. Sündimuse vähenemine nõuaks sellega eriti vaesemate riikide arengut. Fakt, et sündimus pole lõunapoolses Aafrikas vähenenud oodatud kiirusel, näitab ka, et majanduse areng on selles piirkonnas olnud aeglane ning vaesus pole vähenenud.

Kõige lihtsam viis sündimust piirata on parandada kondoomide kättesaadavust. Teiseks väheneb üldiselt ühiskonnas sündimus, kui tõuseb naiste haridustase. Igal pool maailmas saavad koolitatud naised võrreldes koolitamata naistega lapsi hiljem ning üldiselt on sellisel juhul neid ka ühe naise kohta vähem. Kolmandaks on oluline vähendada arengumaades laste suremust. Arengumaades on senini levinud seisukoht, et vanematel on vajadus saada lapsi, et keegi nende eest tulevikus hoolitseks ning majapidamises aitaks. Kuna laste suremus on suur, peab neid olema ühes peres palju. Selline arusaam ei pruugi aga olla õige.

Rahvastikukasv on seotud paljude teiste globaalsete probleemidega, nagu ebapiisav toidutoodang, vaesus, sotsiaalse ebavõrdsuse kasv, keskkonna saastumine, jäätme probleemid, bioloogilise mitmekesisuse kahanemine, joogivee-, energia-, eluruumide ja arstiabi puudus, töötus, slummide kasv, kontrollimatu migratsioon.

Veebist saab vaadata ja kuulata ka Hans Roslingi loenguid „Rahvastiku kasvust”, „Kas vaeste laste päästmine põhjustab ülerahvastumise?” ning „Religioonid ja beebid”:

- ✕ www.ted.com/talks/hans_rosling_on_global_population_growth
- ✕ www.gapminder.org/videos/will-saving-poor-children-lead-to-overpopulation/#.VEyUDnWsWb8
- ✕ www.ted.com/talks/hans_rosling_religions_and_babies#t-73259

Foto: Thomas La Mela / iStock

Foto: Maari Ross

Afganistanis on laste suremus üks maailma suuremaid. Monda toetab Afganistani ämmaemandate koolitust.

loengud

4 Statistikaamet: www.stat.ee/.

5 Sünnid, surmad ja loomulik iive 2004–2014, Statistikaamet: www.stat.ee/34268.

6 Rahvaarvu vähenemine on pidurdunud, Statistikaamet: www.stat.ee/72508.

Linnastumine

Linnastumine e urbanisatsioon on majanduse ja ühiskonna arenguga kaasnev linnade kasv ja nende osatähtsuse suurenemine. Linnastumine hõlmab peamiselt muutusi rahvastiku paiknemises – rahvastik koondub linnadesse –, kuid laiemas mõttes ka muutusi rahvastiku koostises, kultuuris ja elulaadis. Suure linnastumusega riigid, kus linnarahvastiku osakaal kogu rahvastikus on 80% ja enam, on näiteks Belgia, Suurbritannia, Iisrael, Austraalia, Rootsi, USA, Uus-Meremaa ja Taani.

Ka Eestis on toimunud viimase sajandi jooksul linnastumine. 1920ndatel elas Eesti rahvastikust linnades 30% ja maal 70%, aga praegu on arvud vastupidised – maal elab umbes 30% ja linnades 70% inimestest. Viimasest rahvaloendusest selgus huvitav tendents, mis on iseloomulik Eesti maakohtadele. Nimelt on maakohtadest lahkunute hulgas olnud rohkem noori naisi kui mehi ning see on viinud uue peremudeli tekkele – emaga koos elav poissmees. Vanuserühma 20–34 kuuluvaid mehi elab maal tunduvalt rohkem kui samasse vanuserühma kuuluvaid naisi. Sellel teemal saab lugeda Mikk Salu artiklit „Haridus ja töö tõi noored naised maalt linna”: www.postimees.ee/1089994/haridus-ja-too-toi-noored-naised-maalt-linna.

Linnastumisega on maailmas käinud kaasas slummide ehk n-ö pilpakülade teke. 19. sajandil ja 20. sajandi alguses olid slummid levinud USA ja Euroopa riikide linnapiirkondades. Alates 20. sajandi keskpaigast seostatakse slumme eeskätt arengumaadega. 2012. aastal elas slummides 863 miljonit inimest – neist 62% nendes slummides, mis asuvad lõunapoolses Aafrikas. Ehkki slummi piirkonnad on maailma eri osades isesugused, on neil siiski ühiseid jooni. Neid iseloomustab üldjuhul ülerahvastatus, saastatus, suhteline ohtlikkus ja ebaturvalisus. Samuti ei ole slummides sageli kättesaadavad inimese põhivajadustega seotud asjad ega teenused, näiteks puhas vesi või elekter.

Foto: MTÜ Mondo

Kibera slummi

info

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni programmi HABITAT definitsiooni järgi võib majapidamist slummina käsitleda siis, **kui see ei suuda endale tagada vähemalt ühte järgnevatest vajadustest:**

- ✕ vastupidav eluruum, mis kaitseb ekstreemsete ilmastikuolude eest;
- ✕ piisav elamispind – ühes ruumis ei ela üle kolme inimese;
- ✕ hea ligipääs puhtale veele, mis on kättesaadav piisavas koguses ja taskukohase hinnaga;
- ✕ ligipääs vajadustele vastavatele sanitaarruumidele – privaatsele või avalikule tualetile, mida jagatakse mõistliku hulga inimestega;
- ✕ omandiõigustega seotud turvalisus, mis kaitseb sunniviisilise väljatõstmise eest.

uurimiseks

- ✕ Missugused võiksid olla inimeste linnadesse kolimise põhjused?
- ✕ Miks on nii olulised linnastumisega seotud muutused täheldatavad just viimastel aastakümnetel?
- ✕ Millised on elanike arvu järsu kasvu tagajärjed mingis linnas, mingil territooriumil? Milliste probleemidega seisavad silmitsi tänapäeva linnad?
- ✕ Mille poolest paistavad silma rohelised linnad? Kas ka mõni Eesti linn võiks rohelise linna tiitli saada? Mida selleks teha tuleks? Tutvu Euroopa rohelise pealinna veebilehega ec.europa.eu/environment/european-greencapital/index_en.htm.
- ✕ Kuidas on riigid üritanud mõjutada rahvastiku kasvu või kahanemist? Anna hinnang nende meetmete edukusele. Loe lisaks ka Lauri Jürisoo artiklit „Värvikamaid juhtumeid, kuidas riigid on püüdnud sündimust tõsta”: forte.delfi.ee/news/varia/varvikamaid-juhtumeid-kuidas-riigid-on-puudnud-sundimust-tosta.d?id=65850380.

*Soojendus***VARIANT A.1.1. Videoülesanne „Miniatuurne maailm”**

Klassiga vaadatakse videoklippi „Miniatuurne maailm”: www.miniature-earth.com. Veebist leitavaid rahvastikukelli kasutades arvutatakse videos antud suhetest lähtudes, millised on vastavad arvud maailma tegeliku rahvaarvu juures. Praeguse hetke rahvaarvu saab vaadata rahvastikukelladelt, mille leiab USA demograafiakeskuse (United States Census Bureau) veebilehelt www.census.gov/popclock/ või Worldometersi portaalist www.worldometers.info/world-population/. Kellad põhinevad statistilisel hinnangul, sest reaalselt on tegelikku arvu võimatu teada.

VARIANT A.1.2. Kuulamisülesanne „Linnade helid”

Õpilased teevad ajalehe The Guardian maailma linnade helide äraarvamise testi: www.theguardian.com/cities/quiz/2014/mar/14/identify-cities-sound-audio-quiz. Seejärel kontrollitakse vastuseid ning arutletakse ühiselt linnahelide üle. Juhend A.1.2.

VARIANT A.1.3. Fotoülesanne „Tähistaevas ja suurlinnad”

Fotograaf Thierry Cohen on internetis avaldanud fotoseeria öistest suurlinnadest. Suurlinnades ei näe enam öösiti valgusreostuse tõttu tähti. Fotograafi idee teebki eriliseks asjaolu, et ta paneb kokku kaks pilti: ühe, mis tehtud suurlinnas, ning teise, mis kujutab tähistaevast. Thierry Cohen on otsinud välja täpsed koordinaadid, et kujutada iga linna puhul reaalset tähistaeva kaarti. Klassiga vaadatakse fotoseeriat The Chive'i veebilehelt thechive.com/2013/08/08/what-would-the-night-sky-look-like-in-major-cities-of-the-lights-went-out-10-hq-photos. Jätkatakse aruteluga.

- ✕ Mida võib endaga kaasa tuua valgusreostus linnades?
- ✕ Mida võib inimestele psühholoogiliselt tähendada, kui tähistaeva asemel, mis on läbi aegade olnud inimeste unistuste ja inspiratsiooni allikas, näeme öösiti neonreklaame ja muid linnatulesid?

VARIANT A.1.4. Kaardiülesanne „Rahvastikutihedus”

SEDAC-i (the Socioeconomic Data and Applications Center) veebilehelt vaadatakse maailma rahvastikutiheduse kaarti: sedac.ciesin.columbia.edu/maps/client. Vasakult saab valida, millist infot kaardil näidatakse (kaardid, mis on tähistatud sõnaga *estimates*, näitavad ennustusi, teised tegelikke arve). Peamiselt uuritakse kaarti „Population Density 2000” ehk „Rahvastikutihedus aastal 2000”. Eri värvid kaardil näitavad inimeste arvu ühel ruutkilomeetril. Õpilastega arutletakse kaardilt leitava info üle.

VARIANT A.1.5. Toolimäng „Kuidas maailm on jagatud?”

Toolimäng paneb kaasa mõtlema maailmas rahvastiku jagunemise ning maailmas eksisteeriva ebavõrdsuse ja selle põhjuste üle. Mäng hõlmab nii tegutsemist kui ka sellele järgnevat arutelu. Juhend A.1.5.

Teema uurimine

VARIANT A.1.6. Arutlusülesanne „Sündmuste mõju rahvastiku muutustele”

Õpilased arutavad töölehe abil, millised sündmused võivad mõjutada rahvastiku arvu: missugused aitavad kaasa elanike arvu suurenemisele, missugused vähenemisele. Rühmatööle järgneb arutelu. Juhend A.1.6 Tööleht A.1.6

VARIANT A.1.7. Kaardiülesanne „Linnade kasv ja megalinnad”

Õpilased märgivad tühjale maailmakaardile megalinnu – hiidlinnu, mis on tekkinud linnastute kokkukasvamisel. Rühmatööle järgneb ühine arutelu klassis: tutvustatakse klassile internetist leitavaid kaarte, mis peegeldavad muutusi linnade kasvus ja inimeste liikumistendentsides. Juhend A.1.7.

VARIANT A.1.8. Statistikaülesanne „Eesti rahvastiku kasv ja kahane-mine”

Klassis uuritakse Eesti rahvastiku kasvu ja kahanemist statistikaameti andmebaasi põhjal. Pärast töölehtede täitmist analüüsitakse leitud andmeid ning arutletakse, missugused tegurid mõjutavad muutusi rahvastikus. Juhend A.1.8. Tööleht A.1.8.

VARIANT A.1.9. Arutlusülesanne „Elu slummis”

Selle variandi juurde kuulub kolm tegevust elu kohta slummides. Esiteks tutvutakse veebis suuremate slummide ning nende eluoluga. Seejärel vaadatakse videolõiku Venezuela pilvelõhkujas asuva slummi kohta ja kuulatakse Rio de Janeiro slummielaniku ingliskeelset videojutustust. Tegevuste käigus või järel arutletakse nähtu ja kuuldu üle. Juhend A.1.9.

Kinnistamine

VARIANT A.1.10. Internetiviktoriin „Rahvastik ja rahvaarvu kasv”

Teema võetakse kokku viktoriiniga Maailmakooli veebilehel www.maailmakool.ee/meetodid/viktoriinid/rahvastik-ja-rahvaarvu-kasv-2/.

VARIANT A.1.11. Mõttekaart „Linnastumise head ja vead”

Rühmades arutletakse linnastumise heade ja halbade külgede üle, näiteks niisuguste tegurite üle nagu hariduse parem kättesaadavus, tõhusam ressursside jaotus, majanduslik areng, sotsiaalne lõimumine, kesised elutingimused, kuritegevus, õhu saastatus, loomuliku elukeskkonna hävitamine. Aruteluks kasutatakse mõttekaarti ning kujutletakse, missugune võiks olla kestlik suurlinn. Linnastumist käsitledes võib kasutada ka SWOT-analüüsi meetodit, kus peab esitama peale linnastumise tugevuste ja nõrkuste ka selle ohud ja võimalused Tööleht A.1.11.

- × University of Washington, *World population to keep growing this century, hit 11 billion by 2100*, ScienceDaily:
www.sciencedaily.com/releases/2014/09/140918141446.htm
- × *Väestönkasvu*, Opetushallitus:
www02.oph.fi/etalukio/maantiede/kurssi3/vaestonkasvu.html
- × *Rahvaarvu vähenemine on pidurdunud*, Statistikaamet:
www.stat.ee/72508
- × Hans Roslingi loengud *Rahvastiku kasvust, Kas vaeste laste päästmine põhjustab ülerahvastumise? ning Religioonid ja beebid*, Gapminderi ja TED Conference, LLC veebilehel:
  - × www.ted.com/talks/hans_rosling_on_global_population_growth
  - × www.gapminder.org/videos/will-saving-poor-children-lead-to-overpopulation/#.VEyUDnWsWb8
  - × www.ted.com/talks/hans_rosling_religions_and_babies#t-73259
- × Mikk Salu, *Haridus ja töö tõi noored naised maalt linna*, Postimees:
www.postimees.ee/1089994/haridus-ja-too-toi-noored-naised-maalt-linna
- × European Green Capital:
ec.europa.eu/environment/europeangreencapital/index_en.htm
- × Lauri Jürisoo, *Värvikamaid juhtumeid, kuidas riigid on püüdnud sündimust tõsta*, Forte: forte.delfi.ee/news/varia/varvikamaid-juhtumeid-kuidas-riigid-on-puudnud-sundimust-tosta.d?id=65850380
- × The Miniature Earth: www.miniature-earth.com
- × *U.S. and World Population Clock*, United States Census Bureau (USA demograafiakeskus) veebileht: www.census.gov/popclock/
- × *World Population*, Worldometers.info: www.worldometers.info/world-population/
- × *Can you identify these cities in sound? – audio quiz*, The Guardian: www.theguardian.com/cities/quiz/2014/mar/14/identify-cities-sound-audio-quiz
- × *What would the night sky look like in major cities if the lights went out? (10 HQ Photos)*, The Chive: thehive.com/2013/08/08/what-would-the-night-sky-look-like-in-major-cities-if-the-lights-went-out-10-hq-photos
- × Maailma rahvastikutiheduse kaart, SEDAC (the Socioeconomic Data and Applications Center): sedac.ciesin.columbia.edu/maps/client
- × *World Population Prospects The 2012 Revision Volume I: Comprehensive Tables*, United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division: esa.un.org/wpp/Documentation/pdf/WPP2012_Volume-I_Comprehensive-Tables.pdf

- ✕ *Rise of Megacities*, The Guardian: www.theguardian.com/global-development/interactive/2012/oct/04/rise-of-megacities-interactive
- ✕ MegaCity TaskForce: www.megacities.uni-koeln.de/documentation
- ✕ Kaardid United Nationsi veebilehel: esa.un.org/Unpd/Wup/Maps/CityDistribution/CityPopulation/CityPop.aspx
- ✕ BBC veebilehe interaktiivne linnastumise kaart: news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/world/06/urbanisation/html/urbanisation.stm
- ✕ *Urbanization by continent*; Statista: www.statista.com/statistics/270860/urbanization-by-continent/
- ✕ Statistikaameti rahvastiku andmebaas: pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvastik/databasetree.asp
- ✕ veebileht „The Places We Live”: www.theplaceswelive.com
- ✕ *The world's tallest slum: Caracas' notorious Tower of David*, Vocativi kanali video Youtube'i keskkonnas: www.youtube.com/watch?v=v1p9jQUW0k
- ✕ Amnesty Internationali loodud veebileht „Slum Stories: Human Rights Live Here”: www.slumstories.org
- ✕ *Rahvastik ja rahvaarvu kasv. Viktoriin nr. 5*, Maailmakooli veebileht: www.maailmakool.ee/meetodid/viktoriinid/rahvastik-ja-rahvaarvu-kasv-2/
- ✕ Sünnid, surmad ja loomulik iive 2004–2014, Statistikaamet: www.stat.ee/34268
- ✕ Maailma rahvaarv reaajas: www.census.gov/popclock/

Migratsioon ehk ränne on inimeste ümberpaiknemine riigi sees või riikide vahel. Suurem osa rändajatest liigub riikide sees, enamasti maalt linnadesse, kuid üha enam kasvab ka ühest riigist teise liikujate arv. Ränne on mitmekesine ja keeruline protsess, mis puudutab nii isiklikku ja kohalikku kui ka riiklikku ja rahvusvahelist tasandit. Kuigi võib tunduda, et enamjaolt rändavad inimesed vaestest riikidest rikkamatesse, liigub ÜRO hinnangul siiski üle poole maailma migrantidest sama kategooria maade vahel ehk ühest arenguriigist teise või rikkast riigist teise.

Foto: Bob Edmonson / iStock

Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni (International Organization of Migration) järgi oli aastal 2013 maailmas ligikaudu 232 miljonit rahvusvahelist immigranti – umbes 3,2% maailma rahvastikust. Kaks kolmandikku kõigist immigranditest elab Euroopas ja Aasias. Euroopa riikidest on kõige rohkem immigrante Venemaal (11 miljonit), Saksamaal (9,8 miljonit), Suurbritannias (7,8 miljonit), Prantsusmaal (7,4 miljonit) ja Hispaanias (6,5 miljonit). Kõige immigrandirohkem riik maailmas on USA, kus elab umbes 45,8 miljonit immigranti.⁷

Ühest riigist teise rändajate täpset arvu on keeruline kindlaks teha eelkõige ebaseaduslike sisserändajate tõttu. Osa neist siseneb riiki ebaseaduslikke teid pidi ja püüab jääda märkamatuks. Teiste puhul on (eba)seaduslikkuse piir ähmane: näiteks sisenetakse riiki turistina, aga jäädakse kauemaks ja asutakse tööle, kuigi luba selleks puudub. Ebaseaduslikud immigrandid moodustavad rahvusvahelise rände üldhulgast hinnanguliselt 10–15%.

Rände mõjud

— Migratsioon võib avaldada lähte- ja sihtriigile nii positiivset kui ka negatiivset mõju. Negatiivsete aspektidena kerkivad esile turvalisuse, heaolu ja sotsiaalse sidususe küsimused. Immigrantidel võib sihtriikides tekkida poliitilisi, majanduslikke või sotsiaalseid raskusi. Sageli on nende kujutelm sihtriigi oludest ja võimalikust töökohast üleliia positiivne. Lisaks võidakse langeda diskrimineerimise ohvriks. Eriti ebakindel on mitteametlikult riigis viibivate sisserändajate olukord, sest neil ei ole sotsiaalkindlustust ega muid õigusi. Arengumaalt lahkuv emigrant riskib parema tuleviku lootuses suurelt. Reisikulude katteks kulub sageli ümberasuja või lausa kogu tema suguvõsa vara. Paljud dokumentideta emigrandid satuvad lõpuks suletud vastuvõtukeskustesse, kus peavad mitu kuud oma kaasuse lahendust ootama.

+ Immigratsiooni positiivsed aspektid sihtriigi seisukohalt on majanduse arengu võimalus ning ühiskonna mitmekesisustumine. Tööjõu suurenenud pakkumine parandab tööstusriikides tootmise tasuvust, vähendades tootmiskulusid.

⁷ UN Department of Economic and Social Affairs (UN-DESA) aruanded 2013: esa.un.org/unmigration/wallchart2013.htm. Hilisemad arvud samast aruandest.

Ettevõtjatena loovad immigrandid uusi töökohti ning suurendavad tööjõudu pakkudes konkurentsi. Päritoluriigile põhjustab ränne ühest küljest kahju, sest osa kodumaalt lahkujatest on kvalifitseeritud ja koolitatud tööjõud. Teisest küljest toob aga emigrantidelt peredele saadetud raha nende kodumaale vähemalt ajutiselt märgatavat majandustulu. Rahvusvahelised emigrandid ei ole kõige vaesemad, vaid enamasti kohaliku elatusasemega võrreldes keskmise sissetulekuga. Uues riigis kandakinnitanud ümberasujad saadavad oma peredele ja sõpradele raha ning julgustavad tihtipeale neidki ümber asuma.

Põgenikud ja pagulased

Enamasti liigutakse riigist riiki vabatahtlikult. Vahel pole inimestel aga valikut ja rände puhul on tegemist sundmigratsiooniga. Arengumaadest väljarände põhjuseks on tihti poliitiline ebastabiilsus, mis võib olla põhjustatud riigisisestest või piiriülestest sõjalistest konfliktidest. Poliitilistel põhjustel püütakse sundmigratsiooni eristada majanduslikust migratsioonist, mille eesmärk on elujärje parandamine. Praktikas on nende piirid aga tihti ähmased: alati pole liikumise otsene ajend selgelt eristatav. Üldjoontes eristatakse kolme sundmigratsiooni alaliiki:

- ✕ pagemine **relvastatud konfliktide ja vägivalla** eest, sh rahvusest, usulisest ja poliitilistest vaadetest tingitud tagakiusamise tõttu;
- ✕ pagemine **loodusõnnetuste** (nt üleujutused, maavärinad), inimtegevusest tingitud keskkonnamuutuste (nt liigne karjatamine või maaharimine, mis on kaasa toonud pinnase vaesumise, erosiooni või kõrbestumise) ja inimeste põhjustatud katastroofide (nt tööstusõnnetused, radiatsioon) tõttu;
- ✕ sundränne suurte **arenguprojektide** tõttu (nt tammide, lennujaamade ja teede ehitamine, looduskaitsealade või kaevanduste rajamine, linnaplaneerimine).

ÜRO pagulasorganisatsiooni UNHCR (The UN Refugee Agency) andmetel oli 2013. aastal konfliktide ja tagakiusamise tõttu kodust lahkuma pidanud põgenikke umbes 51,2 miljonit.⁸ Neist hinnanguliselt umbes 33,3 miljonit olid sisepõgenikud. Üle poole sisepõgenikest elab viies riigis: Süürias, Colombias, Kongo DV-s, Sudaanis ja Somaalias.⁹

Keskkonnatingimuste tõttu pagejate arvu on väga raske hinnata. Valdav osa sellistest ümberasujatest liigub ühe riigi piires, mõjutades ka naaberriike. Ehkki eri andmeil on praegu looduskatastroofidele jalgu jäänud tunduvalt rohkem inimesi kui konfliktide eest põgenejaid, ei ole nn keskkonnapõgenikel veel ametlikku rahvusvahelist staatust, mis tagaks nende õiguste kaitse.

8 UNHCR. Global Trends 2013: www.unhcr.org/5399a14f9.html.

9 *Global Overview of Trends and Developments in 2010*, The Internal Displacement Monitoring Centre: www.internal-displacement.org/publications/2011/internal-displacement-global-overview-of-trends-and-developments-in-2.

Foto: iStock

Arengupoliitikast ja -projektidest tingitud sunniviisiline ümberpaiknemine on enim mõjutanud põlisrahvaid ning vaesemaid maa- ja linnapiirkondade inimesi. Andmed on üsna puudulikud, kuid on hinnatud, et igal aastal peab infrastruktuuriprojektide tõttu kodud jätma umbes 10 miljonit inimest. Maailmapank, kes tihti nende suurprojektide eest vastutab, on hakanud arenguabile ja -laenudele seadma tingimusi, et mõju kohalikele elanikele oleks minimaalne. Sageli neid põhimõtteid aga praktikas ei teostata ning kohalikud elanikud jäävad siiski oma maalapist ja kodust ilma, nende inimõigusi rikutakse, elustandard halveneb. Erinevalt pagulastest ei ole sundmigrantidel ametlikku rahvusvahelist kaitset.¹⁰

info

Kui **põgenik** esitab kaitsesaamiseks sihtriigile avalduse, siis saab temast **varjupaiga ehk asüüli taotleja** ja kui taotlus rahuldatakse, saab temast **pagulane**. Ehkki tavamõistes peetakse pagulaseks sageli ükskõik millist sundmigranti, siis juriidiliselt on pagulasstaatus kitsas mõiste, mis põhineb 1951. aastal Genfis vastu võetud ÜRO pagulasseisundi konventsioonil. Pagulase staatus antakse inimesele, kes viibib väljaspool päritoluriiki ega saa või julge sinna tagasi pöörduda, kuna tal on põhjendatud hirm rassist, usust, rahvusest, sotsiaalsest rühmast või poliitilistest tõekspidamistest tuleneva tagakiusamise ees.

Poliitilistel põhjustel välisriiki põgenenud inimesed saavad paluda sihtriigis rahvusvahelist kaitset. Tänapäevaks on 1951. aasta Genfi konventsioonile alla kirjutanud 147 riiki, sealhulgas Eesti. Paljud põgenikud siiski neilt riikidelt ametlikult varjupaika ei taotle (näiteks tagasisaatmise kartuses) ja püüavad oma elu korraldada ebaseadusliku immigrandina. Pagulased on teoreetiliselt paremas olukorras kui teised sundmigrandid, sest neil on selge juriidiline staatus ja sellest tulenevad õigused. Esiteks ei tohi neid seni, kuni oht elule

¹⁰ Mõnikord, kui inimene on pagulasega väga sarnases olukorras, kuid Genfi konventsiooni järgi pagulaseks ei kvalifitseeru, antakse talle lisakaitse. Neile antakse ajutine kaitse, mis ei taga püsivat varjupaika. Ka neid rahvusvahelise kaitse saajaid soovib UNHCR nimetada pagulasteks. Omaette pagulaste kategooria on 1948. a Palestiina-lisraeli konfliktis kodud kaotanud palestiinlased ja nende järglased, kelle kohta ei kehti Genfi konventsioon ja kes on UNRWA (UN Relief and Works Agency for Palestine Refugees) mandaadi all. Ülejäänud 10,55 mln pagulast on UNHCR-i kaitse all.

säilib, kodumaale tagasi saata. Teiseks peab varjupaika andnud riik tagama nende inimõigused ja turvalisuse. Näiteks tuleb pagulaste esmaste vajaduste rahuldamiseks võimaldada neile peavari, toit, pesemisvõimalused, arstiabi, ligipääs informatsioonile ja õigusabi, respektierida tuleb perekondade taasühinemise õigust, samuti õigust põhiharidusele ja tööle, juurdepääsu sotsiaalsüsteemile jms.¹¹

Pagulase integratsioon e lõimumine varjupaiga riigiellu on keeruline ja aeganõudev protsess, millel on juriidilised, majanduslikud ja sotsiaal-kultuurilised mõõtmel. Selles protsessis on väga olulised nõustajad, kes pakuvad nii praktilist kui ka emotsionaalset tuge selleks, et inimene saaks uue kultuuri, religiooni, elustandardi ja kliimaga keskkonnas hakkama. Inimese kaasamise protsessis mängivad võtmerolli haridus- ja töövõimalused, vajaduse korral ka ümberõpe, keelekursused ja lastehoid.

Üldiselt on pagulus siiski mõeldud ajutise seisundina. Püsivaid lahendusi on pagulastele kolm.

- × **Minna vabatahtlikult tagasi kodumaale.** See on eelistatud, ent sageli pole see jätkuva ohu tõttu võimalik. UNHCR-i andmeil on tagasipöördujate arv pidevalt languses, seda eelkõige Süüria, Afganistani, Somaalia ja Kongo DV konfliktide venimise tõttu.
- × **Lõimuda püsivalt varjupaiga andnud riigi ellu.** Andmed on puudulikud, kuid UNHCR-i hinnangul on viimase kümnendi jooksul saanud varjupaigariigi kodakondsuse üle miljoni pagulase, 2/3 neist USA-s. Aastatel 2009–2010 andis näiteks Tansaania kodakondsuse üle 162 000 Burundi pagulasele, kes olid eksilis elanud 1972. aastast peale.
- × **Asuda ümber kolmandasse riiki,** kui eelnevad kaks lahendust osutuvad võimatuks. See tähendab rahvusvahelist vastutuse jagamist ja seda koordineerib UNHCR. 2013. aastal asustati ümber ligi 100 000 pagulast 22 riiki (enamasti USA-sse, Kanadasse ja Austraaliasse; Euroopas Rootsi ja Norrasse). Ümber asustati vaid murdosa neist, kes seda tegelikult vajanuks, kuna hoolimata UNHCR-i jõupingutustest on vaid vähesed riigid nõus igal aastal piiratud arvu ümberasustatavaid vastu võtma.

Globaalsel tasandil püütakse pagulastega seotud teemasid ülal hoida ning tegeletakse nendest probleemidest avalikkuse teavitamisega. Muu hulgas tähistatakse 20. juunil maailma pagulaste päeva, kui toimub ka ühine vihmavarjumarss. See sümboliseerib rassilise, etnilise ja soolise diskrimineerimise vähendamist (vihmavari on kui kaitse sümbol). Praegu ei hakka Eesti neil teemadel rahvusvahelisel areenil silma, kuna arvuliselt on meil pagulasi ja immigrante vähe.

11 Umbkaudu kolmandik põgenikest ja pagulastest elab UNHCR-i andmeil siiski laagrites, pooled neist Sahara-taguses Aafrikas ja ülejäänud enamasti Aasias. Laagrid peaksid olema ajutine lahendus, kuid Aafrikas on üha enam inimesi, kes sünnivad, elavad ja surevad põgenike või pagulaslaagrites. Tihti on laagrid üleasustatud, puudus on toidust, pesemisvõimalustest, elektrist, arstibist, liikumisvabadusest ja töövõimalustest. Maailma suurim põgenike laager Dadaab asub Keenias ja on koduks ligikaudu 400 000 inimesele, kellest enamik on pärit Somaaliast.

Pagulased Eestis

Eestis on võimalik varjupaika taotleda alates 1997. aastast, kui Eesti võttis vastu pagulaste seaduse ja ühines 1951. aasta ÜRO pagulasseisundi konventsiooniga.¹² Asüülitaotlejate arv on aastate jooksul olnud Eestis väga tagasihoidlik. Aastast 1997 kuni 2013. aasta lõpuni oli Eestilt varjupaika taotlenud 446 inimest. Neist 48 sai varjupaiga ja 27 lisakaitse, 247 korda keelduti varjupaika andmast ning 69 korral loobuti menetlusest. Aastate jooksul on kõige rohkem taotlusi tulnud Gruusia ja Venemaa päritoluga inimestelt. Järgmise rühma moodustavad Afganistani, Süüria, Vietnami, Iraagi, Valgevene ja Türgi põgenikud.¹³

Varjupaigataotlejad paigutatakse Eestis elama Väike-Maarjas Vao külas asuvasse majutuskeskusesse. Varem tegutses keskus 13 aastat Ida-Virumaal Iluka vallas. Eestis antakse toimetulekutoetust varjupaigataotlejatele, kellel ei ole enda ja oma pere ülalpidamiseks piisavalt vara või sissetulekut. Varjupaigataotlusele negatiivse vastuse saanud isik peab kohe Eestist lahkuma. Väljumist riigist korraldab ja kontrollib kohalik politsei.

Kuigi varjupaigataotluste arv on viimastel aastatel kasvanud, on Eesti Eurostati andmetel jätkuvalt Euroopa Liidus varjupaigataotlejate seas kõige ebapopulaarsem maa. Näiteks esitati 2012. aastal Eestile 77 varjupaigataotlust, samal aastal Lätile ja Leedule vastavalt 205 ja 645 varjupaigataotlust ning Soomele ja Rootsil vastavalt 3095 ja 43 865. Samal aastal anti Eestis pagulasstaatus 8-le ja lisakaitse 5 inimesele, 10 isikule anti perekondade taasühendamise kaudu elamisluba. Samal aastal andsid Soome ja Rootsi pagulasstaatus vastavalt 1601 ja 12 576 inimesele.

Foto: iStock

Pagulaste väikesest arvust hoolimata on Eesti inimeste suhtumine pagulastesse negatiivne. Siseministeeriumi 2014. aasta uuringu „Eesti elanike teadlikkus ja hoiakud pagulasküsimustes” järgi arvas üle poole (55%) eestlastest, et pagulaste sissetulek mõjub Eestile negatiivselt. Pagulaste tulekusse suhtus positiivselt üksnes 8% eestlastest. Kolmandik arvas, et 2013. aastal Eesti riigile esitatud 97 varjupaigataotlust on ühe aasta kohta liiga palju. Kartuste põhjus on osaliselt väheses teadlikkuses, sest ehkki kaks kolmandikku küsitletuid pidas oma teadlikkust teema kohta heaks, oskas pagulaste osakaalu õigesti hinnata umbes veerand vastanuid.

Samas peab püüdma mõista ka ajaloolist konteksti. Ei tundu õige öelda, et eestlased on teiste rahvuste ning sissetändajate vastu sallimatud, kui arvestada võõrtööliste hulka, kes Eestisse Nõukogude Liidu okupatsiooni ajal tuli, siia oma kodu rajas ning eestlastega rahumeelselt koos elas. Samas ei võtnud

12 Pagulasseisundi konventsioon, Riigi Teataja: www.riigiteataja.ee/akt/78623.

13 4. Rahvusvahelise kaitse statistika, Politsei- ja Piirivalveamet: www.politsei.ee/dotAsset/218156.pdf.

Foto: Maarli Ross

*Eestis elav Afganistani
pagulane Arián õpil
kaerajaani tantsima*

sisserändajad sageli omaks eesti keelt ja kultuuri, pigem toimus muutus teistpidi. Selles valguses on eestlaste kartus välismaalaste ees ning eesti kultuuri allasurumise pärast mõistetav. Neile, kes on elanud võõrvõimu all, võib isegi olla solvav, kui nende hoiakuid tõlgendatakse sallimatusena. Arvestades globaalset olukorda, võiks muutus Eesti ühiskonna suhtumises pagulastesse küll toimuda, kuid see ei saa tulla üleöö. Sisserände pelgajate hukkamõistmine, kritiseerimine või mõne nimega tembeldamine ei ole mõistlik ega õiglane. Liiatigi võib võõrtööliste sisserännet pidada meie päris lähiajalosesse kuuluvaks – ajalooline mälu on tugev. Kõige mõistlikum tundub anda ühiskonnale aega, suunates tasapisi inimeste hoiakuid ning suhtumist. (Vt ka A.4. Mitmekultuuriline ühiskond.)

uurimiseks

- × Milline on põgenike ja pagulaste arv maailmas praegu? Millistest sündmustest tingituna?
- × Kui palju varjupaigataotlejaid on Eestis sel aastal? Mitmele on varjupaik antud? Millest võiks olla tingitud eestlaste negatiivne hoiak pagulaste vastu?
- × Euroopas on olnud kolm põhilist migratsiooniperioodi:
  - × 19. sajand ja 20. sajandi alguses Euroopast Ameerikasse;
  - × 20. sajandi I poolel Euroopa-sisene liikumine ja mandritevaheline ränne;
  - × alates 20. sajandi II poolest Euroopa-sisene liikumine ja mandritevaheline ränne.

Uuri, mis on võinud olla selliste tendentside põhjused. Kas eri aegadel on olnud tegemist vabatahtliku või sunniviisilise rändega? Mille poolest erinevad teise ja kolmanda migratsiooniperioodi ränded?

*Soojendus*VARIANT A.2.1. Fotoülesanne

Õpilastele näidatakse kolme fotot ning nad vastavad paaristööna nende kohta käivatele küsimustele. Juhend A.2.1.

VARIANT A.2.2. Arutlusülesanne „Pagulus”

Klassis arutatakse ühiselt pagulaste ja põgenikega seotud teemade üle. Juhend A.2.2.

*Teema uurimine*VARIANT A.2.3. Rühmatöö „Positiivsed rändelood”

Õpilased loevad rühmades rändeloo esimest osa ning mõtlevad, kuidas võiks lugu jätkuda. Pärast rühmatööd jutustatakse õpilastele tegelikud rändelood. Juhend A.2.3. Töölehed A.2.3a–A.2.3e.

VARIANT A.2.4. Väitlus „Kas Eesti peaks võtma vastu rohkem pagulasi?”

Klassis korraldatakse väitlus teemal „Kas Eesti peaks võtma vastu rohkem pagulasi?”. Juhend A.2.4.

VARIANT A.2.5. Film „Minu kallis muslim”

Klassis vaadatakse paguluse teemal filmi „Minu kallis muslim”, mis on saadaval Maailmakooli filmikogus. Järgnevad harjutused ja arutelu. Juhend A.2.5.

VARIANT A.2.6. Mäng „Piire ületades”

Õpilased mängivad arvutiklassis pagulasteemalist interaktiivset mängu „Piire ületades” – www.piireyletades.org – ning täidavad Eesti pagulasolukorda käsitleva artikli põhjal töölehe. Juhend A.2.6. Tööleht A.2.6.

*Kinnistamine*VARIANT A.2.7. Kirjutamisülesanne „Senegali noormees saabub Rooma”

Õpilastele loetakse Senegali immigrandi Itaaliasse saabumise lugu. Pärast loo kuulamist kirjutavad õpilased saabumise loole jätku. Ülesannet on hea teha koostöös keeleõpetajatega. Juhend A.2.7.

VARIANT A.2.8. Liikuv debatt

Klassile esitatakse migratsiooni- ja pagulusteemalisi väiteid. Õpilased liiguvad oma arvamuse põhjal klassis kas sildiga „poolt” või „vastu” märgitud seina poole. Iga väite järel toimub lühike arutelu. Juhend A.2.8.

- × UN Department of Economic and Social Affairs (UN-DESA) aruanded 2013: esa.un.org/unmigration/wallchart2013.htm
- × *UNHCR Global Trends 2013*, UNHCR: www.unhcr.org/5399a14f9.html
- × *Global Overview of Trends and Developments in 2010*, The Internal Displacement Monitoring Centre: www.internal-displacement.org/publications/2011/internal-displacement-global-overview-of-trends-and-developments-in-2
- × *Pagulasseisundi konventsioon*, Riigi Teataja: www.riigiteataja.ee/akt/78623
- × *4. Rahvusvahelise kaitse statistika*, Politsei- ja Piirivalveamet: www.politsei.ee/dotAsset/218156.pdf
- × *Best photos of the year 2013*, Reuters: blogs.reuters.com/fullfocus/2013/12/01/best-photos-of-the-year-2013/#a=60
- × *Piltuudis: World Press Photo valis välja maailma parimad pressifotod*, Postimees: maailm.postimees.ee/2697272/piltuudis-world-press-photo-valis-valja-maailma-parimad-pressifotod
- × *Pagulased*, Eesti Inimõiguste Keskuse veebileht: humanrights.ee/pagulased-2/
- × Abdul Turay, *Abdul Turay: Pagulased või varjupaigataotlejad?*, Postimees: arvamus.postimees.ee/1276800/abdul-turay-pagulased-voi-varjupaigataotlejad
- × Anni Säär, *Pagulaste ja varjupaigataotlejate olukord*, Eesti Inimõiguste Keskus: humanrights.ee/inimoiguste-aruanne-2/inimoigused-eestis-2013/pagulaste-ja-varjupaigataotlejate-olukord/
- × Juhan Saharov ja Anni Säär, *Pagulaste ja varjupaigataotlejate olukord*, Eesti Inimõiguste Keskus: humanrights.ee/inimoiguste-aruanne-2/inimoigused-eestis-2012/pagulaste-ja-varjupaigataotlejate-olukord/
- × *Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus*, Riigi Teataja: www.riigiteataja.ee/akt/12798048?leiaKehtiv
- × Eesti Pagulasabi MTÜ veebileht: www.pagulasabi.ee
- × Marko Pomerantsi ning Oudekki Loone *online*-debatt, Postimees:
  - × arvamus.postimees.ee/1197174/online-vaitluse-1-osa-eesti-konservatiivse-pagulaspoliitika-poolt-ja-vastu
  - × arvamus.postimees.ee/1197290/online-vaitluse-2-osa-kumb-jaab-peale-marko-pomerants-voi-oudekki-loone
  - × arvamus.postimees.ee/1233474/juhtkiri-sonum-on-selge-arge-tulge

- × Tallinna Tehnikaülikooli professori Katrin Nyman-Metcalfi ja väitlusseltsi debatt, Postimees:
  - × arvamus.postimees.ee/1143746/online-vaitluse-1-osa-valiseestlaste-kogemus-kohustab-eestit-pogenikusobralikkusele
  - × arvamus.postimees.ee/1143972/online-vaitluse-2-osa-pagulasena-eestis-ja-eestlane-paguluses
- × Anna Gavronski, *Eestis on EL-i riikide seas kõige vähem pagulasi*, ERR: uudised.err.ee/v/eesti/4c5b89fa-0cae-4f15-97f6-38b50a40264d
- × Kadri Ibrus, *Kes sa oled, Eestis elav pagulane?*, Eesti Päevaleht: epl.delfi.ee/news/eesti/kes-sa-oled-eestis-elav-pagulane.d?id=64958392
- × Marge Sassi intervjuu Maarja Merivoo-Parroga, *Pagulased Eestis – meie võimalus aidata*, Bioneer: www.bioneer.ee/bioneer/arvamus/aid-13647/Pagulased-Eestis-%E2%80%93-meie-v%C3%B5imalus-aidata
- × *Inimõiguste keskuse juht*: pagulased ei otsi Euroopast ilusat elu, Postimees: www.postimees.ee/2834239/inimoiguste-keskuse-juht-pagulased-ei-otsi-euroopast-ilusat-elu
- × Kristina Kallas, *Kristina Kallas: inimõigused vaid tõesti itimeestele?*, Eesti Päevaleht: epl.delfi.ee/news/arvamus/kristina-kallas-inimoigused-vaid-toesti-itimeestele.d?id=65081588
- × *Kolmandik Eesti elanikest arvab, et 97 varjupaigataotlust aastas on liiga palju*, Postimees: www.postimees.ee/2837431/kolmandik-eesti-elanikest-arvab-et-97-varjupaigataotlust-aastas-on-liiga-palju
- × Pagulasteemaline interaktiivne mäng „Piire ületades”: www.piiireyletades.org
- × *Watch and Change: One World in Schools, People in Need*, www.oneworldinschools.cz
- × Film „Minu kallis muslim”, Maailmakooli filmikogu: <http://filmikogu.maailmakool.ee/node/102>

Foto: Stefan Boness/Panos

Globaliseerumist võib mõista kui info kiirenenud liikumist üle maailma, samuti inimeste, kultuuride ja kapitali vaba liikumist, sõltumata päritolumaast. Kultuuri kontekstis tähendab globaliseerumine kultuurikontaktide tihenemist ning seda, et kontaktid ei ole enam seotud ainult kindla piirkonnaga, vaid kireva kultuurilise taustaga aspektid (nt rahvustoidud, rahvamuusika, kunst) on kättesaadavad üle maailma.

Samas ei saa sotsiaalset ja kultuurilist globaliseerumist rangelt eristada majanduslikest, poliitilistest ning keskkonnaprotsessidest – kõik need on üksteisega seotud. Samuti ei saa globaliseerumist pidada vaid tänapäeva maailma nähtuseks. Seda võib käsitada ka igivana fenomenina, mis ilmnes näiteks Aasia ja islami tsivilisatsioonide levikul maailma teistesse osadesse.

Globaliseerumise oludes võib maailma kultuuriline mitmekesisus väheneda. Selline tendents on ka ajalooliselt nähtav. Näiteks keskaja lõppedes alguse saanud koloniseerimise ning eriti 20. sajandi globaliseerumise tõttu on maailma põliskultuurid ning sellega seoses ka uskumussüsteemid järk-järgult taandunud. Samuti võib kultuuriliste kontaktide tihenemine viia kultuuride segunemise, ühtlustumise või uute kultuuride tekkimiseni. Näiteks räägitakse palju noortekultuuri ühtlustumisest kui amerikaniseerumisest, kuna mitmel pool maakera kuulatakse sama muusikat, mängitakse samu mängu, süüakse sama toitu.

Kultuurilist mitmekesisust püütakse hoida rahvusvaheliste lepingutega. 2005. aastal võttis UNESCO vastu konventsiooni kultuuriliste väljendusvormide mitmekesisuse kaitsmise ja edendamise kohta, mille Eesti 2006. aastal heaks kiitis. Nimetatud konventsiooni vastuvõtmise vastu hääletasid USA ja Iisrael. USA põhiline vastuväide oli seotud sellega, et konventsioon näeb ette kultuurikau-padele ja -teenustele teatud mõttes erikohtlemist võrreldes teiste kaupadega. Konventsiooni väljatöötamise käigus oli reservatsioone ka Jaapanil, aga lõpuks hääletas Jaapan siiski konventsiooni poolt. UNESCO maailmapärandi ja vaimse kultuuri nimistu püüab tagada kultuuripaikade ja -vormide hoidmise ja väärtus-tamise.

14 Häälestumiseks fotogaleriid lastest: lapsed eri riikidest oma mänguasjadega (www.dailymail.co.uk/news/article-2594565/Toy-story-Pictures-children-world-favourite-toys-says-countries-come-from.html) ning laste erinevad koolilõunad (www.businessinsider.com/school-lunches-around-the-world-2014-5?utm_content=buffer101ef&utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=buffer).

20. sajandil vähenes maailmas põliskultuuride arv nii kiiresti, et maailma kultuurilist mitmekesisust uurivas sotsiaal- ja kultuuriantropoloogias tekkis termin *päästeantropoloogia*. Päästeantropoloogia eesmärk oli säilitada maailma kultuuriline rikkus, enne kui see hävib. Kultuuriantropoloogia algusaegadel 19. sajandil arvas mõnigi tuntud antropoloog (nt James G. Frazer ja Edward B. Tylor), et põliskultuurid kujutavad endast kiviaegseid kultuure ning lääne kultuur on kultuurilise arengu ülim ideaal, aga tänapäeval on kõik antropoloogid ühel meelel, et põliskultuurid pole mitte kiviaegsed, vaid lihtsalt erinevad lääne kultuurist. Antropoloogid said 20. sajandi jooksul aru, et teiste kultuuride arenguastet on hinnatud lääne kultuuri kriteeriumide järgi ja seetõttu ei saa neid hinnanguid tõsiselt võtta, nagu ei aktsepteeritaks ka lääne kultuuri hindamist teiste kultuuride mõõdupuu järgi¹⁵.

Foto: Filina Kuusik-Rajasaar

Foto: Paolo Arsie Pelanda / iStock

šamaan

info

Arusaama, et iga kultuuri saab hinnata vaid selle enda kriteeriumide järgi ning vaatlus peab lähtuma mitte välisest, vaid kultuuri sisemisest loogikast, nimetatakse kultuuri relativismiks. **Kultuuri relativism** on tänapäeva antropoloogias üks tähtsamaid põhimõtteid ning see on oluline, sest välise kriteeriumide abil ei ole võimalik üht kultuuri mõista. Kui uurida kultuuri sellele võõra loogika abil, jääb väga palju varjatuks. Antropoloogia ajalugu õpetab, et esmapilgul mõistetamatu võib sügavamal uurimisel mõistetavaks muutuda.

¹⁵ Teema arendamiseks võib vaadata katkendeid tänapäeval toimivatest n-ö kiviaja kultuuridest. Saates „Osoon” tutvustas korowai¹⁵sid Hendrik Relve: arhiiv.err.ee/guid/201112261433246010010002081001517C41A040000004012B00000D0F033611 (al 17.17 kuni 26.00).

uurimiseks

- ✕ Sotsioloog George Ritzer kirjutas 1993. aastal raamatu „Ühiskonna mcdonaldiseerumine”, milles väitis, et terve ühiskond või kultuur võib omandada kiirtoidurestoranile iseloomulikud tunnused. Veel enam – selline kultuur on levinud Ameerika Ühendriikides ning levib üle maailma. Mcdonaldiseerumise tunnused on muu hulgas efektiivsus (optimaalne meetod millegi saavutamiseks), standardiseeritus (kõik tooted peavad olema samasugused) ning kontroll. Ritzer kirjutab, kuidas ka teised firmad on McDonald’i ärimudeli omaks võtnud.

Aastal 2012 oli maailmas 33 000 McDonald’i kiirtoidurestorani 118 riigis. Eraldiseisev riik on Boliivia, kus McDonald’s ei suutnud juurduda ning 2002. aastal oma restoranid sulges.¹⁶ Alternatiiviks McDonald’i kiirtoidurestoranidele ning soovist vastu seista McDonald’i restorani avamisele Hispaania treppide juures Roomas asutas Carlo Petini 1986. aastal *slow food*’i liikumise, mis väärtustab kohaliku traditsioonilist kööki ja eelistab mahepõllumuslikku päritolu toiduaineid.

Milliseid teisi alternatiivseid liikumisi ühiskonna mcdonaldiseerumisele on olemas?

- ✕ 2022. aasta jalgpalli MM toimub Kataris. Sellega seoses on Katar sat-
tunud inimõiguslaste ning rahvusvahelise avalikkuse huviorbiiti, kuna
oluliste ehitusobjektide rajamisel kasutatakse Kataris võõrtööjõudu,
kelle töötingimused on alla igasugust arvestust ning kellest paljud on
ka töö käigus hukkunud. Samuti peavad MM-il osalejad ning pealt-
vaatajad Kataris arvestama rangeid rõivastusreegleid.
  - a. Uuri mõlema probleemi juures, milles need seisnevad, kust tulene-
vad, kas neid peaks lahendama ja kui jah, siis kuidas seda oleks
võimalik teha.
  - b. Võrdle probleemide olulisust ning sügavust mitmest vaatepunktist.
Mõttele ka teiste suurte spordisündmuste peale, mis on toimunud
ja millega on kaasnenud globaliseeruva maailma valikkursuse sei-
sukohalt olulisi probleeme.
  - c. Lähemalt saab Katari MM-iga seotud probleemide kohta lugeda
Delfi ja Postimehe veebilehtedelt: [www.delfi.ee/news/paevauud-
ised/valismaa/guardian-2022-aasta-jalgpalli-mm-i-objekte-kataris-
ehitavad-orjad.d?id=66795629](http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/guardian-2022-aasta-jalgpalli-mm-i-objekte-kataris-ehitavad-orjad.d?id=66795629) ja [sport.postimees.ee/2810432/
piltuudis-katari-jalgpalli-mmil-ootab-karm-riietumisreeglistik](http://sport.postimees.ee/2810432/piltuudis-katari-jalgpalli-mmil-ootab-karm-riietumisreeglistik).

¹⁶ McDonald’s leaves Bolivia for good, USA Today: [usatoday30.usatoday.com/news/world/2002-12-01-bolivia-
mcdonalds_x.htm](http://usatoday30.usatoday.com/news/world/2002-12-01-bolivia-mcdonalds_x.htm).

- ✕ Amazonase vihmametsa raiutakse hirmuäratava kiirusega majandusliku kasumi nimel. Suurt ohtu kujutavad naftakompaniid, kelle tegevus reostab keskkonda ning teeb maa elamiskõlbmatuks kõigile elusolenditele. Vihmametsade raiumisega on kaasnenud ka põlisrahvastelt maa äravõtmine ettekäändel, et nad ei oska maad piisavalt efektiivselt kasutada. Kuid antropoloogiadoktor Jeremy Narby on juhtinud tähelepanu sellele, et vihmametsades toimub hoopis keerulisem ja efektiivsem „põllumajandus”, kui lääne kultuurist pärit inimestele alguses näib. Amazonase šamaanid räägivad, et vihmamets mitte ainult ei toida neid, vaid on ka inimkonna kõige põhjalikum apteek. Vihmametsade kadumine oleks suur kaotus mitte ainult põlisrahvastele, vaid kogu maailmale. Peale kõige muu hoiavad vihmametsad maailma ökoloogilist tasakaalu.

  - a. Millised on Eesti looduse ja vaimse kultuuri väärtused?
  - b. Kas neid oleks vaja varasemast rohkem kaitsta?
  - c. Kas vaimseid väärtusi peetakse majanduslike huvide kõrval oluliseks?¹⁷

Foto: Atelopos / iStock

¹⁷ Eesti looduslike pühapaikade kaitsmise eest seisab Maavalla Koda, mis koondab Eestis taara- ja maausulisi. Puutumatud hiied on Maavalla Koda järgi vanimad looduskaitsealad, mis koondavad tuhandete aastate jooksul kasvanud looduse ning asise ja vaimse kultuuri väärtusi. Pühapaikade kaitseks puudub aga korralik seadus, mistõttu on hiied ja muud iidset pühapaigad ohus, nt satuvad lageraiete ohvriks. 2. mail 2011 loodi Riigikogus looduslike pühapaikade toetusrühm. Rühma loomise ajend oli Maardu hiies toimunud lageraie, mis osutas, kui väheoluliseks peetakse vaimseid väärtusi majanduslike huvide kõrval.

Soojendus

VARIANT A.3.1. Mäng „Tervitused ümber maailma”

Mäng annab aimu, milliseid tervitusviise võib kohata maailma eri paikades. Mängu eesmärk on mõista kultuurierinevusi. Juhend A.3.1.

VARIANT A.3.2. Videoülesanne „Kultuuriline mitmekesisus ja põlisrahvad”

Klassis vaadatakse BBC Youtube'i kanalilt videot „Human Planet” (2 min 34 s): www.youtube.com/watch?v=5lWVVFHzuLE. Jätkatakse aruteluga.

- × Missuguseid mõtteid video äratas?
- × Kuidas saab nähtut siduda kultuurilise mitmekesisuse teemaga?
- × Mille poolest erineb näidatud hõimu elustiil läänelikust?
- × Mis võiks saada sellest hõimust tulevikus?
- × Kuidas mõista vabadust? Mida tähendab elada vabalt?
- × Kuidas on seotud kultuur ja elustiil?

VARIANT A.3.3. Jutustus „Päikesepillid”

Õpilastele jutustatakse lugu kultuurilistest erinevustest. Jätkatakse aruteluga. Juhend A.3.3.

Teema uurimine

VARIANT A.3.4. Töö tekstiga „Kui ameerikalik on globaliseerumine?”

Õpilased loevad valitud lõike William Marlingi artiklist „Kui ameerikalik on globaliseerumine?”. Jätkatakse aruteluga. Juhend A.3.4. Tööleht A.3.4.

Kinnistamine

VARIANT A.3.5. Mäng „Arva ära, kes õhtusöögile tulevad”¹⁸

Mäng paneb mõtisklema stereotüüpide ja eelarvamuste üle. Juhend A.3.5.

Tööleht A.3.5.

---

18 Kohandatud Amnesty Internationali kogumikust „Percorsi didattici contro la discriminazione”, 2011.

- ✕ *Guardian: 2022. aasta MM-i objekte Kataris ehitavad orjad*, Delfi: www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/guardian-2022-aasta-jalgpalli-mm-i-objekte-kataris-ehitavad-orjad.d?id=66795629
- ✕ *Piltuudis: Katari jalgpalli MMil ootab karm riietumisreeglistik*, Postimees: sport.postimees.ee/2810432/piltuudis-katari-jalgpalli-mmil-ootab-karm-riietumisreeglistik
- ✕ *McDonald's leaves Bolivia for good*, USA Today: usatoday30.usatoday.com/news/world/2002-12-01-bolivia-mcdonalds_x.htm
- ✕ *Human Planet*, BBC kanali video Youtube'i keskkonnas: www.youtube.com/watch?v=5IWVVFHzuLE
- ✕ William Marling, *Kui ameerikalik on globaliseerumine?*, Sirp: www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/kui-ameerikalik-on-globaliseerumine/
- ✕ Claude M. Steele (2011), *Whistling Vivaldi: How Stereotypes Affect Us and What We Can Do*, W. W. Norton & Company.
- ✕ Benjamin Dix, Lindsay Pollock, *Meet the Somalis – The Illustrated Stories of Somalis in Seven Cities in Europe*, Open Society Foundations: www.opensocietyfoundations.org/multimedia/meet-the-somalis
- ✕ *European Stereotypes: What do We Think of Each Other and Are We Right?*, The Guardian: www.theguardian.com/world/interactive/2012/jan/26/european-stereotypes-europa
- ✕ Lõik tänapäeval toimivatest kiviaja kultuuridest, Osoon: arhiiv.err.ee/guid/201112261433246010010002081001517C41A040000004012B00000D0F033611 (al 17.17 kuni 26.00)
- ✕ Fotogaleriid lastest: lapsed eri riikidest oma mänguasjadega (www.dailymail.co.uk/news/article-2594565/Toy-story-Pictures-children-world-favourite-toys-says-countries-come-from.html) ning laste erinevad koolilõunad (www.businessinsider.com/school-lunches-around-the-world-2014-5?utm_content=buffer101ef&utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=buffer)

Ühiskondi, mis on elanud muust maailmast üsna eraldatuna ning edendanud omanäolist kultuuri, nimetatakse ühekultuurilisteks. Samas, ühiskondi, mis koosnevad põhiliselt sisserändajatest, nimetatakse mitmekultuurilisteks. Ühed traditsioonilisemad ühiskonna mitmekultuurilisuse näitajad on ühiskonnas räägitavad keeled ja esinevad rahvused. Tegelikult on aga ühiskondade mitmekultuurilisusel palju aluseid: võib rääkida näiteks maa- ja linnakultuurist või noortekultuurist, sest maal ja linnas elavate inimeste elustiil on erinev, samuti on noortel omad eelistused ja hoiakud võrreldes vanemate inimestega. On ka võimalik vaadelda naisi ja mehi eri alakultuuride esindajatena.

Mitmekultuurilisus propageerib kultuurilist mitmekesisust kui väärtust omaette. Mitmekultuurilisus toimib paremini niisugustes ühiskondades, kus on palju erinevate kultuurikandjate rühmi ning kus poliitiline süsteem toetab väljendusvabadust ja soosib kultuuride vastastikust tundmaõppimist. Mitmekultuurilise ühiskonna tugevused on järgmised aspektid²⁰.

Foto: Irita Raismäe

- ✕ Mitmekultuuriline ühiskond on põnev, selles levivad mitmekesised ideed ning on võimalik kogeda erisuguseid stiile ja olukordi. Kogedes enda kõrval teistsugust ning analüüsides erinevusi, märgatakse ja avastatakse paremini ka sarnasusi ja ühisosa.
- ✕ Mitmekultuurilises ühiskonnas (eriti sellises, kuhu immigrandid on saabunud suhteliselt hiljuti) on vähemused sageli olukorras, kus nad peavad olema tugevad ja leidlikud. Sellistena muudavad nad terve ühiskonna tugevamaks ja uuenduslikumaks.
- ✕ Mitmekultuurilise ühiskonna liikmetel on tänu paljude kultuuride mõjudele võimalik kujuneda mitmekesisteks, tolerantseteks ning dünaamilisteks isiksusteks. Väärtushinnangud ja demokraatia mõiste on sellises ühiskonnas laiemad.
- ✕ Maailm muutub üha enam vastastikku sõltuvaks nii majanduslikult, poliitiliselt kui ka sotsiaalselt. Eri kultuuridega kontaktis olles suudetakse edukamalt ühendada eri süsteeme ning parandada sellega kogu maailma sidusust. Mitmekultuuriline riik on oma olemuselt rahvusvahelisem ning selles riigis mõistetakse paremini ka ülejäänud maailma. Mitmekultuurilisus annab tänapäeva riigile dünaamilise ja areneva imago.

põnev
tugev
uuenduslik
dünaamiline
mitmekesine
tolerantne

¹⁹ Häälestamiseks võiks tutvuda kaartidega, mis näitavad, millised keeled on riikides teisel kohal ning millised riigid üllatavad selle koha pealt: www.businessinsider.com/the-second-languages-in-every-part-of-the-world-infographic-2014-10.

²⁰ Sulev Valdmaa (2002). *Mitmekultuuriline maailm pedagoogilisest perspektiivist*. Õppevahend kõrgkoolidele. Jaan Tõnissoni Instituut ja TÜ Euroopa Kolledž.

Vastukaaluks saab esitada ka mitmekultuurilise ühiskonna nõrkusi või ohte.

Näiteks

väärtushinnangute
konfliktid

allasurutud
vähemuskultuurid

- × On selliseid mitmekultuurilisi ühiskondi, kus iga rühm säilitab oma erijooni, kuid ühishväärtuste leidmise ja väljatöötamisega ei tegelda. Kui kultuurirühmad on sotsiaalselt alla surutud ning neil on ülejäänud ühiskonnaliikmetega suhtlemisel probleeme, siis teravnevad väärtushinnangute konfliktid.
- × Ühiskondades, kus on allasurutud vähemuskultuure, levivad kergesti ideed kultuuride hierarhiast – enamuskultuuride kandjad arvavad, et nende kultuur on kõrgem ja parem kui vähemuste oma. Vähemuskultuuridesse kuulujatel on suuremaid probleeme töö leidmisel ja ühishüvedest osasaamisel. See omakorda kallutab neid kergemini kuritegevusele.
- × Kui vähemuskultuuridele pööratakse vähe tähelepanu, siis neid ka ei mõisteta. Vähesest mõistmisest pole kaugel vääritimõistmine, mis on kõige sagedamini konfliktide allikaks. Nii tekivad näiteks müüdid mõnest rahvast kui patuoinast. Vähemusi võidakse süüdistada mõne ühiskonnaprobleemi põhjustamises.
- × Mitmekultuurilises ühiskonnas võetakse vahel kuulda vaid domineerivate rühmade häält ning teisi eiratakse. Mitmekultuurilisuse respektseerimise sildi all hoiab mõni valitsus tegelikult kontakti vaid vähemuste esindajatega, tõstes neid esile kui eliiti ning lõhestades sellega tervet kogukonda.

info

Mitmekultuurilistest ühiskondadest rääkides kasutatakse mitmeid metafoore. Sulatuspoti metafoor (ingl 'melting pot') kirjeldab ühiskonda, kus immigrandid kaasa tulnud kultuurid segunevad omavahel ilma riigipoolse sekkumiseta. Salatikausi metafoor (ingl 'salad bowl') juhib tähelepanu kultuuride kõrvuti eksisteerimisele, sulandumata ühenäoliseks kultuuriks. Kultuuriline mosaiik (ingl 'cultural mosaic') kirjeldab ühiskonnas olevate rahvuste, keelte ja kultuuride koosseksisteerimist, nende mitmekesisuse säilimist ning ühiskonda panustamist.

Foto: Karolin Mäe

Mõningaid näiteid mitmekultuurilistest ühiskondadest

MITMEKULTUURILINE USA

Ameerika Ühendriikides on immigratsioon ühiskonda mõjutanud alates 19. sajandi esimesest poolest. Ameerika paljurahvuselist ühiskonda kirjeldati kuni 1970ndateni nn sulatuspoti metafooriga. Immigrandid ja immigrantide rühmad sulandusid Ameerika ühiskonda omal kiirusel ja moel. Ehkki sulatuspoti metafoor on veel praegugi USA-s laialt levinud, on sotsioloogid ja ajaloolased seda alates 1970ndatest kritiseerinud kui kultuurilise mitmekesisuse homogeensesse vormi surumist. Sündis salatikausi metafoor, mis rõhutab assimileerimise asemel kultuuriliste eripärade säilimist üksteise kõrval elades.

Foto: Bukharov Denis & Yana / iStock

New York

MITMEKULTUURILINE KANADA

Kanada valitsus võttis mitmekultuurilisuse vastu 1970. ja 1980. aastatel ametliku poliitikaga peaminister Pierre Elliot Trudeau valitsuse ajal. Sageli peetakse Kanada valitsust mitmekultuurilise ideoloogia õhutajaks, kuna ta on avalikult rõhutanud immigratsiooni sotsiaalset olulisust. Kanadat peetakse progressiivseks, mitmekesiseks ja mitmekultuuriliseks. Kanada ühiskonna kirjeldamisel kasutatakse kultuurilise mosaiigi metafoori.

MITMEKULTUURILINE PRANTSUSMAA

Prantsusmaa seaduse kohaselt on prantslane inimene, kellel on Prantsuse kodakondsus, sõltumata tema päritolu- või elukohamaast. Rahvuselt prantslaseks olemine ei eelda seega etniliselt prantslaseks olemist. Sellest tulenevalt ei kogu Prantsuse statistikaamet andmeid elanikkonna keele, religiooni ega etnilise päritolu kohta. Prantsusmaa on oma universaalsetel väärtustel põhineva rahvusluse ideega soosinud eri rahvaste segunemist. Rahvarühmade segunemise kõrval tuntakse Prantsusmaal uhkust põliskultuuri ja immigrantide kultuuride sulandumisel tekkinud vormide üle rahvusmuusikas, filmides ja kirjanduses. Sellest hoolimata on sedasorti rahvusriigimudelile juba 1980ndatest peale leidunud ka oponente. Viimastel aastatel korraldatud küsitluste põhjal on täheldatav rassistlike ja immigratsioonivastaste seisukohtade kasv.

Mitmekultuuriline Eesti

Eesti rahvastiku koosseisus toimus Nõukogude ajal murranguline muutus. 1930ndate lõpus oli eestlaste osakaal rahvastikus ligi 90%, aga 1980ndate lõpuks moodustasid eestlased vähem kui 2/3 elanikkonnast. 2011. aasta rahvaloenduse andmetel elab Eestis püsivalt 192 rahvuse esindajaid. Suuremad rahvusrühmad Eesti püsielanike hulgas on eestlased (889 770 = 68,7%), venelased (321 198 = 24,8%) ja ukrainlased (22 302 = 1,7%). Valgevenelaste (12 419) ja soomlaste (7423) osatähtsus jääb alla 1%. Üle saja esindajaga rahvusi on Eestis kokku 37. Teisisõnu on Eesti paljurahvuseline ühiskond. Lisaks võib öelda, et enamik eestlasi on teiste rahvustega segunenud ning täiesti puhasverd eestlast pole olemas.

Mõnevõrra problemaatiliseks teeb mitmekultuurilise Eesti mõistes see asjaolu, et riik on üles ehitatud rahvusriigi aluspõhimõttel. Põhiseaduse preambul sätestab, et Eesti riik „peab tagama eesti rahvuse ja kultuuri säilimise läbi aegade”. Võib arvata, et eesti keele ja kultuuri kaitsmise ning samal ajal vähemustele oma keele ja kultuuri tagamise probleem jääb Eestis ka edaspidi päevakorda. Kuna suurim vähemusrühm on venelased ning Vene riigil on oma huvid oma „kaasmaalaste” kaitsmisel ja toetamisel, on teema ka poliitiliselt tundlik. Sageli saab Eesti rahvusvahelisel areenil ka etteheiteid. Nt Amnesty Internationali 2010. aasta Eesti riigi kohta käivas raportis mainitakse Eestis elavate vähemusrahvaste keelepõhist diskrimineerimist. Raporti järgi esineb eesti keele mitterääkijate, peamiselt vene keelt kõneleva kogukonna keelepõhist diskrimineerimist töөлvārbamisel mõningatel erasektori ametikohtadel ja peaaegu kõigil avaliku sektori ametikohtadel. Suur osa rahvusvahelistest inimõigusorganisatsioonidest pole Eestis inimõiguste rikkumist tuvastanud. Samas näitavad lõimumisteenalised uuringud ühiskonna kihistumist ka etnilistel põhjustel, mis nõuaks riigilt suuremat panust sallivuse edendamisse. Ajalooliselt on Eesti olnud eesrindlik vähemuste kultuuride kaitsja. 1926. aastal võeti Eestis vastu vähemusrahvaste kultuuriautonomia seadus, mis andis teistest rahvustest inimestele seadusliku tagatise oma rahvuskultuuri säilitamiseks ja arendamiseks.

uurimiseks

- ✕ Omaette huvitav teema on sport, migratsioon ja mitmekultuurilisus. Nimelt näeb koondiste koosseisudes aina enam võõramaalasi. Uuri, millistest rahvustest sportlased esindavad riikide koondisi mitmesugustel spordialadel.
- ✕ Uuri, kuidas ja missuguste seadustega on Eestis tagatud vähemuste õigused. Kas selline õiguste kaitse on sinu arvates piisav?
- ✕ Missuguseid seoseid saab esitada ajaloos toimunud koloniseerimise ja tänapäeval toimuva migratsiooni vahel? Kas varasematest koloniaalriikidest rändab enam inimesi n-ö emamaale?

Soojendus

VARIANT A.4.1. Koomiksiarutelu „Mustlaspõgenikud”

Klassiga vaadatakse võistluse „Koomiks võrdsuse heaks” koomiksit „Mustlaspõgenikud”: www.comix4equality.eu/roma-refugees-laura-kenins/?lang=ET. Järgneb arutelu.

- ✕ Milliseid mõtteid koomiks äratas?
- ✕ Mida sa tead roma rahvast ehk mustlastest Eestis?
- ✕ Kas romade kohta on Eestis eelarvamusi?
- ✕ Kui palju romasid elab Eestis?

VARIANT A.4.2. Arutlusülesanne „Kultuuriline jäämägi”

Tahvile joonistatakse jäämägi, millest vaid tipp on veest väljas. Koos õpilastega lisatakse pildile sõnad selle kohta, mida me teisest kultuurist pärit inimese kohta kohe näeme ja mida mitte. Need kirjutatakse vastavalt kas jäämäe nähtavale või veealusele osale. Arutletakse, kuidas me näeme tihti vaid jäämäe veepealset osa ega mõista seetõttu suuremat pilti või mõne inimese käitumist – käitumine on seotud väärtuste, kommete jms-ga.

Mõned allikad, kust jäämäe näidispilti võib leida

- ✕ *Visualising the Iceberg Model of Culture*, Open Gecko veebileht: opengecko.com/interculturalism/visualising-the-iceberg-model-of-culture
- ✕ *The Cultural Iceberg*, Language and Culture veebileht: languageandculture.com/cultural-iceberg

Teema uurimine

VARIANT A.4.3. Tekstiülesanne „Mitmekultuurilisus USA näitel”

Õpilased loevad paaristööna katkendeid Neeme Raua artiklist „Latiinod kujundavad Ameerikat ümber” ning vastavad kirjalikult töölehe küsimustele. Arutluse teemat võib ka edasi laiendada näiteks mustanahaliste ning nende õiguste suunas. (Tööleht A.4.3.)

VARIANT A.4.4. Statistikaülesanne „Eesti ja Hollandi elanikkonna palju-rahvusluse võrdlus”

Õpilased loevad Mezrabi kirjeldavat teksti ja klassis vaadatakse ühiselt Mezrabi-teemalist videolõiku. Seejärel vastavad õpilased interneti abil töölehe küsimustele. Juhend A.4.4. (Tööleht A.4.4.)

VARIANT A.4.5. Väitlus „Mitmekultuurilises ühiskonnas elamine on rikastav”

Klassis toimub väitlus teemal „Mitmekultuurilises ühiskonnas elamine on rikastav”. Juhend A.4.5.

VARIANT A.4.6. Lühinäidendid „Inim- ja vähemuste õigused”

Klassis esitatakse inimõiguste ja vähemuste õiguste teemalisi tõsielujuhtumeid. Iga rühm saab juhtumi, mille ta esitab ülejäänud klassile. Teised püüavad ära arvata, mis tüüpi juhtumiga on tegu ning millist õigust rikutakse. Juhend A.4.6.

(Töölehed A.4.6a–A.4.6c.)

Kinnistamine

VARIANT A.4.7. Isiksuse test

Õpilased täidavad isiksuse testi. Tööleht A.4.7

VARIANT A.4.8. Pildiülesanne „Migratsioon ja mitmekultuurilisus”

Klassis vaadatakse all olevat pilti. Arutletakse selle üle, missugust hoiakut pilt kujutab. Kuidas on omavahel seotud mitmekultuurilisus ja migratsioon? Õpilased panevad kirja kolm argumenti, mis räägivad pildil kujutatust vastu. Jätkub arutelu selle üle, mis võib ühiskonnas negatiivset hoiakut esile kutsuda.

- ✕ Sulev Valdmaa (2002). *Mitmekultuuriline maailm pedagoogilisest perspektiivist*. Õppevahend kõrgkoolidele. Jaan Tõnissoni Instituut ja TÜ Euroopa Kolledž.
- ✕ Koomiks „Mustlaspõgenikud”: www.comix4equality.eu/roma-refugees-laura-kenins/?lang=ET
- ✕ *Visualising the Iceberg Model of Culture*, Open Gecko veebileht: opengecko.com/interculturalism/visualising-the-iceberg-model-of-culture
- ✕ *The Cultural Iceberg*, Language and Culture veebileht: languageandculture.com/cultural-iceberg
- ✕ Neeme Raud, *Latiinod kujundavad Ameerikat ümber*, Postimees: www.postimees.ee/1425935/latiinod-kujundavad-ameerikat-umber
- ✕ *Mezrab Trailer*, Godmother Filmsi kanali video Youtube'i keskkonnas: www.youtube.com/watch?v=67hwqcOe_Yk
- ✕ Statistikaameti veebileht: www.stat.ee
- ✕ Centraal Bureau voor de Statistiek veebileht: www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/bevolking/nieuws/default.htm
- ✕ Suule Soo, *Suule Soo: integratsioonist rääkigu pädevad*, Postimees: arvamus.postimees.ee/2800762/suule-soo-integratsioonist-raakigu-padevad
- ✕ Rainer Kattel, *Rainer Kattel: viimane eestlane*, Eesti Päevaleht: epl.delfi.ee/news/arvamus/rainer-kattel-viimane-eestlane.d?id=51172470
- ✕ Merike Teder, *Martin Helme soovitus immigratsioonipoliitikaks: kui on must, näita ust*, Postimees: www.postimees.ee/1252028/martin-helme-soovitus-immigratsioonipoliitikaks-kui-on-must-naita-ust
- ✕ Tiit Matšulevits, *Multikulti on läbi kukkunud, hüüab vaikiva enamuse hääl Thilo Sarrazin*, Eesti Ekspress: ekspress.delfi.ee/news/paevauudised/vana-kuld-multikulti-on-labi-kukkunud-huuab-vaikiva-enamuse-haal-thilo-sarrazin.d?id=65197544
- ✕ Janar Filippov, *Kuidas võib kohus nii julm olla?*, Eesti Ekspress: www.ekspress.ee/news/paevauudised/eesti uudised/kuidas-voib-kohus-nii-julm-olla.d?id=63824448
- ✕ Kadri Ibrus, *Täismahus: Eesti riik pidas Somaaliast pärit saatjata last kurjategijaks*, Eesti Päevaleht: www.epl.ee/news/eesti/taismahus-eesti-riik-pidas-somaaliast-parit-saatjata-last-kurjategijaks.d?id=64624838
- ✕ Millised keeled on riikides teisel kohal, Business Insider: www.businessinsider.com/the-second-languages-in-every-part-of-the-world-infographic-2014-10

Sagedasemad kontaktid eri kultuuride vahel on loonud soodsa olukorra kultuuridevaheliste konfliktide tekkeks. Kultuuridevahelised konfliktid võivad võrsuda siis, kui üks kultuur tunneb end teisest ohustatuna, näiteks seepärast, et teise kultuuri tugeval pealetungil tekib oht oma kultuuri säilimisele. Kultuuride konfliktid võivad tekkida ka teiste kultuuride mittemõistmisest. Tihti peale erineb kultuuride sisemine loogika üksteisest, mistõttu võivad teise kultuuri nähtused ebaloomilised paista. Üheks näiteks kultuuridevahelisest mittemõistmisest on rassism

ehk diskrimineerimine nahavärvuse tõttu. Kultuuridevahelise mõistmise suurendamise ning eri kultuuride sisemise loogika selgitamisega tegelevad kultuuriantropoloogid ja etnoloogid.

Levinud on religioossetest tõekspidamistest lähtuvad kultuurilised konfliktid. Tugevad religioossed konfliktid tulenevad üldiselt religioossetest fundamentalismist. Religioosne fundamentalism esineb tänapäeval kõigis suuremates religioonides, sh kristluses, islami usus, judaismis, hinduismis ja budismis. Fundamentalism kui liikumine sai alguse konservatiivsete presbüteri teoloogide hulgas 19. sajandil

Ameerika Ühendriikides. Seal levis see 1910.–1920. aastatel konservatiivsete baptistide ja teiste kristlike denominatsioonideni. Liikumise mõte oli taaskinnitada peamisi teoloogilisi tõekspidamisi ning kaitsta neid liberaalse teoloogia ja ajaloolis-kriitilise meetodi esitatud seisukohtade eest. Kristlikud fundamentalistid eitavad tänapäevani teaduslikku maailmapilti ja usuvad, et maailm on 6000 aastat vana.

Üldiselt võib kultuurilist fundamentalismi mõista ka kui täielikku kultuurilist sallimatust. See on olukord, kus kultuuridevaheline sisuline dialoog on katkenud ning end üritatakse kuuldavaks teha äärmuslike meetoditega. Neile vastatakse sageli sama ekstreemsete abinõudega, mis kokkuvõttes vaid süvendavad probleemi, mitte ei tegele selle põhjustega. Kultuuride dialoog, sallivus ning mõlema poole püüe teist mõista on oluline, sest aitab ära hoida võimalikku väärarusaamist.

Foto: iStock

Foto: Kair Käsper

Lõuna Birma kloostrikoolis

23 Häälestuseks võiks vaadata järgmist kaarti: www.businessinsider.com/most-religious-places-in-the-world-map-2014-7?utm_content=buffer8fa70&utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=buffer.

Foto: Piret Tänav

USA poliitikateadlane Samuel Huntington on kirjutanud tsivilisatsioonidevahelise kokkupõrkest (1999), mis on üks kultuurilise kokkupõrke vorme. Huntington arvab, et külma sõja lõppedes on tekkinud maailmas uus olukord, kus suuremad konfliktid ei teki mitte majanduslike süsteemide, vaid kultuuriliste erinevuste pinnalt. USA kirjandusteadlane ja poliitikaaktivist Edward Said, kes on avaldanud raamatu „Orientalism” (1978), on avaldanud arvamust, et Huntington keskendub liialt palju kultuurilistele erinevustele. Said juhib tähelepanu sellele, et „tsivilisatsioonid” ei ole kaugeltki ühtsed, vaid kõikides tsivilisatsioonides leidub palju erinevusi, mistõttu neid ei saa omavahel vastandada.

Tuleb teadvustada sedagi, et kultuurilisi erinevusi võib kas teadlikult või ebateadlikult konfliktide ettekäändeks tuua. Kultuuriliste konfliktide põhjuste ja lahenduste analüüsijate seas on levinud arusaam, et konfliktide tekke põhjus on sageli sarnasuste asemel liialt erinevustele keskendumine. Nii on Eesti poliitik andnud rassistlike soovitusi immigratsioonipoliitika elluviimiseks.²⁴ Maailmas on väga palju kultuure ning maailma kultuuriline mitmekesisus on maailma rikkus. Kultuurid on ka pidevas muutumises ning nende järjekindlalt üksteisele vastandamine tundub meelevaldne.

Tavaliselt seostatakse terrorismi islamiusulistega, kuid tegelikult on vaid väike osa terrorismist kantud usulisest ideoloogiast. See võib olla ükskõik milline rahvuslik või poliitiline ideoloogia. Ka religioosne terrorism pole ainult islamiterrorism. Praegu tegutseb maailmas hulk äärmuslikke rühmitusi, mis püüavad rohkemal või vähemal määral oma terroristlikku tegevust õigustada usuliste motiividega. Mitmed paremäärmuslikud rühmitused USA-s, Venemaal ja Rootsis on välja kuulutanud püha sõja valge rassi säilitamise nimel. Ka 2011. aastal Norra üksikul saarel toimunud veresaun ja samal päeval Oslos korraldatud pommiplahvatus arvati esmalt olevat islamiusulise kätetöö, kuni selgus, et tegu oli hoopis fundamentalistliku kristlasega, kes näeb mitmekultuurilises ühiskonnas ohtu Euroopale. Ka Eestis võtavad poliitikud sõna.

24 Merike Teder, *Martin Helme soovitus immigratsioonipoliitikaks: kui on must, näita ust*, Postimees: www.postimees.ee/1252028/martin-helme-soovitus-immigratsioonipoliitikaks-kui-on-must-naita-ust.

Religioon Eestis²⁵

Eestit peetakse üldiselt väga sekulaarseks ehk ilmalikuks ühiskonnaks. 2011. aasta rahvaloenduse andmetel on Eestis siiski esindatud 90 usuvoolu (2000. aasta loenduse ajal oli neid 74), millest 16-l on üle 1000 järgija. Kõige enam on Eestis õigeusklikke (176 773) ning luterlasi (108 513). Neile järgneb populaarsuselt katoliiklus, mida järgib 4501 inimest. Populaarsed on ka baptistid ja Jehoova tunnistajad, keda on vastavalt 4507 ja 3938 inimest. Loenduse andmetel tunnistab 15-aastastest ja vanematest Eesti elanikest kindlat usku 320 872 inimest.

Nähtavamaid ja praegu rohkem kõneainet tekitavaid usulisi vähemusi on moslemid, keda 2011. aasta rahvaloenduse järgi on Eestis 1508 (2000. a rahvaloenduse järgi 1387). Tegelik moslemite arv on ilmselt siiski suurem, kuna väga paljud Eesti moslemid eelistasid rahvaloenduse usuküsimusele üldse mitte vastata, kartes kaitsepolitsei kõrgendatud tähelepanu.²⁶ Eesti islamiusuliste seas on palju rahvaid: aserbaidžaanid, abhaase, kirgiise, türkmeene, usbekke, tadžikke ning paljusid teisi, samuti on esindatud enamik islamiriike Marokost kuni Afganistanini.

info

20. sajandi alguseks elas Tallinnas ligikaudu 2000 islamiusulist tatarlast, kellest paljud I maailmasõja ajal põgenesid. 1934. aasta rahvaloenduse andmetel elas Eestis vaid 170 islamiusulist. Tallinnas ja Narvas tegutsesid moslemite kogudused, kuid nõukogude võim keelustas nende tegevuse ja usutalitusi peeti salaja moslemite kodudes. 1950.–1980. aastatel rändas Nõukogude Liidu eri regioonidest palju islamiusulisi Eestisse, sealhulgas tatarlased, aserbaidžaanid, usbekid, türkmeenid, kirgiisid, kasahhid jt.

uurimiseks

- ✕ Vaata „Pealtnägija” lõiku islami usu teemal: uudised.err.ee/v/ae8fdc81-1e78-4d08-851e-5d7dfe37c9b5.
- ✕ Uuri Eestis islami usu levikut kristluse kõrval. Missuguseid andmeid ja tendentse leiad ajaloost? Missugused kogudused või organisatsioonid koondavad islamiusulisi Eestis tänapäeval?
- ✕ Kuidas saab tõlgendada II maailmasõja ajal aset leidnud õudusi kultuuride- ja religioonidevaheliste kokkupõrgete kontekstis?

²⁵ Eesti elanikud on hakanud taganema luterlusest, ERR: uudised.err.ee/v/eesti/ea35a7ae-e0c8-48cb-9a68-1709f1c9eb54.

²⁶ www.islam.pri.ee küsitluse andmetel.

Soojendus

VARIANT A.5.1. Filmi vaatamine

Klassiga vaadatakse mõnd Maailmakooli filmikogu filmi. Hästi sobivad näiteks filmid „Rahu esimene õppetund” (2006) või „Slingshot Hip Hop” (2008).

Teema uurimine

VARIANT A.5.2. Arutlusülesanne „Je suis Charlie”

2015. aastal toimus Prantsusmaa satiiriajaleht Charlie Hebdo kontoris tulistamine. Tegemist oli terrorirünnakuga, mille korraldajad õigustasid enda tegu ajalehes ilmunud pilapiltidega, mis kujutasid islami prohvetit Muhamedi. Harjutus keskendub sõnavabadusele ja karikatuuridest tekkinud konfliktile. Klassile näidatakse pilte ning õpilased arutlevad nende üle. Kui võimalik, vaadatakse klassis ka filmikogu filmi „Verised karikatuurid”, mis räägib 2005. aasta vägivaldsetest protestidest islamimaades ja Euroopas, kui Muhamedi karikatuurid avaldas üks Taani ajaleht. Juhend A.5.2.

VARIANT A.5.3. Lugemisülesanne „Burkadebatt”

Õpilased uurivad töölehe abil viieliikmelistes rühmades Prantsusmaal toimunud debatti burkade keelustamise kohta. (Tööleht A.5.3.)

Kinnistamine

VARIANT A.5.4. Mõttekaart „Halb ring”

Selle harjutuse eesmärk on näidata, kuidas inimese põhireaktsioonid ja tunded, nagu näiteks ebakindlus, võivad muutuda väga jõuliseks. Tahvlile joonistatakse mõttekaart, mis peegeldab ühiskonnas negatiivsete hoiakute kujunemise protsessi. Harjutus põhineb Rootsi MOD-materjalil (*Mangfaldighet och dialog*). Juhend A.5.4.

- × www.islam.pri.ee
- × *Cartoons of Muhammad*, Assyrian International News Agency veebileht: www.aina.org/releases/20060201143237.htm
- × Martin Kala, *Martin Kala: aitab juba burkajutust!*, Postimees: arvamus.postimees.ee/218365/martin-kala-aitab-juba-burkajutust
- × *Kultuuridevahelised erinevused ja konfliktid*, Eetikaveeb: www.eetika.ee/et/192798
- × Film „Verised karikatuurid”, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/132
- × Film „Sligshot Hip Hop”, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/159
- × Film „Rahu esimene õppetund”, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/137
- × Merike Teder, *Martin Helme soovitus immigratsioonipoliitikaks: kui on must*, näita ust, Postimees: www.postimees.ee/1252028/martin-helme-soovitus-immigratsioonipoliitikaks-kui-on-must-naita-ust
- × *Eesti elanikud on hakanud taganema luterlusest*, ERR: uudised.err.ee/v/eeesti/ea35a7ae-e0c8-48cb-9a68-1709f1c9eb54
- × Charlie Hebdo veebileht: charliehebdo.fr
- × Catherine Taibil, *These Are The Charlie Hebdo Cartoons That Terrorists Thought Were Worth Killing Over*, The Huffington Post: www.huffingtonpost.com/2015/01/07/charlie-hebdo-cartoons-paris-french-newspaper-shooting_n_6429552.html
- × *Charlie Hebdo: naeruga hirmu vastu*, Postimees: www.postimees.ee/3051653/charlie-hebdo-naeruga-hirmu-vastu
- × *Je suis Charlie around the world – in pictures*, The Guardian: www.theguardian.com/world/gallery/2015/jan/12/je-suis-charlie-around-the-world-in-pictures
- × *Pildid: islamiriikides toimusid meeleavaldused Charlie Hebdo pilapiltide vastu*, Postimees: maailm.postimees.ee/3059329/pildid-islamiriikides-toimusid-meeleavaldused-charlie-hebdo-pilapiltide-vastu
- × Ilmar Raag, *Charlie Hebdo vastuolulised järelkajad*, Diplomaatia: www.diplomaatia.ee/artikkel/charlie-hebdo-vastuolulised-jarelkajad/

Pärast külma sõda on enamik relvastatud konflikte olnud riigisisised, mitte riikidevahelised. Aastatel 2000–2010 toimus 4 riikidevahelist relvastatud konflikti, samas kui riigisiseseid kodusõdu oli 31. Riigisiseste konfliktide puhul oli 10 juhul tegu territoriaalse ja 21 juhul poliitilise võimukonfliktiga.

Kuna üha enam relvakonflikte on riigisisised, on muutunud ka konfliktide osalised. Enam pole tegu pelgalt kahe armee vastasseisuga. Omavahel sõdivaid vägesid on tavaliselt rohkem kui kaks ja nende koosseis on muutlik. Suurenenud on ka eraarmee ja relvarühmituste osakaal. Paljudel juhtudel sarnanevad sõdivad rühmad pigem pätikampade kui regulaarmeelega. Traditsiooniliste rinnete asemel on lahingud muutunud kohalikuks ning tsiviilelanikke ei ole alati kas suudetud või soovitud sõjatandriit evakueerida.

info

Rahvusvahelise statistika järgi oli 1990. aastate lõpus toimunud konfliktides tsiviilohvrite osakaal kõigi hukkunute hulgas umbes 80%, samas kui 20. sajandi alguses oli see näitaja vaid 15–20%. Näiteks 2009. aastal Gaza konfliktis hukkunud enam kui tuhandest palestiinlasest oli enamik tsiviilisikud.

Relvastatud konfliktide iseloomumuutust kirjeldavad mitmed asjaolud. Esiteks on varem terroristide meetodid nüüdseks kasutusel ka sõjapidamises. Uudiseid autopommidest või enesetaputerroristidest saame nii Afganistanist, Iraagist kui ka Iisraelist. Neis konfliktides peavad sõdurid tsiviilelanikkonda peaaegu sama suureks ohuks kui vastase sõdureid. Teiseks on muutunud konfliktide rahastamine – peale eelarvevahendite kasutatakse muidki rahastamisallikaid alates välismaistest rahaülekannetest ning lõpetades tsiviilelanikkonna rüüstamise, ebaseadusliku teemandidikaubanduse ja narkootikumide salakaubaveoga. Kuritegevuse tõus on konfliktide kaasnähtus, mis raskendab nii konflikti lahendamist kui ka selle järelvalvet, sest sageli on sõdimine konfliktis osalejatele majanduslikult tasuv.

Kolmandaks on pärast külma sõja lõppu muutunud tavalisemaks nn ressursisõjad, mille rõhuasetus on rahvusvahelise või riigisisese majanduse intressidel. Sõdade ja konfliktide põhjuseks on haruldased ja väärtuslikud loodusvarad, nagu näiteks teemandid ja muud vääriskivid, nafta ja gaas, väärispuit, väärismetallid ning muud väärtuslikud metallid, näiteks mobiiltelefonides kasutatav koltan. Ressursisõjad on toimunud ja toimuvad näiteks Kongo Demokraatlikus Vabariigis, Sudaanis, Nigeerias, Birmas, Afganistanis ja Kolumbias. Minevikus nähti sõda poliitika jätkuna, ent nüüd võib öelda, et küsimus on majanduse jätkamises sõja heaks.

Foto: Joel Carillet / iStock

Foto: Roberts Ratuts / iStock

Sage on konfliktipiirkonnas töötavate ajakirjanike töö raskendamine. Mõnikord ei lubata reporteritel isegi lahinguid jälgida (nt teises Tšetšeenia sõjas ja Iisraeli rünnaku ajal Gaza sektoris). Isegi juhul, kui ajakirjanikke lubatakse konfliktipiirkondadesse, kontrollitakse nende tegevust ega lubata liikuda ilma saatjateta. Üldjuhul põhjendatakse reporterite jälgimist ohutuse tagamisega, ehkki enamasti soovitakse mõjutada ajakirjanike tööd ning seda, kust ja kellelt nad oma info saavad.

Konflikti osaliste seisukohalt on suur vahe, kuidas konflikti meedias käsitletakse. Võib isegi öelda, et osa lahingutest toimub meedias. Üheks näiteks meedia tähtsusest on Gruusia ja Venemaa konflikt, kus mõlemad riigid kasutasid oma mainekujunduses Euroopa suhtekorraldusfirmade abi. Ka hiljutisi sündmusi Ukraina ja Venemaa vahel võib osaliselt käsitleda meediasõjana. Räägitakse ka nn hübriidsõjast, kus samal ajal kasutatakse eri sõjapidamistandeid.

Relvakaubandus ja terrorism

Kuigi relvakaubandus on reguleeritud tegevus, ei tähenda see siiski, et relvi müüakse ainult valitsustele. Relvakaupmehi ja relvade edasimüüki kolmandatesse riikidesse on raske kontrollida, eriti arvestades, et osa riike ei avalda oma relvaekspordi statistikat. Mõned riigid ei hooli, kuhu nende müüdud relvad ja muu sõjavarustus jõuavad, ning mõned püüavad oma nõrka majandust relvamüügist saadava tuluga turgutada. Näiteks Hiina, Venemaa ja Ukraina on riigid, kelle relvade müügiga on kaasnenud hulgaliselt rahvusvahelist kriitikat.

Relvi on edastatud konflikti osalistele ka tahtlikult, poliitilise toetuse osana. Eeskätt juhtus seda külma sõja ajal, kui Ameerika Ühendriigid ja Nõukogude Liit tarnisid relvi oma liitlastest arengumaadele. Näiteks Ameerika Ühendriikide Luure Keskagentuur (CIA) edastas Afganistani talibitele relvi 1980. aastatel, kui Nõukogude Liit riiki tungis. Hiljem kasutasid Talibani võitlejad samu relvi oma riigis teiste Afganistani rühmituste vastu sõdades.

Terrorismi on vaadeldud sõja uue vormina eeskätt pärast 11. septembri terrorirünnakuid USA-s 2001. aastal. Selle sündmuse tõttu on terrorirünnakud lisatud Ameerika Ühendriikide ohunimekirja. Nähtusena ei ole terrorismis midagi uut. Varem rakendati terrorismi kõige sagedamini sisepoliitilises võitluses. Itaalia Punased Brigaadid ja Saksa Punaarmee Fraktsioon (RAF) olid tuntud terrorirühmitused, mis tegutsesid 1970ndatel.

Terrorismi eesmärk on tekitada hirmu ja põhjustada kaost. Terrorirünnakute eesmärk ei ole rünnatava paiga hävitamine, vaid eesmärgid on abstraktsemad, pigem kapitalismile vastuastumine või uskmata karistamine. Nii oli ka New Yorgi Maailma Kaubanduskeskuse hävitamise taga soov näidata globaalse kapitalismi haavatavust. Sellele viitas Osama bin Laden pärast Maailma Kaubanduskeskuse ründamist, tõdedes, et 11. septembri rünnak ei olnud suunatud naiste ja laste vastu, vaid tõelisteks sihtmärkideks olid Ameerika sõjalise ja majandusliku võimu ikoonid.

Foto: zabelin / iStock

uuimiseks

- ✕ Tutvuge Maailmakooli relvastatud konfliktide rubriigiga: maailmakool.ee/konfliktid. Valige välja üks seal kirjeldatud konfliktidest ning otsige selle kohta internetist lisainfot. Kuidas võiks see konflikt lõppeda?
- ✕ Uurige, kuidas on sõjaohvrite arv sajandi jooksul muutunud. Kui suur protsent hukkunutest olid tsiviilelanikud I maailmasõjas (1914–1918), II maailmasõjas (1939–1945) ja eri konfliktides alates 1989. aastast? Kas nende arvude põhjal võib teha järeldusi relvastatud konfliktide iseloomu muutumise kohta? Mis võivad olla põhjused, et hukkub üha rohkem tsiviilelanikke? Allikana võib kasutada näiteks ingliskeelset Oxfami materjali „Making Sense of World Conflicts, Lesson plan 1: Finding out about armed conflict”: www.oxfam.org.uk/~media/Files/Education/Resources/Making%20sense%20of%20world%20conflicts/lesson1_finding_out_about_armed_conflict.ash.

*Soojendus*VARIANT A.6.1. Arutlusülesanne „Sõda ja rahu”

Klassis arutatakse näidisküsimuste põhjal sõja ja rahu teemadel. Juhend A.6.1.

VARIANT A.6.2. Pildiülesanne

Klassis vaadatakse pilte ning arutletakse nähtu üle. Juhend A.6.2.

*Teema uurimine*VARIANT A.6.3. Kaardiharjutus „Konfliktikolded ja tuumariigid”

Õpilased märgivad tühjale maailmakaardile kas rühma- või individuaaltööna kohad, mille kohta nad teavad, et seal on praegu või on olnud lähiajal sõjalisi konflikte. Seejärel märgivad õpilased kaardile tuumariigid. Mõlemale tegevusele järgneb ühine arutelu. Juhend A.6.3.

VARIANT A.6.4. Kurkumi rahukõnelused

Kurkumi rahukõneluste mänguga õpitakse keeruliste konfliktsituatsioonide lahendamist, eri vaatenurkade mõistmist ja rahukõneluste pidamist. Mängu eesmärk on leida ühine lahendus kujuteldavat Kurkumi-nimelist riiki lõhestavale konfliktile nii, et jõutakse kõiki osalisi maksimaalselt rahuldava lõpptulemuseni. Lahenduse saavutamine eeldab kõikidelt osalistelt kompromissile minekut. Mängu kirjeldava brošüüri ja juhised leiab Maailmakooli veebilehelt maailmakool.ee/new/wp-content/uploads/kurkumi-rollimäng2.pdf.

VARIANT A.6.5. Miinimäng

Miinimäng juhib tähelepanu maamiinide probleemile maailmas. Maamiine leidub enam kui 80 maailma riigis, aga enamik Euroopa riikide inimesi ei näe ega mõista seda probleemi. Juhend A.6.5.

*Kinnistamine*VARIANT A.6.6. Arutelu „Maailm külma sõja ajal ja tänapäeval”

Klassis arutletakse küsimuse üle, kas me elame võrreldes külma sõja aegade-ga tänapäeval turvalisemas või ohtlikumas maailmas. Juhend A.6.6.

VARIANT A.6.7. Ütlused

Klassis arutatakse, kuidas saab tõlgendada järgmisi ütlusi.

- × „Kõigi sõdade eesmärk on ... rahu.” (Püha Augustinus)
- × „Raskem on korraldada rahu kui võita sõda.” (Aristoteles)
- × „Vormimüts deformeerib pead.” (Drjüns M.)
- × „Mitte kunagi ei valetata nii palju kui enne valimisi, sõja ajal ja pärast jahti.” (O. von Bismarck)
- × „Ei tea, milliste relvadega hakatakse võitlema kolmandas maailmasõjas, kuid neljandas lähevad käiku kivid ja kaikad.” (A. Einstein)
- × „Kui tahad rahu, siis valmistu sõjaks.” (Horatius)

Lisaks võib otsida juurde tsitaate sõja ja rahu kohta ning teha parimatest sildid klassi seinale.

VARIANT A.6.8. Filmi vaatamine

Klassiga vaadatakse mõnd Maailmakooli filmikogu filmi. Hästi sobib näiteks film „Palveta kurjus tagasi pörgusse” (2008).

- ✕ *Making Sense of World Conflicts, Lesson plan 1: Finding out about armed conflict*, Oxfam: www.oxfam.org.uk/~media/Files/Education/Resources/Making%20sense%20of%20world%20conflicts/lesson1_finding_out_about_armed_conflict.ash
- ✕ Bryan Whitmore, *In War-Torn Gori, Survivors Pick Up Pieces – And Worry About New Campaign*, Radio Free Europe Library: www.rferl.org/content/In_War_Torn_Gori_Region_Survivors_Pick_Up_The_Pieces_And_Worry_About_New_Campaign/1765821.html
- ✕ *Victim and Perpetrator in one*, Kindernothilfe e.V.: en.kindernothilfe.org/Rubrik/Topics/Child+Soldiers/Facts+and+figures.html
- ✕ *Global Conflict Tracker*, Council on Foreign Relationsi veebileht: www.cfr.org/global/global-conflict-tracker/p32137#!/
- ✕ *Tuumariikide kaart*, Google Mapsi keskkond: maps.google.com/maps/ms?hl=en&ie=UTF8&t=h&msa=0&msid=104167106061408818108.0004681e67d54d9363b23&ll=7.013668,14.765625&spn=168.924881,348.046875&z=1&source=embed&dg=feature
- ✕ *Kurukumi rollimäng*, Maailmakooli veebileht: maailmakool.ee/new/wp-content/uploads/kurkumi-rollimäng2.pdf
- ✕ Intervjueerinud Kaarel Kaas, *Ban Ki-Moon: Tänapäeva maailma probleemiks on vähene sallivus*, Diplomaatia: www.diplomaatia.ee/artikkel/ban-ki-moon-tanapaeva-maailma-probleemiks-on-vahene-sallivus/
- ✕ J. Joseph Hewitt, Jonathan Wilkenfeld, Ted Robert Gurr, Birger Heldt (Guest Editor), *Peace and conflict 2012 executive summary*, Center for International Development and Conflict Management (University of Maryland): www.cidcm.umd.edu/pc/executive_summary/exec_sum_2012.pdf
- ✕ Film „Palveta kurjus tagasi põrgusse”, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/112
- ✕ Miinimäng: www.maailmakool.ee/meetodid/mangud/miinimang/

Koos majandusliku, sotsiaalse ja kultuurilise üleilmastumisega muutub ka poliitika. Märksõnadeks on üha suurem vastastikune seotus ja sõltuvus, otsustusareenide paljusid ja killustatus, piiride hägustumine sise- ja välispoliitika ning era- ja avaliku sfääri vahel. Üldjoontes iseloomustab poliitilist üleilmastumist kaks teineteisega seotud suundumust:

- 1) riikide poliitikat ja inimeste igapäevaelu mõjutavad üha rohkem erisugused regionaalsed ja globaalsed normid, standardid, õigusaktid, moraalsed ja poliitilised kohustused;
- 2) riikide kõrval tegutseb rahvusvahelises poliitikas üha enam muid regionaalse ja globaalse haardega osalisi. Näiteks rahvusvahelised valitsustevahelised organisatsioonid (lühemalt **rahvusvahelised organisatsioonid**), mis on loodud riikidevaheliste lepingute alusel. Paljudest organisatsioonidest on aja jooksul kujunenud omaette võimutasand, millega tuleb arvestada.

info

Liikmete järgi saab rahvusvahelisi organisatsioone jagada globaalseteks ehk peaaegu kõiki riike hõlmavateks liitudeks (nt ÜRO, IMF), regionaalselt koondunud liitudeks (nt EL, Euroopa Nõukogu, NATO, ASEAN, Aafrika Liit) või liitudeks, mis koondavad demokraatlikke tööstusriike (nt OECD). Peale riikide ja nende organisatsioonide osaleb maailmapoliitikas kodanikuühendusi ja äriettevõtteid.

Nüüdseks on riikide koostöö omandanud ulatuslikud mõõtmed ja poliitikat iseloomustab tõeline rahvusvaheliste kokkulepete sasipundar. Kokkulepped võivad olla kahe riigi vahelised ehk kahepoolsed või mitut riiki hõlmavad ehk mitmepoolsed. Globaliseeruv maailmas on ühisprobleemide lahendamiseks olulised just mitmepoolsed kokkulepped, mis võivad haarata nii väikest arvu riike kui ka enamikku maailma maid. Mitmepoolsed kokkulepped haaravad väga laia teemade ringi alates välispoliitikast (nt diplomaatiline suhtlus, julgeolek, kaubandus) kuni koostööni inimõiguste kaitstes, narkootikumidevastases võitluses, vaesuse vähendamises või keskkonna- ja tervishoiu, aga ka rahvusvaheliste rahavoogude (investeeringud, humanitaarabi) ja transpordi (nt lennuliiklus) reguleerimises.

Kokkulepped võivad olla riikidele kas juriidiliselt siduvad või mittesiduvad. Mitmepoolseid õiguslikult siduvaid lepinguid nimetatakse konventsioonideks, protokolliideks, paktideks ja ka lihtsalt lepinguteks; mittesiduvaid aga deklaratsioonideks (harva nimetatakse nii ka siduvat lepingut) ja ühisavaldusteks. Juriidilise jõu puudumine ei tähenda, et kokkuleppel poleks mõju. See ei too küll kaasa kohutavaidlusi ega rahvusvahelisi sanktsioone, ent võib esile kutsuda teiste riikide hukkamõistu või usaldusväärsuse kaotamise, mis omakorda mõjutab tulevikus sõlmitavaid juriidiliselt siduvaid leppeid.

27 Häälestuseks vaata müüte arengumaade kohta, Global Citizen: www.globalcitizen.org/Content/Content.aspx?id=2925b243-a89c-48a4-ae86-8e2f84a3b92f.

Riigid teevad ühiseid otsuseid konverentsidel, foorumitel, mitteformaalsetes rühmades (nt G8, G20) ja üha enam ka varem loodud rahvusvaheliste organisatsioonide raames. Olulisemad globaalse haardega organisatsioonid on

× **Ühinenud Rahvaste Organisatsioon (ÜRO)**

ÜRO (liikmesriike 2014. aasta seisuga 193, peakorter New Yorgis, sekretariaadis töötab üle maailma üle 40 000 inimese) loodi II maailmasõja järel eelkõige uute sõjakoleeduste vältimiseks. ÜRO põhikiri (harta) jõustus 24.10.1945 ja seetõttu tähistatakse 24. oktoobril ÜRO päeva. ÜRO peaesmärgid on rahu ja julgeoleku säilitamine, inimõiguste edendamine ning rahvusvaheline koostöö majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste küsimuste lahendamiseks.

julgeolek
rahu
inimõigused
rahvusvaheline
koostöö

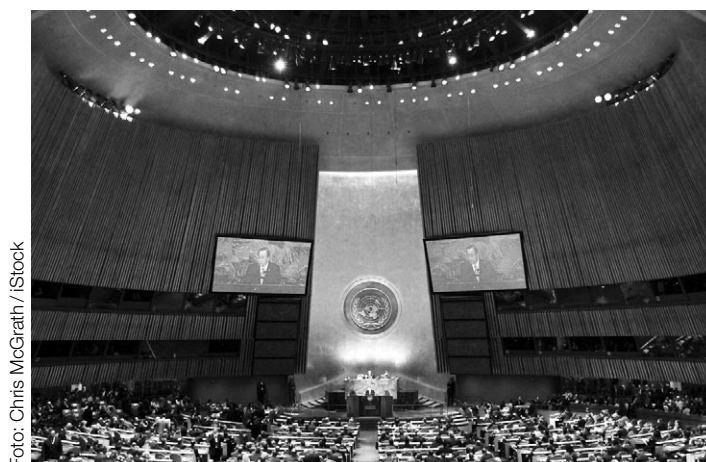

Foto: Chris McGrath / iStock

ÜRO areenil saavad riigid probleeme arutada ja kokkuleppeid sõlmida. Nii on ÜRO raames sõlmitud olulisi mitmepoolseid lepinguid, mis puudutavad teemasid inimõigustest kuni rahvusvahelise kuritegevuseni, relvajõudude vähendamisest ookeanide haldamiseni. Leping on õiguslikult siduv vaid neile riikidele, kes otsustavad sellega liituda. Paljude ÜRO lepingutega on end sidunud enamik maailma riike, nt 1989. aastal sõlmitud lapse õiguste konventsiooni pole ratifitseerinud vaid USA, Sudaan ja Somaalia. USA osales küll aktiivselt lapse õiguste konventsiooni väljatöötamises, kuid konventsiooni ratifitseerimine tähendaks muu hulgas laste surmanuhtluse ja laste eluaegse vanglakaristuse keelustamist. Sudaan ja Somaalia süüdistavad konventsiooni pereellu sekkumises ning lastevanemate vabaduste piiramises. Siiski on mõlemad riigid tegemas samme konventsiooni ratifitseerimiseks ning USA võib jääda viimaseks riigiks, kes seda veel teinud pole.

Juriidiliselt mittesiduvatest dokumentidest tasub esile tõsta ÜRO aastatuhande deklaratsiooni, mis on kogu maailma arengukoostöö alustala. Tähtsaimaks rahvusvaheliseks leppeks peetakse 1948. aasta inimõiguste ülddeklaratsiooni, mis pole küll õiguslikult siduv dokument, kuid on mõjutanud paljude riikide põhiseadusi ning olnud aluseks hilisematele inimõigusi puudutavatele õiguslikult siduvatele rahvusvahelistele lepingutele.

ÜRO viib ellu ning koordineerib konkreetseid programme. Tuntuimad on rahulvalve- ja humanitaarabioperatsioonid kriisiolukordades, kuid tegutsetakse ka paljudes teistes valdkondades, nagu vaesuse vähendamine, haigustega võitlemine; säästva arengu, demokraatia ja soolise võrdõiguslikkuse edendamine. Sellega tegelevad ÜRO organisatsioonid, nagu UNICEF ehk ÜRO Lastefond, UNDP ehk ÜRO Arenguprogramm, FAO ehk ÜRO Toidu- ja Põllumajandusorganisatsioon, WHO ehk Maailma Terviseorganisatsioon. Aja jooksul on ÜRO töötajaskond saanud ülevaate maailma eri paikadest, mistõttu neist on saanud paljudel teemadel arvamusiidrid.

ÜRO peamised probleemid on seotud tõhususega: sõlmitud on palju kokkuleppeid, ent palju on jäänud ka sõlmimata või jõustumata (nt Kyōto protokoll); krooniline rahapuudus; kuidas panna suuremaid ja jõukamaid riike panustama ning tegutsema rohkem ÜRO raames, hoides seda samal ajal areenina, kus ka väiksemad ja vaesemad saavad oma huvide eest seista.

× **Maailmapank ja Rahvusvaheline Valuutafond (IMF)**

vaesuse
vähendamine
majandusarengu
toetamine

Maailmapanga²⁸ (liikmesriike 2014. aasta seisuga 188, peakorter Washingtonis, üle 10 000 töötaja 100 kontoris üle maailma) peaeesmärk on vaesuse vähendamine ja riikide majandusarengu toetamine. Arengumaadele antakse väikese intressiga laene (kõige vaesematele ka intressideta laene ja tagastamatut abi) ning strateegilist nõu eri valdkondade, sh riigiaparaadi tõhususe, hariduse, tervishoiu, infrastruktuuri, erasektori ja loodusvarade haldamise edendamiseks. Maailmapangast tulevad paljud mõjukad analüüsid ja uurimused.

IMF-i (liikmesriike 2014. aasta seisuga 188, peakontor Washingtonis, töötajaid u 2500) põhieesmärk on tagada rahvusvahelise rahasüsteemi stabiilsus. Selleks jälgitakse majanduse ja rahanduse toimimist riikide, regioonide ja maailma tasandil, antakse maksebilansi tasakaalustamisel raskustesse sattunud liikmesriikidele laene, koolitatakse ja nõustatakse riikide ametnikke rahanduses ja majanduse planeerimises.

Maailmapank ja IMF on omavahel tihedalt seotud. Näiteks ei saa riik olla Maailmapanga liige, olemata IMF-i liige, ning IMF-i nõudeid täitmata on raske Maailmapangalt abi saada. Nende peamine erinevus seisneb laenuandmises: Maailmapank toetab projekte või programme, IMF annab abi ainult riikidele; Maailmapanga laenud on mõeldud eelkõige pikaajalise arengu toetamiseks, IMF-i omad lühiajaliste majandusprobleemide lahendamiseks.

Need kaks organisatsiooni on avaldanud arengumaadele tohutut mõju. Ühelt poolt on olnud vajalike programmide rahaallikaks, kuid teisalt on oluliselt piiratud arengumaade poliitilisi valikuid ning surutud peale reforme, millest mõnigi pole soovitud edu toonud. Võib ju mõelda, et nende refor-

²⁸ Maailmapanga Grupp koosneb viiest asutusest: Rahvusvaheline Rekonstruktsiooni- ja Arengupank (IBRD), Rahvusvaheline Arenguassotsiatsioon (IDA), Rahvusvaheline Finantskorporatsioon (IFC), Mitmepoolsete Investeeringute Kaitse Keskus (MIGA) ja Rahvusvaheline Investeeringuvaidluste Lahendamise Keskus (ICSID). Lihtsalt Maailmapank viitab IBRD-le ja IDA-le.

mide puhul on tegemist arengumaa vaba valikuga ja Maailmapanga seatud tingimuste tõttu võiks riik pöörduda muude rahaallikate poole, ent tegelikult on võimalused piiratud.

Lisaks on Maailmapanga ja IMF-i analüüsid ning heakskiit oluliseks autoriteediks teistele arenguabi ja laenude andjatele. Oluline nüanss Maailmapanga ja IMF-i puhul on see, et otsustusstruktuuris domineerivad jõukad riigid, eriti USA (häälte arv on seotud sissemaksete suurusega), ent otsused mõjutavad enim just sooduslaenudest ja abist sõltuvaid arengumaid. Seepärast on mõlema organisatsiooni puhul tugevalt kritiseeritud vastutuse puudumist. Samuti on kriitikat pälvinud otsuste tegemise läbipaistmatus.

× **Maailma Kaubandusorganisatsioon (WTO)**

WTO (liikmesriike 2013. aasta seisuga 159, peakontor Genfis) peaülesanne on aidata kaubandusel toimida nii vabalt ja sujuvalt kui võimalik. Selleks jälgib WTO pärast teist maailmasõda järk-järgult välja kujunenud rahvusvahelise kaubandusreeglistiku täitmist ning on riikidele kaubandusläbirääkimiste ja kaubandustülide lahendamise foorumiks. Toodetega kauplemise küsimuste kõrval käsitletakse WTO-s niisuguseid teemasid nagu kauplemine teenustega, intellektuaalomandi kaitse, e-kaubandus, kaubandusega seotud investeeringud, konkurentsipoliitika, keskkonnaküsimused jms.

toimiv
kaubandus

WTO-s on igal riigil üks hää, mistõttu põhimõtteliselt on arengumaadel võimalik rohkem mõju avaldada kui Maailmapangas ja IMF-is. Kriitikud on aga muu hulgas osutanud, et palju otsuseid tehakse siiski kohtumistel suletud uste taga ning võimsamad liikmesriigid saavad süsteemi manipuleerida, säilitamaks olukorda, kus rahvusvaheline kaubandus teenib nende huve.

Lisaks saab lugeda ÜRO, Rahvusvahelise Valuutafondi, Maailmapanga ja Maailma Kaubandusorganisatsiooni veebilehtedelt www.un.org, www.imf.org, www.worldbank.org ja www.wto.org.

Riikide koostööd rahvusvahelistes organisatsioonides iseloomustab üldjuhul **valitsustevahelisus** (riikidevahelisus), st valitsuste esindajad kontrollivad rahvusvahelise organisatsiooni täidesaatvat tööd. Võimalik on ka **rahvusülesus** (riigiülesus), mis tekib siis, kui riigid delegeerivad osa oma otsustusõigusest mujale (ühistele institutsioonidele, riikide rühmale). Rahvusvahelistes organisatsioonides leidub ka mõningaid riikideüleseid elemente. Näiteks ÜRO Julgeolekunõukogu 15 liiget saavad rahu ja julgeoleku hoidmiseks teha otsuseid, mis on siduvad ka ÜRO ülejäänud liikmesriikidele. Täiesti ainulaadne on aga **Euroopa Liit**, mille rahvusülesuse sügavus ja laiahaardelisus ei ole võrreldav ühegi teise rahvusvahelise organisatsiooniga. Üldvaldkondades langetab Euroopa Liit kõigile liikmesriikidele siduvaid otsuseid ka ilma ühehäälsuseta, lisaks on suurenenud rahva poolt otse valitud Euroopa Parlamendi roll. Seetõttu tihtipeale ei nimetatagi EL-i rahvusvaheliseks organisatsiooniks, vaid peetakse omaette koostöövormiks.

Globaalses poliitikas osalejate ja kokkulepete mitmekesisustumine tekitab küsimuse, kui palju strateegilisi otsuseid riigid enam üldse teha saavad. Nii praktikud kui ka akadeemikud arutavad **riigi muutuva rolli** üle. Kas üleilmastumisega kaasneb riikide järkjärguline kadumine? Kas regionaalsed ja globaalsed organisatsioonid võtavad riikidelt üle nii võimu kui ka ülesanded? Või on rahvusvahelised organisatsioonid ikkagi riiklike huvide käepikendused ning jäävadki selleks? Arvamusi on seinast seina nii selles, mis on, kui ka selles, kuhu liigume ja kuhu võiksime liikuda. Rohkem ollakse ühel meelel selles, et riigil ja riigil on vahe, st rohkem valikuid on näiteks USA-l ja Hiinal kui Eestil ja Kamerunil.

Kodanikuühendused ja äriettevõtted globaliseeravas poliitikas

Üleilmses poliitikas mängivad rolli ka äriettevõtted ja kodanikuühendused. Suured **rahvusvahelised firmad** suunavad globaalseid protsesse ainuüksi oma põhitegevusega, mõjutades inimesi üle maailma, luues töökohti, kontrollides keerukaid tootmisahelaid ja viies riikidesse välisinvesteeringuid. Seejuures on suured äriettevõtted riikidele strateegilise tähtsusega, mis tähendab, et nende huvidega arvestatakse, ilma et ettevõtted peaksid tegema lobitööd.

Ärihuvide kõrval figureerivad rahvusvahelisel areenil üha enam ka **kodanikud ja nende (tulu mittetaotlevad) ühendused**. See seltskond on äärmiselt kirju, kaasates muu hulgas inimõiguste, keskkonnakaitse- ja rahuaktiviste, nais- ja noorteühendusi, professionaalseid liite, rahvaliidumisi kohaliku elu edendamiseks, heategevuslikke fonde, ametiühinguid, uurimiskeskusi jne. Peale selle

eristatakse organisatsiooni tüübi (professionaalne töötajaskond või vabatahtlike rühm), geograafilise haarde, suutlikkuse, uskumuste, visioonide jpm poolest.

Globaliseerumine on suurendanud koostööd eri ühenduste ja liikumiste vahel. Muu hulgas luuakse katusorganisatsioone ja esinduskontoreid (nt Washingtonis, New Yorgis, Brüsselis, Genfis), mille ülesanne on kaitsta ühishuvisid regionaalsel või globaalsel tasandil. Samuti on loodud nn rahvusvahelisi kodanikuühendusi,

mis tegutsevad võrgustikuna paljudes riikides, näiteks Amnesty International, World Wildlife Fund, Greenpeace International, Oxfam International, CARE International. Tulemuste saavutamiseks ühendatakse aina enam jõud ja tekivad **globaalsed liikumised, liidud ja kampaaniad**, mis põhinevad kas mõnel laiemal ideel või ka konkreetset otsusel, tippkohtumisel vms.

Kodanikuühendused osalevad nii riikide, Euroopa Liidu kui ka rahvusvaheliste organisatsioonide otsuste kujundamisel ja elluviimisel kõikvõimalikes valdkon-

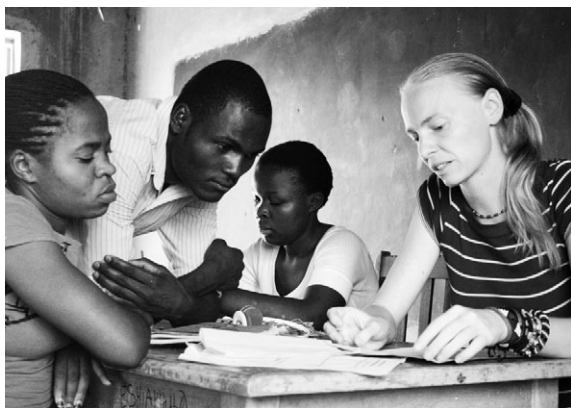

Foto: Kale Laaneväli

*Eshiakhulo kooli
õpetajad ja
Mondo
vabatahtlike
koordinaator
Janika Keenias*

dades, nagu keskkond, inimõigused, tervishoid, üleilmne vaesus, sooline võrdsus, kaubandus, rahandus jne. 1984. aasta piinamisvastase konventsiooni tekst koostati üheskoos Amnesty Internationaliga. 1997. aasta jalaväemiinide keelustamise lepinguni jõuti just kodanikuühenduste surveel. Massikampaania „Jubilee 2000” kutsus tööstusriike üles kustutama vaeseimate maade ebaõiglased võlad ning saavutas märkimisväärsed kokkulepped. Just kodanikuühenduste surveel on mõnevõrra avatumaks ja keskkonnahoidlikumaks läinud ka Maailmapank ja IMF. Need on vaid mõned kodanikuaktiivsuse mõju näited.

Poliitika kujundamise etapis on kodanikuühendused olulised teemadele tähelepanu juhtijad. Näiteks rõhutatakse oma kogemustele ja uurimistööle toetudes, et mingi globaalne probleem nõuab lahendust või mõni varasem poliitikasuund muutmist. Samas püütakse aktiivselt mõjutada ka otsustamise protsessi, näiteks rahvusvaheliste lepingute sisu ja ulatust, EL-i poliitikat, rahvusvaheliste organisatsioonide tööprogramme jne. Rahvusvahelistele teemadele tähelepanu juhtimiseks ja otsuste mõjutamiseks tegutsevad kodanikuühendused ühest küljest riiklikul tasandil, näiteks püüdes suunata riigi seisukohti, mida valmistatakse ette teatud regionaalseteks (nt EL) või globaalseteks läbirääkimisteks, või suunatakse otsuseid, mis pole iseenesest üleilmsed, aga millel on väljapoole ulatuv mõju (nt abiprogrammid, teatud lepingu ratifitseerimine jms). Teisalt tegutsetakse otse rahvusvaheliste organisatsioonide juures, koondatakse jõud tippkohtumiste ajaks jms.

Otsuste mõjutamise mooduseid on mitmeid: pakutakse oma teadmisi, osaletakse rahvusvahelistel kohtumistel, suheldakse kokkuleppeid ette valmistava personaliga jne. Sellist koostööd võivad riigid ja nende organisatsioonid soosida nii tulemuste parandamiseks (tunnistades, et kodanikuühendustel võib mõnes vallas olla sügavamaid teadmisi) kui ka ühiskonna toetuse ja legitiimsuse saavutamiseks (tunnustades või ära kasutades ühenduste nn moraalsel autoriteeti). Samuti võivad ühendused väljastpoolt survet avaldada, näiteks palvekirju saates, meediat kasutades, kuulsusi kaasates, masse mobiliseerides, proteste ja muid üritusi korraldades. Üha enam kasutatakse internetikampaaniaid, kus kutsutakse inimesi üles allkirju andma või muul moel toetust avaldama. Protsesside mõjutamise peamine mehhanism on avalikkuse teavitamine ja harimine.

Poliitika elluviimisel täidavad kodanikuühendused valvekoera rolli. Jälgitakse näiteks, kas ja kuidas riigid, rahvusvahelised organisatsioonid ja ka äriettevõtted täidavad võetud kohustusi ning peavad kinni lepingutest. Koostatakse variraporteid, avalikustatakse rikkumisi jms. Oma projektidega taotlusvoorudes osaledes viivad ühendused ka ise poliitikat ellu.

Kodanikuühenduste suurenev mõju globaalsel areenil pole päris probleemideta. Kriitikat on pälvinud asjaolu, et mõjukad on eelkõige lääne organisatsioonid. Ehkki nende eesmärk võib olla arengumaade vaeseimate kihtide esindamine, pole alati selge, kas nad tõepoolest võimendavad vaeste hääli või ainult arvavad end seda tegevat.

uurimiseks

- ✕ Rahvusvahelisi organisatsioone on palju. Uuri, mis on nende peamised funktsioonid ning miks on konkreetsed organisatsioonid erilised ja vajalikud.
- ✕ Uuri, missugused rahvusvahelised organisatsioonid on kanda kinnitanud ka Eestis. Mida nad on Eestis korda saatnud ning kuivõrd on nad suutnud mõjutada Eesti poliitikat?
- ✕ Missuguseid MTÜ-sid ning kodanikualgatusi ja -ühendusi on Eestis? Millega nad tegelevad? Kuidas saavad tavalised inimesed nende töösse panustada?

Mondo valvatahtlik
Lüna Ghanas

Foto: Evans Mort

Soojendus

VARIANT A.7.1. Lühendibingo

Klassis mängitakse lühendibingot, mille käigus tuletatakse meelde ja tutvutakse lühendite ning mõne olulisema rahvusvahelise organisatsiooniga. Juhend A.7.1.

Teema uurimine

VARIANT A.7.2. Väitlus Eesti rolli üle rahu tagamisel

Korraldage väitlus teemal „Eesti peab saatma rahuvalvajakid Kesk-Aafrika Vabariiki”. Eesmärk on uurida Eesti rolli rahu tagamise juures maailmas. Juhend A.7.2.

VARIANT A.7.3. Somaalia humanitaarkriisi lahendamine

Viige rollimängu abil õpilased kurssi Somaalia humanitaarkriisiga ning arutlege kriisi lahendamise võimalikkuse ning võimaluste üle. Juhend A.7.3.

Kinnistamine

VARIANT A.7.4. Kuidas kaasa lüüa?

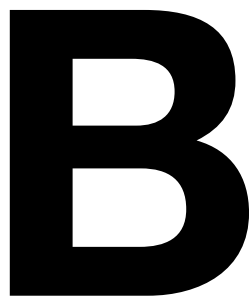
Arutage klassis rahvusvahelise koostöö üle. Mis on suurte rahvusvaheliste organisatsioonide head ja vead? Missuguse organisatsiooni tegevustes sooviksid õpilased kaasa lüüa? Võite jaguneda eelistuse järgi rühmadeks ning arutada edasi, kuidas saab indiviid valitud organisatsiooni kaudu panustada suurte probleemide lahendamisse.

- × Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni veebileht: www.un.org
- × Rahvusvahelise Valuutafondi veebileht: www.imf.org
- × Maailmapanga veebileht: www.worldbank.org
- × Maailma Kaubandusorganisatsiooni veebileht: www.wto.org
- × Kristi Vainküla, *Debatt: miks peaks Eesti oma sõdurid Kesk-Aafrikasse saatma?*, Eesti Ekspress: ekspress.delfi.ee/news/paevauudised/debatt-miks-peak-est-oma-sodurid-kesk-aafrikasse-saatma.d?id=67981461
- × Oudekki Loone, *Oudekki Loone: sekkumised tuleb siduda ülesehitusega*, Postimees: arvamus.postimees.ee/2704318/oudekki-loone-sekkumised-tuleb-siduda-ulesehitusega
- × Lauri Vahre, *Vahre: keegi ei lähe aafrikasi tapma, vaid tapmist ära hoidma*, Postimees: arvamus.postimees.ee/2694598/vahre-keegi-ei-lahe-aafrikasi-tapma-void-tapmist-ara-hoidma
- × Kadri Simson, *Simson: nelja kuuga Aafrika missioon ei lõpe*, Postimees: arvamus.postimees.ee/2694572/simson-nelja-kuuga-aafrika-missioon-ei-lope
- × Marianne Mikko, *Mikko: valitsus tahab muuta Eesti globaalseks politseinikuks*, Postimees: arvamus.postimees.ee/2694440/mikko-valitsus-tahab-muuta-est-lobalseks-politseinikuks
- × Ilmar Raag, *Ilmar Raag: isiklikult Kesk-Aafrikast*, Postimees: arvamus.postimees.ee/2709728/ilmar-raag-isiklikult-kesk-aafrikast
- × Karin Kangro, *Otsustatud: kaitseväelased lähevad missioonile Kesk-Aafrikasse*, Postimees: www.postimees.ee/2702372/otsustatud-kaitsevaelased-lahevad-missioonile-kesk-aafrikasse
- × *Kesk-Aafrika missioonil osalemise eelnõu läbis riigikogus esimese lugemise*, Delfi: www.delfi.ee/news/paevauudised/est/kesk-aafrika-missioonil-osalemise-eelnou-labis-riigikogus-esimese-lugemise.d?id=67801713
- × Oliver Kund, *Eesti kontingent lendab reedel Kesk-Aafrika Vabariiki*, Postimees: www.postimees.ee/2785960/est-kontingent-lendab-reedel-kesk-aafrika-vabariiki
- × *Eesti UNICEF jätkab annetuste kogumist Somaalia näljahäda käes vaevlevate laste abistamiseks – 15.08.2011*, UNICEF Eesti: www.unicef.ee/index.php?id=18&id2=37
- × *Somaalia näljahäda: ÜRO hinnangul on 750 000 inimest surmaohus*, Delfi: www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/somaalia-naljahada-uro-hinnangul-on-750-000-inimest-surmaohus?id=57205140

- × *Somalia*, Reliefwebi veebileht: reliefweb.int/taxonomy/term/216
- × Katherine Zimmerman, *Al Shabaab and the Challenges of Providing Humanitarian Assistance in Somalia*, AEI Critical Threats Project: www.criticalthreats.org/somalia/zimmerman-shabaab-challenges-humanitarian-assistance-somalia-september-8-2011
- × Mark Tran, *Somalia famine: The problems of delivering aid*, The Guardian: www.guardian.co.uk/global-development/2011/aug/03/somalia-famine-aid-operations
- × United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairsi veebileht: www.unocha.org
- × UNICEF-i veebileht: www.unicef.org
- × *Somalia, 9 August 2011: Education Cluster rapid assessment warns of massive school drop out*, UNICEF: www.unicef.org/esaro/5440_Somalia_education_crisis.html
- × World Food Programme'i veebileht: www.wfp.org/
- × *Somalia*, World Food Programme: www.wfp.org/countries/somalia
- × AMISOM-i veebileht: amisom-au.org
- × United Nations High Commissioner for Refugeesi (ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet) veebileht: www.unhcr.org
- × *Somalia*, United Nations High Commissioner for Refugees: www.unhcr.org/pages/49e483ad6.html
- × *Transitional Federal Government*, Wikipedia: en.wikipedia.org/wiki/Transitional_Federal_Government
- × Oxfami veebileht: www.oxfam.org.uk
- × MSF USA veebileht: www.doctorswithoutborders.org
- × *Heategevusühing Piirideta Arstid lahkub vägivalda tõttu Somaaliast*, ERR: uudised.err.ee/v/valismaa/c209cb81-619e-4b7c-8027-e21d6ab30081
- × CARE-i veebileht: www.care.org
- × Müüdid arengumaade kohta, Global Citizen: www.globalcitizen.org/en/content/27-myths-about-the-developing-world/

MAAILMA MAJANDUSLIK JAGUNEMINE

Teine teemaplokk käsitleb üleilmastuvas maailmas rikkuse ja vaesusega seotud teemasid, milleks on:

8. Areng
9. Vaesus
10. Majanduse üleilmastumine
11. Maailmakaubandus ja arengumaad
12. Arengukoostöö ja -eesmärgid

Maailma majandusliku jagunemise teemat võib alustada mänguga teemaploki terminite kohta.

VARIANT B.0. **Terminidoomino „Maailma majanduslik jagunemine”**

Klass jagatakse rühmadeks. Igale rühmale antakse terminidoomino sedelid. Rühmad peavad panema doominosedelid õigesse järjekorda nõnda, et termin ühel doominosedeli otsal läheb kokku seletusega teisel otsal. Kõige kiirem rühm on võitja ja saab teistele tutvustada, mida termin tähendab. Dominosedeleid terminitega saab printida mälupulgalt. Juhend B.0.

Üleilmastumisega seotud nähtused ja probleemid on hakanud puudutama kõiki maakera elanikke. Üleilmastumine ühest küljest küll suurendab võrdsust, kuna info parem kättesaadavus suurendab inimeste teadlikkust ja parandab nende elu, kuid teisest küljest võib üleilmastumine suurendada ebavõrdsust, kuna võim ja otsustusjõud on koondunud väheste rikaste kätte. Üleilmastumisest tulenev areng ja heaolu jaotuvad maailmas ebavõrdselt ning toimuvad pahatihti keskkonna ja vaesemate riikide elanike kulul.

Areng ja heaolu

Arenguteemadel rääkides on tähtis aru saada, mida mõistetakse sõnaga „areng”. Arengut võib mõista eesmärgi või ideaalina, mille poole püüelda. Tavaliselt nähakse seda eri teguritega seotud jätkuva protsessina. Näiteks võib vaadata Hans Roslingi loengut TED Conferences LTD veebilehel www.ted.com/talks/hans_rosling_at_state.html. Teemasse sisseelamiseks tasub vaadata mõnda pilti aadressil www.filmsforaction.org/articles/25-thoughtprovoking-pieces-from-a-prizewinning-polish-cartoonist/ ning videot arenenud riikide probleemidest aadressil www.youtube.com/watch?v=fxyhfiCO_XQ.

Inimestel on teatud põhivajadused, mille kättesaadavus peegeldab sotsiaalset arengut. Materiaalsed vajadused on näiteks toit, puhas vesi, rõivad ja korter. Vaimsete vajaduste hulka kuuluvad usuvabadus, õigus haridusele, turvalisusele ja olulistele inimestevahelistele suhetele. Põhivajadused on siiski osaliselt seotud kultuurilise taustaga. Näiteks võib Euroopa inimesele turvalisus tähendada riigi sõjalist kaitsevalmisolekut või seda, et saab öösel üksinda keset suurlinna liikuda. Arengumaa maapiirkonna inimesele võib turvalisus tähendada aga seda, et vihmahooajal sajab piisavalt vihma, et inimestele ja kariloomadele jätkub juua, et põlluviljad ja metsataimed ei kuiva ning jões on piisavalt vett, et paadiga kaupa vedada.

Inimrühmad on läbi ajaloo püüdnud organiseeruda. See võib tähendada nii vastastikuse tööjaotuse kokkuleppimist kui ka teatud põhimõtete järgimist. Inimesed on loonud ideoloogiad ja poliitilisi süsteeme, mis reguleerivad nende tegevust ning majanduslikke suhteid. Ka poliitiline areng on kultuuriga seotud ja sõltub sellest. Näiteks lääne kultuuris on haigete ja vanurite eest hoolitsev heaoluriik märkimisväärne saavutus,

kuid aafriklase pilgu läbi vaadatuna peegeldab pikka hoolitsust vajava lähedase hooldekodusse paigutamine ükskõiksust ja isekust. Eri arusaamad poliitilisest arengust tekitavad riikide vahel hulgaliselt konflikte. Arusaamad demokraatiast, inimõigustest, korruptsioonist, üksikute riikide vastutusest või võimalustest osaleda rahvusvahelistes lepingutes ja organisatsioonides on riikide vahel, kuid ka ühe riigi sees väga erinevad.

Foto: Irita Ralsmaa

*Beni jõgi
on oluline
kaubatee
Amasoonias*

Arengumaad ja arengu mõõtmine

„Vähem arenenud maa” ehk „arengumaa” on sama keeruline mõiste nagu „areng” ning päris ühtset, kõigi aktsepteeritud definitsiooni ei ole. Üldiselt tähendab arengumaa riiki, mille majandusnäitajad ja sotsiaalse arengu tase on rahvusvahelise mõõdupuu järgi madalad. Arengumaade erinevused on suured, neist paljudes on keskmine elustandard suhteliselt kõrge, teistes jälle väga madal. Arengumaade kontrastiks peetakse jõukaid tööstusriike, nagu Põhja-Ameerika ja EL-i riigid, Austraalia, Uus-Meremaa ja Jaapan.

Arengumaade kohta on kasutatud terminit „kolmas maailm”, mis pärineb külma sõja ajast, kui riike jagati esimeseks (kapitalistlik lääs), teiseks (kommunistlik idablokk) ja kolmandaks maailmaks (ülejäänud riigid Aafrikas, Aasias ja Lõuna-Ameerikas). Tänapäeval on termini „kolmas maailm” kasutamine ebasoovitav ja nii räägitakse mõningatel juhtudel Põhjast ja Lõunast. Geograafiliselt asuvad rikkamad ja arenenumad riigid peamiselt põhjapoolkeral ning vaesemad lõunas. Nimetus pole geograafiliselt siiski päris täpne, sest ka Uus-Meremaa ja Austraalia asuvad lõunapoolkeral. Selguse huvides on soovitatav kasutada traditsioonilist arengumaa terminit, mis kirjeldab enamikku Lõuna riikidest.

Elatustaseme ja elukvaliteedi paranemine eeldab majanduslikku arengut, mis on seotud inimeste võimega kasutada loodusvarasid oma tarbeks. Majanduslikku arengut kajastab mitme sektori areng, näiteks põllumajandus, tööstus, kaubandus, transport, side. Paljud neist sektoritest on tihedalt seotud keskkonnaga ning nende areng võib tekitada keskkonnaprobleeme. On hakatud küsima, kas neis sektorites toimuvat saab üldse arenguks pidada, kuna pahatihti on see seotud taastumatute loodusvarade hävitamise jäätme hulga suure kasvu ning õhu, pinna ja vee saastamisega.

Foto: MTÜ Mondo

Traditsiooniliseks arengu mõõdupuuks on olnud siiski riigi majandusnäitajad, eelkõige **sisemajanduse kogutoodang ehk SKT**, mis väljendab teatud riigis ühe aasta jooksul toodetud lõpptarbimiseks mõeldud toodete ja teenuste koguväärtust. Riikidevahelise võrdluse hõlbustamiseks väljendatakse SKT-d tavaliselt USA dollarites ühe elaniku kohta. 2014. aastal oli Rahvusvahelise Valuutafondi statistika kohaselt Eesti SKT inimese kohta 19 777,259 USA dollarit, nimekirja viimasel kohal oleva Malawi SKT 250,381 USA dollarit ja nimekirja juhtiva Luksemburgi SKT 116 752,491 USA dollarit.¹

SKT kõrval kasutatakse riigi majandustegevuse hindamiseks ka **rahvamajanduse kogutulu ehk RKT-d**. SKT on seotud territooriumiga, aga RKT vaatab ka residentide ja mitteresidentide tulu liikumist. Eesti RKT on veidi väiksem kui

¹ IMF, World Economic Outlook Database (okt 2014), www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/weodata/index.aspx.

SKT, mis tähendab, et Eesti territooriumilt mujale liikuv põhitulu (töötajate hüvitised, omanditulu) on suurem kui kodanikelt ja ettevõtetelt väljast sisse tulev tulu. Eesti ja enamiku riikide puhul ei ole SKT ja RKT vahe suur.

info

Kuna erinevused arengumaade vahel on suured, siis räägib ÜRO eraldi **vähim arenenud riikidest** (ingl *least developed countries*). 2014. aasta seisuga oli neid 48: 34 Aafrika riiki (nt Angola, Uganda), 13 Aasia riiki (nt Afganistan, Birma) ning Haiti. Neis maailma kõige vaesemates ja haavatavamates riikides elab üle 880 miljoni inimese, kuid nende osakaal kogu maailma SKT-s on alla 2%². Vähim arenenud riike iseloomustab äärmine vaesus, poliitiline ebastabiilsus, ühekülgne eksport ning põllumajandusele tuginev majandus, mis vaevleb väikese tootlikkuse ja väikeste investeringute surnud ringis.

SKT ja RKT näitavad ressursside ja raha liikumist, kuid ei anna reaalselt hinnangut heaolule laiemalt. Samuti ei võta SKT ja RKT arvesse arengumaade majandusele iseloomulikku varimajandust. Suur osa toodetest valmistatakse käsitööna ning müüakse tänavatel ja turgudel, nii et nende väärtus ei jõua ametlikku statistikasse. Paljud teenused toimivad samuti mitteametlikult ja raha asemel makstakse nende eest kaupadega. Põllumajandustooteid tarbitakse peamiselt ise või vahetatakse teiste toodete või teenuste vastu.

Alternatiivne arengu mõõtmise võimalus on **inimarengu indeks** (*Human Development Index*, HDI). Inimarengu indeks võtab peale sissetuleku arvesse ka elanikkonna keskmise eluea ja haridustaseme. ÜRO arenguprogramm UNDP on alates 1990. aastast avaldanud inimarengu aruandeid, milles peale inimarengu indeksi pingeridade esitatakse statistikat ka näiteks energiatarbimise, loodusvarade kasutamise ja naiste olukorra kohta. 2014. aasta raporti inimarengu indeksi järjeste

tuses oli Eesti väga kõrge inimarenguga riikide seas 33. kohal, esikohta hoidis Norra, kõige madalamate näitajatega riikideks osutusid Kesk-Aafrika Vabariik, Kongo DV ja Niger.³

Peale eelmainitu mõõdetakse riikide arengut ja seatakse neid pingeritta muudegi näitajate järgi: sugudevahelise võrdsuse aste (*Gender Parity Index*, *Gender Inequality Index*), demokraatia areng (Freedom House'i raportid, *Democracy Index*), õnnelikkus (*Gross National Happiness*, *Happy Planet Index*), heategevus (*World Giving Index*), heaolu (*Legatum Prosperity Index*) jpt.

Foto: MTÜ Mondo

Kilepakenditest kotid

² ÜRO veebileht, mis on pühendatud vähim arenenud riikidele: unohrls.org/about-ldecs/.

³ *Human Development Index*, UN Development Programme: hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi.

Arengut pärssivad tegurid

Majandusteadlane Paul Collier on uurinud kõige vaesemaid riike, kus elab miljard maailma kõige vaesemat inimest (ingl *bottom billion*)⁴. Collier kirjutab, et suurema osa arengumaade inimeste elustandard on paranemas, ent kõige vaesemates riikides see nii pole ja nende mahajäämust aitavad selgitada neli raskuspunkti.

- × **Konfliktilõks** ehk vaesusest ja kodusõdadest moodustunud surnud ring – 73% maailma vaeseimast miljardist elab riikides, mis kas on või on just olnud kodusõjas. Kodusõjad põhjustavad vaesust, sest lõhuvad infrastruktuuri ja hävitavad inimkapitali, ning vastupidi, majanduse stagnatsioon ajendab konflikte.
- × **Loodusvarade lõks** ehk paradoksaalsel kombel on paljud loodusressurside poolest väga rikkad riigid, nagu Angola ja Nigeeria, halvemas olukorras kui teised. Loodusvarade avastamine vaesuse kontekstis (vastukaaluks nt Norrale, kes avastas naftavarud arenenud riigina) ei vii üldjuhul arenguni. Sellel on mitu põhjust: ressursid võivad kaasa aidata konfliktilõksu kujunemisele; maksude puudumise tõttu puudub kokkulepe rahva ja valitsuse vahel kulutuste üle aruandmises, mistõttu kipub võimueliit ressursitulusid kasutama eelkõige oma huvides jne.
- × **Merepiiri puudumine ja viletsad naabrid.** Sisemaisus ei pruugi olla traagika, juhul kui naaberriikides on korralik infrastruktuur ja nad lubavad oma sadamaid kasutada. Kui aga naabritega ollakse konfliktis ja/või nende infrastruktuur on puudulik, on eksportimine ning globaalsest majandusest kasulõikamine väga keeruline (võrdle nt Šveitsi ja Uganda asukohta). 30% Aafrika rahvast elab merepiirita riikides, mis on eelmainitud koloniaalpärandi tulemus.
- × **Väikeste riikide oskamatu juhtimine.** Kui riigiparaat ei toimi üldse või toimib ainult omakasu eesmärgil, on areng võimatu. 75% maailma vaeseimast miljardist elab riikides, mis on nurjunud või nurjumas (ingl *failed state*), nt Somaalia, Zimbabwe, Sudaan ja Haiti. Väikeste riikide olukorra teeb raskemaks see, et neil on keerulisem investoreid ligi meelitada.

Arengumaade puhul saab rääkida ka teistest surnud ringidest. Näiteks võib tuua **hariduse**. Asjaolu, et vaeseimates riikides ei saa miljonid kooliealised lapsed koolis käia, on vaesuse sümptom (koolituskulud käivad perel üle jõu, lapsed peavad kooli asemel talutöödel aitama või muul moel perele leiba teenima, koole lihtsalt pole jne). See süvendab arengust maha jäämist, sest koolis mittekäinud lastel on vähem teadmisi ja oskusi (sh kirjaoskus!), mis aitaksid neil vaesusest välja rabeleda. Koolist välja jäävate laste suur arv mõjutab terve riigi arengut.⁵

4 Paul Collier (2010). *Miljard kõige vaesemat. Mida teha nurjunud riikidega*. Tartu: Ilmamaa.

5 Neid probleeme maailmas teadvustatakse. 2014. aasta Nobeli rahupreemia sai Talibani käest pääsenud pakistanlanna Malala Yousafzai, kes võitleb noorte ja laste õiguste ning hariduse kättesaadavuse eest. Loe lisaks: www.postimees.ee/2949665/nobeli-rahupreemia-said-malala-yousafzai-ja-kailash-satyarthi.

ÜRO andmeil on maailmas ligikaudu 68 miljonit algkooliealist last, kes ei saa rahalistel, sotsiaalsetel või muudel põhjustel koolis käia. Ligi pooled neist elavad Sahara-taguses Aafrikas, neljandik Lõuna-Aasias.⁶

Samuti on arengumaades probleemne teema **tervishoid**. Paljudes arengumaades surevad miljonid inimesed haigustesse, mis on tänapäeval ravitavad, leevendatavad või välditavad. Malaaria, HIV/AIDS, tuberkuloos, kõhulahtisus, troopilised haigused, raseduse ning sünnitusega seotud komplikatsioonid kooruvad eelkõige maailma vaesemaid piirkondi. Haigused tähendavad lisaväljaminekuid, nõrgad ja haiged inimesed ei saa kas üldse töötada või on vähem produktiivsed, pereliikmed ei saa töötada, sest peavad haigete lähedaste eest hoolitsema jne. See vähendab perekondade võimalusi oma heaolu suurendada ja võib aeglustada kogu riigi arengut.

Naiste roll arengus

Arengumaades on ühiskondlike protsesside mõjutamine raskem ja ohtlikum kui Eestis. Paljudes arengumaades võib valitsuse arvustamine ja parema elu nõudmine – eriti avalikus kõnes või trükis – viia kriitiku vanglasse. Sellised inimõigused nagu organiseerimis- ja kogunemisvabadus, sõna- ja arvamusevabadus ning naiste ja laste õigused on traditsiooniliste süsteemide mõju all. Traditsiooniliselt kuulub otsustusõigus kogukonnas liidriks valitud vanematele meestele, keda on peetud piisavalt targaks.

Traditsiooniliselt on igasuguste otsuste tegemine kuulunud paljudes kultuurides meestele ja see pärand mõjutab ikka veel meeste suhtumist naiste aktiivsusesse ja soovi osaleda näiteks poliitikas. Arengumaades on naiste ja meeste

vaheline tööjaotus täpsemalt kindlaks määratud kui näiteks Põhjamaades ja naiste töökoormus on suhteliselt suurem kui meeste oma. Naised hoolitsevad laste ja oma perede, sageli ka paljude sugulaste heaolu eest ning teevad peaaegu kõik majapidamistööd. Peale selle harivad naised maad ning hangivad küttepuid ja vett pikkade vahemaade tagant. Üha rohkem töötavad naised ka väljaspool kodu kas palgatöötajana või kaubamüüjana. Töölkäimine suurendab naiste töökoormust veel enam, sest majapidamistööd on vaja igal juhul teha. Lisaks on naiste palgatöö sageli eriti madalalt tasustatud.

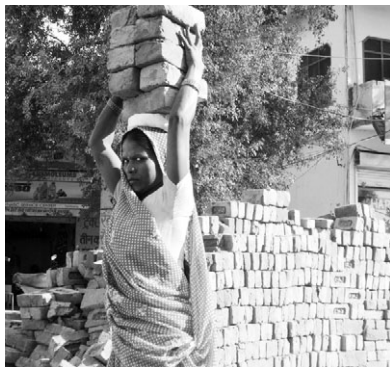

Foto: Triinu Tulva

Arengumaades on naine ennekõike ema. Nii on tüdrukute roll abielluda ja hakata sünnitama üsna noores eas, mistõttu kooliskäimine jääb sageli pooleli või lõpeb algharidusega. Naistel on vähe võimu sellistes küsimustes nagu raseduse vältimine ja laste sünnitamise lõpetamine, vara sissenõudmine või jagamine lahutuse puhul. Arengumaade naistel on sageli palju lapsi seetõttu,

6 United Nations, The Millennium Development Goals Report 2011.

et mees tahab neid või naine ei tea midagi raseduse vältimisest ja tal ei ole võimalik seda endale lubada. Lapsi hangitakse ka vana ea toetuseks ja laste suur suremus lisab emadele soovi neid rohkem saada. Teema mõtestamiseks võib vaadata National Geographicu filmi lapspruutidest (www.youtube.com/watch?v=7c_zppPutQw) ja Emma Watsoni inspireerivat kõnet (www.youtube.com/watch?v=Q0Dg226G2Z8).

Hoolimata madalast staatusest ja suurest töökoormusest, on arengumaade naised siiski aktiivsed mõjutajad. Naised on loonud eri ühendusi, külaseltse, ühistuid ja muid asutusi, mille kaudu nad saavad mõjutada oma elu ja tulevikku. Kuna naised hoolitsevad oma laste, perede ja kogu suguseltsi eest, on nende aktiivne tegevus oluliselt vähendanud kohalikku vaesust ja suurendanud heaolu. Lisaks on naistel oma katusorganisatsioonid, mis üritavad mõjutada riigi tegevuspõhimõtteid ja õigusakte, pidades silmas naiste huve. Rahvusvahelistel kohtumistel on esindatud paljud arengumaade naisorganisatsioonid ja -võrgustikud. Nii on teadlikkuse kasv mõjutanud arengumaade naisi rääkima ise ülejäänud maailmale oma probleemidest ning vajadusest nende olukorda muuta.

Foto: MTÜ Mondo

Tüdrukute ja naiste koolitamine ning nende heaolu parandamine avaldavad vaieldamatult positiivset mõju üksikute perekondade ja kogu ühiskonna heaolule. Traditsiooniline hoiak ja suhtumine on muutumas. Tüdrukute koolitamine annab neile paremad ja mitmekesisemad töövõimalused, kuid ka teavet seksuaaltervise küsimustes, nagu raseduse vältimine, rasedus, sünnitus ning väikelaste vaksineerimisega välditavad haigused. Tavaliselt abielluvad haritud tüdrukud hiljem ega hakka liiga noorelt lapsi sünnitama, samuti tahavad nad vähem lapsi. Kui lapsi on vähem, võib nende eest paremini hoolitseda ja on võimalik anda neile paremat haridust. Lisaks oskavad haritud naised paremini panustada oma kogukonda, omakorda lapsi harida või arendada ettevõtlust. Kuna suures osas on naised seotud loodusvarade haldamisega seotud töödega, õhutab haridus ka keskkonnaga säästlikumalt ümber käima.

uurimiseks

- ✕ Uuri, missugune on naiste roll ja positsioon arengu- ja kõrgelt arenenud riikides. Nt mis on naiste keskmine haridustase, kui palju naisi töötab juhtivatel positsioonidel, kui palju naisi käib üldse ametlikult tööl? Kas riikidevahelised erinevused on suured? Mis võivad olla erinevuste põhjused?
- ✕ Uuri, mis riigid on maailmas vähim arenenud. Mis on nende arengut pärssinud? Kuidas või mis sektorite kaudu on kõrgelt arenenud riigid nende riikidega otseselt seotud?

Soojendus

VARIANT B.8.1. Uurimisülesanne „Kuidas määrata arengut?”

Õpilased uurivad internetist, mille alusel riikide pingeridu moodustatakse. Järgneb arutelu. Juhend B.8.1.

Teema uurimine

VARIANT B.8.2. Filmiülesanne „Inimareng”

Õpetaja näitab õpilastele valitud lõike filmist „Inimareng” (2009, 29 min). Järgneb graafikute uurimine ja arutelu. Juhend B.8.2

VARIANT B.8.3. Mänguline ülesanne „Küpsised, rikkus ja vaesus”

(V. Andreotti loengu idee põhjal)

Ülesande eesmärk on uurida ja mõista rikkuse jaotumist maailmas. Juhend B.8.3.

Kinnistamine

VARIANT B.8.4. Probleemid ja lahendused

Ülesande eesmärk on leida lahendusi aktuaalsetele probleemidele. Juhend B.8.4.

- × Hans Roslingi loeng TED Conferences LTD veebilehel:
www.ted.com/talks/hans_rosling_at_state.html
- × World Economic Outlook Database (oktoober 2014), IMF:
www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/weodata/index.aspx
- × DAV list of ODA Recipients, OECD: www.oecd.org/dac/stats/daclist.htm
- × About LDCs, UN Office Of The High Representative For The Least Developed Countries, Landlocked Developing Countries And Small Island Developing States: unohrrls.org/about-ldcs/
- × *Human Development Index*, UN Development Programme:
hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi
- × Paul Collier (2010). *Miljard kõige vaesemat. Mida teha nurjunud riikidega*. Tartu: Ilmamaa.
- × United Nations, The Millennium Development Goals Report 2011
- × OECD Better Life Indexi veebileht: www.oecdbetterlifeindex.org
- × Gapminderi veebileht: www.gapminder.org
- × Veebileht „United Nations Development Programme: Human Development Reports”: hdr.undp.org/en/countries
- × Beyond GDP veebileht: ec.europa.eu/environment/beyond_gdp/indicators_en.html
- × *Ühe protsendi rikkurite käes on 46 protsenti maailma jõukusest*, Postimees: e24.postimees.ee/print/2439520/uhe-protsendi-rikkurite-kaes-on-46-protsenti-maailma-joukusest
- × Eesti Entsüklopeedia veebileht: entsyklopeedia.ee
- × Film „Inimareng”, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/179
- × The World Factbook: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/
- × Heaolu indeks: www.prosperity.com/index.html?aspxerrorpath=/Ranking.aspx#!/?opts=map
- × Poola koomiksikunstiku provotseerivad tööd, Films for action:
www.filmsforaction.org/articles/25-thoughtprovoking-pieces-from-a-prizewinning-polish-cartoonist/
- × Video arenenud riikide probleemidest, WATERisLIFE: www.youtube.com/watch?v=fxyhfiCO_XQ
- × Film „Too young to wed”, National Geographic: www.youtube.com/watch?v=7c_zppPutQw

- × Emma Watsoni inspireeriv kõne, HeForShe: www.youtube.com/watch?v=Q0Dg226G2Z8
- × *Nobeli rahupreemia said Malala Yousafzai ja Kailash Satyarthi*, Postimees: maailm.postimees.ee/2949665/nobeli-rahupreemia-said-malala-yousafzai-ja-kailash-satyarthi

Küsimusele, miks osa riike on vaesemad ja vähem arenenud kui teised, on palju vastuseid. Arengumaade vaesuse põhjusi võib leida nii ajaloost kui ka rahvusvahelisest poliitikast, samuti on oluline roll arengumaade endi tegevusel. Suurem osa tänapäeva arengumaadest on olnud kunagi Euroopa, eelkõige Inglismaa, Prantsusmaa, Hollandi ja Hispaania kolooniad. Euroopa riigid said koloonia-test toorainet oma kasvavale tööstusele, samuti aitas maade koloniseerimine suurendada nende poliitilist võimu. Koloniaalpärand mõjutab veel tänapäevalgi paljusid arengumaades esinevaid probleeme ja poliitilisi vaidlusi. Näiteks kujunesid paljude praeguste Aafrika riikide piirid emariikidevahelise konkurentsi alusel ja on omal ajal meelevaldselt joonlauaga kaardile tõmmatud. Riikide piirid lõhuvad etniliselt sarnaseid piirkondi ja vastupidi, seovad kunstlikult üheks riigiks väga erinevad rahvad, mis põhjustab konflikte. Samuti mõjutab endisi kolooniaid asjaolu, et iga vallutajamaa tõi asumaale oma keele, kultuuri ja religiooni. Samal ajal hävitati juba olemasolevaid sotsiaal- ja tootmissüsteeme ning võimutraditsioone. Selleks ajaks, kui kolooniad iseseisvusid, oli kogu nende ühiskonnasüsteem loodud emariikide huvide teenimiseks.

Vaesus on seotud kultuuri, aja ja kohaga. Vaesus on suhteline ning seda võib eri kultuurides ja paikades kirjeldada eri viisil. **Suhteline vaesus** mõõdab inimeste sissetulekut teiste riigi elanike sissetulekute suhtes. Suhteliselt vaesteks loetakse inimesi, kelle sissetulek jääb alla suhtelise vaesuse piiri. Suhtelise vaesuse piir on 60% leibkonnaliikmete aasta ekvivalentnetosissetuleku mediaanist.⁸ Suhtelise vaesuse kõrval saab siiski rääkida ka täielikust ehk absoluutsest vaesusest.

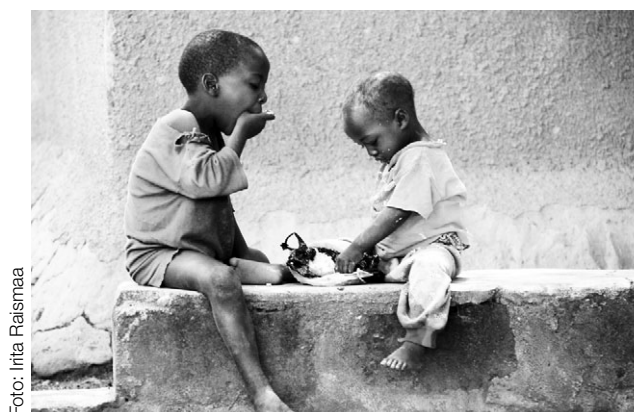

Foto: Irita Raismaa

*Ürindadel Pogbirel
ja Bogrougil ei ole kodu
ega kööki. Nad ei
vii ise toidu pärast
mitte kunagi.*

Absoluutse vaesuse määr on nende isikute osatähtsus, kelle ekvivalentneto-sissetulek on absoluutse vaesuse piirist madalam. Absoluutse vaesuse piir on arvestuslik elatusmiinimum. Arvestuslik elatusmiinimum on inimesele vajalike elatusvahendite väikseim kogus, mis katab tema igapäevased vajadused. Absoluutne vaesus tähendab olukorda, kus inimesel ei jää energiat millekski muuks kui enda ja pere elushoidmiseks vajamineva toidu hankimiseks. Nälja ning alatoitumise kõrval kirjeldavad täielikus vaesuses elava perekonna elu meditsiiniteenuse kättesaamatus, lühike eluiga, laste suur suremus, puhta joogivee ja

8 Suhtelises vaesuses elab iga viies Eesti elanik, Statistikaamet: www.stat.ee/72510.

Foto: Rita Vartiainen

sanitaarsüsteemide puudus, ebaturvaline kodu või kodu puudumine sootuks, kooliskäimise võimaluse puudus, kirjaoskamatus, poliitiline ja sotsiaalne tõrjutus, ekspluateerimise oht, haavatavus, inimväärkuse puudumine, häbitunne, lootusetus ja hirm.

Vaesus on mitmemõõtmeline ja seda ei kirjelda vaid raha puudumine. Võimaldamaks aga muutuste jälgimist ajas ning üldistavaid võrdlusi riikide ja piirkondade vahel, kasutatakse vaesuse mõõtmiseks eelkõige rahalist määra. Täieliku vaesuse rahvusvaheliselt kokkulepitud piir on alla 1,25 USA dollari päevas inimese kohta.⁹ Täielik vaesus on vähenenud, kuid enam kui miljardile inimesele on see ikkagi reaalsus.

info

Rahaliste indikaatorite kõrval on olemas ka nn ülemaailmne mitmetasandiline vaesuse indeks (ingl *global multidimensional poverty index*), mis jagab vaesuse kolmeks tasandiks ja kümneks indikaatoriks, esitades seega nii eri põhjused kui ka tagajärjed, mis vaesusega kaasnevad. Sellest indeksist on kirjutanud näiteks Devexi veebilehel Lean Alfred Santos artiklis „What does it mean to be poor?\": www.devex.com/news/what-does-it-mean-to-be-poor-83707.

Võlaprobleem

Paljude arengumaade vaesust on süvendanud suur võlakoozem. Võlaprobleemide juured ulatuvad 1970ndatesse, kui Lääne kommertspangad pakkusid arengumaadele heldelt laene, kuna pankadel oli OPEC-i ehk naftat eksportivate riikide organisatsiooni naftahindade tõusu (1973, 1979) tõttu suur likviidsus. Laenud olid naftat mitteeksportivatele arenguriikidele teretulnud, kuna naftahindade tõus pani nad raskesse olukorda: nende eksport sõltus toorainest, mille hinnad langesid (nt kohv, tee, suhkur, vask), samal ajal kui imporditava tööstustoodangu hinnad tõusid. Ladina-Ameerika riigid võtsid laene erapankadelt. Sahara-taguse Aafrika riigid laenasid arengupankadelt ja valitsustelt, lootes oma eksporditavate hindade tõusule tulevikus. Laene võeti arenguprojektideks (teed, tehased, haiglad, veevarustus), kuid osa läks ka kuritahtlike režiimide kätte ning relvade ostmiseks. Probleem tekkis hiljem, kui tooraine ja lihtkaupade eest makstavad maailmaturu hinnad langesid veelgi ja samal ajal kommertspankadelt võetud laenude intressid seoses Thatcheri ja Reagani võimuletulekuga järsult tõusid. Riigid ei jõudnud enam intressegi maksta ja seetõttu hakati rääkima arengumaade võlakriisist.

⁹ Laialt on levinud väljend „dollar päevas“, mis tuleb sellest, et pikka aega oli ametlik täieliku vaesuse piir 1 USA dollar päevas. *Poverty Overview*, Maailmapank: www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview.

Maailmamajanduse stabiilsuse säilitamiseks püüdsid võlgadega tegeleda IMF ja Maailmapank, andes abipakette vastutasuks majanduse ümberstruktureerimise eest, mis mitmes arenguriigis olukorda hoopis raskendas. Hiljem on aktivistide õhutusel võlgu ka kustutatud, kuid arengumaade võlakoorem on jätkuvalt väga suur. Võlakoorem mõjutab otseselt inimeste igapäevaelu, sest valitsused ei maksa enam toetusi eluks vajalike kaupade tootmiseks ega suuda piisavalt investeerida tervishoidu ja haridusse, kuna suur osa ekspordituludest tuleb suunata laenude teenindamisse. Igal aastal maksavad arengumaad jõukatele riikidele laenuteeninduskulusid mitu korda rohkem, kui nad arenguabi saavad.

Arengumaade võlg iseenesest on paljude arvates ka ebaeetiline, kuna selle juured on nende riikide koloniseerimises emamaade poolt. Kolooniaks olemine lõi olukorra, mis sundis laene võtma. Seega räägitakse ka mitte niivõrd võla kustutamisest kui võla enda ebamoraalsest tekkest ja sellest lahtiütlemisest.

Sotsiaalse õigluse seisukohalt on riikidevaheliste erinevuste kõrval samavõrd oluline teema ebavõrdsus riikide sees. Kõik arengumaade elanikud ei ole vaesed – seal on palju jõukamaid inimesi, kui oskame ette kujutada – ja kõik arenenud riikide elanikud pole heal järjel. Tuntuim majandusliku ebavõrdsuse mõõtmise vahend on Gini indeks, mis ulatub 0-st (täielik võrdsus) 100-ni (täielik ebavõrdsus, st üks inimene saab kogu tulu, teised mitte midagi). Neist riikidest, mille kohta andmeid on kogutud, olid 2013. aastal suurimad lõhed inimeste sissetulekutes Seišellides (65,8), Komoorides (64,3), Namiibias (63,9) ja Lõuna-Aafrika Vabariigis (63,1). Suurim sissetulekute võrdsus on riikides nagu Rootsi (25,0), Norra (25,8) ja Slovakkia (26,0). Jõukas USA-s (40,8) on ebavõrdsus umbes sama nagu Veneemaal (40,1).¹⁰ Eesti vastav näitaja on 36,0.

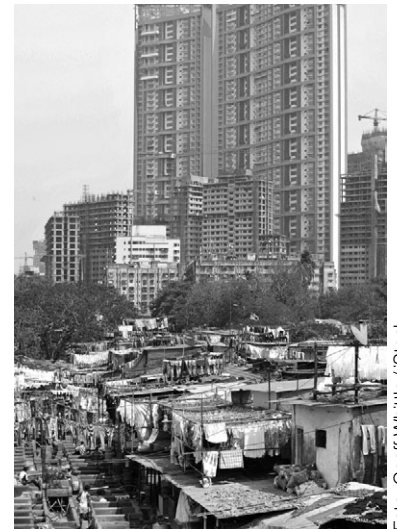

Foto: Geoff Whittle / iStock

uurimiseks

- ✕ Uuri, kui suured on riikide võlakoormad. Kas vaesemad ja rikkamad riigid erinevad üksteisest riigivõlgade poolest? Mis on kõige suurema võlakoormaga riik maailmas? Kas võla absoluutsuurus peegeldab ka otseselt riigi majanduslikku olukorda ning vaesust või jõukust? Miks?
- ✕ Uuri, missugused riigid on olnud ajaloos emamaa ja koloniaalriigi suhtes. Kas tänapäeval on näha rahvastiku muutumises või rändes ka tendentse, mida saab koloniaalajaga siduda? Kas võib märgata tendentse, et mõne varasema emamaa koloniaalriikidel läheb suhteliselt paremini kui mõne teise varasema emamaa koloniaalriikidel?

¹⁰ Human Development Report, United Nations Development Programme: hdr.undp.org/en/content/income-gini-coefficient ja World Development Indicators, Maailmapank: data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators.

Soojendus

VARIANT B.9.1. **Arutlusülesanne „Kas ma olen rikas või vaene?”**

Õpilased mõtlevad enda elu, rikkuse ja vaesuse üle. Juhend B.9.1.

Teema uurimine

VARIANT B.9.2. **Rühmatöö „Vaesus teemandis”¹¹**

Rühmatöö ja arutelu vaesusega seotud tsitaatide ja arvamuste kohta. Juhend B.9.2.

VARIANT B.9.3. **Mõistekaart „Vaesuse põhjused”**

Õpilased koostavad mõistekaardi „Vaesuse põhjused”. Juhend B.9.3.

Kinnistamine

VARIANT B.9.4. **Arutelu „Euroopa õiglusejumalanna Justitia”**

Õpilastele näidatakse pilti Euroopa õiglusejumalannast Justitiast. Järgneb arutelu. Juhend B.9.4.

---

11 Soovitav on kasutada ka Edward de Bono välja töötatud kuue mõttemütsi õpimeetodit. Meetodiga saab tutvuda veebis: lepo.it.da.ut.ee/~lehti/6mytsi/kuue_mtttemtsi_meetod.html.

- × *Absoluutne vaesus*, Statistikaamet: statistikaamet.wordpress.com/tag/absoluutne-vaesus/
- × *Poverty Overview*, Maailmapank: www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview
- × *Edu on jõudnud Eesti riigini, aga mitte inimeseni*, Postimees: www.postimees.ee/2582930/edu-on-joudnud-eesti-riigini-aga-mitte-inimeseni
- × *Poverty & Equity Data*, World Bank: povertydata.worldbank.org
- × *Lean Alfred Santos, What does it mean to be pore?*, Devex: www.devex.com/news/what-does-it-mean-to-be-poor-83707
- × *Human Development Report (2013)*, United Nations Development Programme: hdr.undp.org/en/content/income-gini-coefficient
- × *World Development Indicators (2013)*, Maailmapank: data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators
- × *Maki Productionsi kanali video The Miniature Earth Youtube'is*: www.youtube.com/watch?v=rvTFKplaQhM
- × *Suhtelises vaesuses elab iga viies Eesti elanik*, Statistikaamet: www.stat.ee/72510

Majanduse üleilmastumine tähendab, et eri riikide majandused on üksteisega üha tihedamalt seotud, moodustades terviku. Iseloomulik on kaupade, teenuste, kapitali ja tööjõu voolamine üle piiride ning hargmaiste suurettevõtete kasv. Majanduslikku globaliseerumist on soodustanud tehnoloogia areng, eelkõige informatsiooni- ja transpordivaldkonna uuendused (väiksemad kulud ja suurem kiirus). Samuti on seda soodustanud riikide poliitika, koostöö ja kokkulepped, millega on vähendatud kaubandustõkkeid, valuutavahetuse piiranguid, kapitali kontrolli ning takistusi inimeste ja kaupade piiriülesele liikumisele. Soojenduseks vaadake kaardilt, mida riigid peamiselt ekspordivad: time.com/106666/world-export-maps/.

Üleilmsed kaubad, teenused, raharinglus

Rahvusvaheline ostmine ja müümine on toimunud juba tuhandeid aastaid, ent plahvatuslikult on see kasvanud just viimastel kümnenditel. Üha enam ostetakse väljastpoolt oma riiki tooteid ja toorainet, poolprodukte ja detaile. 1948. a eksporditi üle maailma kaupu 59 miljardi USA dollari väärtuses, aga 2010. a juba 14,85 triljoni ja 2012. a 18,06 triljoni USA dollari väärtuses. Aastatel 1993–2010 kasvas rahvusvaheline kaubandus neli korda. Kõige suuremad kauplejad on USA, Hiina ja Saksamaa, kelle kaubandus moodustab kogu maailma kauba-voogudest ligi kolmandiku. Teenustesektor annab suure osa jõukate riikide RKT-st, rahvusvahelises kaubanduses on sel sektoril aga proportsionaalselt tunduvalt

väiksem osa, sest paljude teenustega pole võimalik rahvusvaheliselt kaubelda. Sellest hoolimata on üleilmastumisega kasvanud ka teenustega kauplemine (nt veo-, reisi-, side- ja finantsteenused), 2010. a kaubeldi teenustega 3,7 triljoni USA dollari väärtuses. Arengumaade osalus rahvusvahelises kaubanduses on viimastel kümnenditel tublisti kasvanud, riigiti ja regioniti on erinevused aga suured. 2010. aastal oli kogu Aafrika kaubaeksport väiksem kui Hollandi eksport (500 mld vs. 572 mld USA dollarit).

Rahandussektori üleilmastumine on saavutanud ajaloo suurima ulatuse. Teatud valuutad (USA dollar, Jaapani jeen, euro) ringlevad igas maailma nurgas ning elektroonilisi kanaleid pidi toimub see hetkega. Krediitkaartidega, nagu Visa ja MasterCard, saab maksta maailma eri paigus ning pangakaartidega võib välisriikide pangautomaatidest välja võtta

kohalikku raha. Valuutaga kaubeldakse valuutaturgudel ööpäev läbi, käibeks ligikaudu kolm miljardit USA dollarit sekundis. Väärtpaberitega kauplemine aktsia- ja võlakirjaturgudel viib kokku investorid, aktsiate emiteerijad, laenuvõtjad ja maaklerid üle ilma. Omakasumi suurendamiseks annavad pangad laene teiste riikide pankadele ja ettevõtetele, millel on kõrgemad intressid. Selline tegevus on muu hulgas põhjustanud selle, et ühes riigis kodu ostmiseks võetud laen võib tulla teise riigi inimeste säästudest.

Foto: Rafael Ramirez Lee/iStock

Peamised arenguga seotud rahvusvahelised rahavood on välislaenud, välisinvesteeringud, arenguabi ja raha, mida saadavad koju välismaal töötavad kodanikud. **Välisinvesteeringud** saab jagada kaheks. **Välismaised portfelliinvesteeringud** tähendavad aktsiate ja teiste väärtpaperite ostmist teistes riikides rahalise tulu, mitte osaluse eesmärgil. Neid saab kiiresti ja väikeste kuludega ümber suunata, need on üldjuhul lühiajalised ja ohtlikud, sest raha võib riigist kiiresti välja voolata, kui väärtpabereid ostetakse nendega spekulatsiooniks.

Välismaised otseinvesteeringud tähendavad investeeringuid, millega kaasneb teatud kontroll teise riigi ettevõtte üle, näiteks tehaste, kaevanduste või maa omandamine. Välismaised otseinvesteeringud, mida enamasti teevad rahvusvahelised firmad (vt allpool), on tavaliselt pikaajalised ja tähendavad sihtriigile raha sissevoolu, sageli ka tehnoloogia, teadmiste ja kogemuste jagamist. Ühelt poolt näetakse neis ohtu, majandusliku imperialismi vormi, millesse tuleb suhtuda ettevaatusega; teisalt on need olulised arengu rahastamise vahendid, mille kohalemeelitamiseks pakuvad (arengu)maad näiteks maksusoodustusi. 2010. aastal tehti üle maailma otseinvesteeringuid 1,24 triljoni USA dollari väärtuses (s.o 3,4 mld päevas)¹², suurem osa sellest koondus jätkuvalt jõukatesse tööstusriikidesse, kuid arengumaade roll nii sihtkui ka päritoluriikidena on kiiresti kasvanud. Riikidevahelised erinevused on siiski suured. Välismaiste otseinvesteeringute sissevool vähim arenenud riikidesse on vähenenud. Aafrika saab arengumaadesse voolavatest välismaistest otseinvesteeringutest 10%, seejuures domineerivad investeeringud naftatööstusesse.

Nii eraettevõtted kui ka riigid on oma tegevuse arendamiseks võtnud ohtralt välislaene. Riigid saavad rahvusvahelisi laene võtta nii erasektorist (võlakirjad, pangalaenud) kui ka organisatsioonidelt, nagu IMF, Maailmapank ja regionaalpangad. Erasektori kõrval on organisatsioonidelt saadavad summad väikesed, kuid vaeseimatele riikidele on need märksa olulisemad. Laenud on vajalikud teatud eesmärkide saavutamiseks, näiteks investeeringute katmiseks, kuid laenuvõtmisega satutakse keerulisse olukorda. Mõelgem kasvõi tänase Euroopa või arengumaade võlakriisi. Nii-öelda halvaks läinud laenud ohustavad laenuvõtja riigi majandust, juhul kui võlgu tuleb hakata maksma haridus- või tervishoiukuludest või kui peab nõustuma abipakettide tingimustega. Samuti ohustavad laenud teiste riikide majandust, sest makseraskuste korral võivad keerukasse olukorda sattuda ka pangad, kes mõjutavad omakorda ülejäänud riikide majandust.

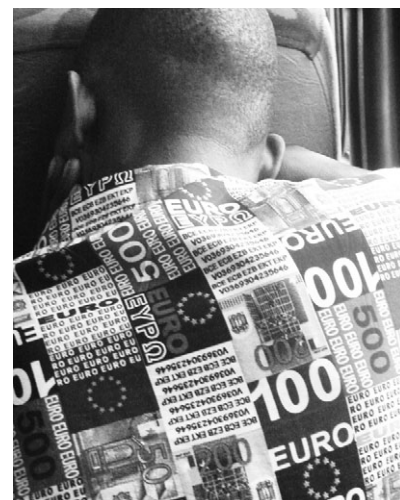

Foto: Kullar Viime

12 World Investment Report 2011, UNCTAD: unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/WIR2011_WebFlyer.aspx.

Töäjõu liikumine üle piiride ja rahvusvahelised korporatsioonid *klõpsa*

Majandusliku üleilmastumise oluline osa on töäjõu liikumine ühest riigist teise (vt ka ptk-d A.1 ja A.2). Migrantid aitavad kaasa raha liikumisele üle piiride, saates osa oma töötasust tagasi kodumaale. Need summad olid 2009. aastal hinnanguliselt 414 mld USA dollarit, millest 316 mld dollarit läks arengumaadesse: enamasti Hiinasse ja Indiasse, kes jagasid omavahel ligi 100 mld, Mehhikosse (22 mld) ja Filipiinidele (ligi 20 mld).¹³ Mõnede riikide majandusele on see oluline osa sissetulekust, nagu Filipiinide, Lesotho ja El Salvadori majandusele. Hea näide on ka Tadžikistan, kus iga teenitud USA dollari kohta saadavad migrandid teise dollari.

Foto: Aline Lotman

Foto: Aline Lotman

Majanduslikku globaliseerumist iseloomustab veel rahvusvaheliste korporatsioonide ehk hargmaiste suurettevõtete (ingl *multinational corporations* või *transnational corporations*) arvu suurenemine. Need on firmad, kes tegutsevad ja kellel on varad rohkem kui ühes riigis. Hargmaised ettevõtted ei ole iseenesest uus nähtus, neid loodi juba sajandeid tagasi: esimesena alustas 1600. aastal Briti Ida-India Kompanii, seejärel 1602. aastal Hollandi Ida-India Kompanii. Viimastel aastakümnetel on suurettevõtete arv aga järsult tõusnud. Rahvusvahelistest kaubavoogudest vähemalt poole moodustavad rahvusvaheliste korporatsioonide sisesed kaubavood, st kaubad liiguvad ühes riigis paiknevatest tütarfirmadest või filiaalidest sama firma teistes riikides paiknevatesse harudesse.

Rahvusvahelised firmad on eri suurusega, mõned on väikesed, paljud aga väga suured ja seega mõjuvõimsad. Traditsiooniliselt on suurimad firmad olnud USA, Jaapani ja Lääne-Euroopa päritolu, viimasel ajal on tugevalt esile tõusnud ka Hiina ja teiste arengumaade firmad. Ajakirja Fortune

koostatud 500 suurima korporatsiooni nimekirja mahtus 2010. aasta müügitulude alusel kõige rohkem USA (133), Jaapani (68) ja Hiina (61) ettevõtteid. Arengumaadest olid esindatud India (8), Brasiilia (7), Venemaa (7), Mehhiko (3), Kolumbia (1), Venezuela (1), Malaisia (1), Tai (1) ja Türgi (1). Sahara-taguse Aafrika ettevõtted 500 hulka veel ei mahtunud, kuid mitmed kõige kiiremini kasvavad hargmaised suurettevõtted on pärit just sealt, nt Mauritiuse SEACOM (kiudoptilised kaablid), Equity Bank Kenyast (sotsiaalse missiooniga kommertspank),

13 UNCTAD (2011) World Investment Report 2011.

AICO Africa Ltd Zimbabwe (põllumajandus), mitmes valdkonnas tegutsev Atlantic Group Elevandiluurannikult ning Nigeeria nafta- ja gaasifirma Oando. 2014. aasta suurimaid firmasid saab vaadata aadressilt fortune.com/global500/.

Rahvusvaheliste suurettevõtete levikut on lihtsustanud tehnika areng ning mitmete piirangute vähenemine. Laienemine on tingitud ka muudest teguritest, näiteks jagades tootmist eri riikide vahel, on võimalik vähendada tootmiskulusid või saada parem juurdepääs loodusvaradele. Varasematel aegadel laienesid firmad teistesse riikidesse eelkõige filiaalide ja tütarettevõtete loomise kaudu. Alates 1980ndatest on eri riikides asuvad firmad hakanud liituma või kohalikke (aga ka rahvusvahelisi) ettevõtteid üle võtma. Tarbijale ei pruugi firmade liitumisega kaasneda märgatavaid muutusi. Seetõttu pole alati selge, mis firmat teatud kaupa ostes toetatakse. Näiteks The Body Shop kuulub L'Oréalile, Ben & Jerry'se jäätis Unileverile ja The Wall Street Journal News Corpile. Samuti on mõned Eesti ettevõtted ja kaubamärgid saanud rahvusvaheliste korporatsioonide osaks: endised Hansapank ja Ühispank kuuluvad nüüd 100% Rootsi pankadele, Eesti Telekom (EMT, Elion) Telia Sonera, Kalevi šokolaaditehas Orkla, Saku õlletehas Carlsbergile ning Linnuse kali Coca-Colale.

Maailma suurimate ettevõtete esikolmikud

info

- × **Müügitulude alusel:** USA jaekaubanduskett Wal-Mart Stores (u 422 mld USA dollarit), Suurbritannia-Hollandi nafta- ja gaasifirma Royal Dutch Shell (u 378 mld), USA nafta- ja gaasiettevõtte Exxon Mobil (u 355 mld).
- × **Aasta kasumi järgi:** Šveitsi päritolu toiduainefirma Nestlé (u 33 mld USA dollarit), Venemaa gaasiettevõtte Gazprom (u 32 mld) ja Exxon Mobil (u 30 mld).
- × **Suurimad tööandjad:** Wal-Mart Stores (2,1 mln), Hiina nafta- ja gaasifirma China National Petroleum (1,7 mln), Hiina elektrifirma State Grid (1,6 mln). Kõigis eelnimetatud firmades töötab rohkem inimesi, kui on Eestis elanikke.
- × **Suurimad tööandjad väljaspool päritoluriiki:** Wal-Mart Stores (650 000), Prantsusmaa jaekaubanduskett Carrefour (360 000), Saksa elektri- ja elektroonikaseadmete kontsern Siemens (295 000).
- × **Väljaspool päritoluriiki asuvate varade alusel** (mittefinantsettevõtted): USA elektri- ja elektroonikaseadmete kontsern General Electric (u 401 mld USA dollari väärtuses), Royal Dutch Shell (u 222 mld), Suurbritannia sideteenuste ettevõtte Vodafone (u 202 mld).¹⁴

14 Allikad: esimesed kolm punkti: Fortune Magazine, Global 500, 2011 (2010. a andmed), viimased kaks: UNCTAD, Largest Transnational Corporations.

Seoses üleilmastumisega on kujunenud olukord, kus tooted ja mõnikord teenusedki, mida tarbime, on pärit maailma eri osadest. Toote valmistamist alustatakse enamasti jõukas tööstusriigis (teadus- ja arendustegevus), lihtsamad, aga mahukamad tööd tehakse arengumaades ning seejärel liigub toode mujale, kus

see lõplikult kokku pannakse. Näiteks toodetakse USA kaubamajaketi Gap jaoks lasteriideid Indias, riiete nõõbid valmistatakse Hiinas, lukud Lõuna-Koreas ning kraed mujal Indias. Näite saab tuua ka Lotte nuku tootmise kohta juba 2007. aastal, kui Eesti ettevõtte tellis nukud Hiinast.¹⁵ Kokkuvõttes ei ole alati lihtne aru saada, kust miski pärit on ja kellele midagi kuulub. Arengumaadele on rahvusvahelised suurettevõtted ja nende tööjaotus kaasa toonud nii positiivseid kui ka negatiivseid tagajärgi.¹⁶

Kasvav trend on ka pooltoodete ja materjalide soetamine **allhanke** korras ning teenuste sisseost. See tähendab, et ettevõtted sõlmivad lepinguid teiste maade kohalike tootjatega, nt talunikega, põllumajandustoorme saamiseks või tehastega teatud detailide tootmiseks. Levinud on ka praktika, kus suurettevõtted tellivad näiteks kõnekeskus-, raamatupidamis- ja programmeerimisteenusid mõnest teisest riigist (nt Indiast, Filipiinidelt, Eestist).

Foto: Liuser / iStock

Foto: Marek Slusarczyk / iStock

¹⁵ Selle kohta saab lugeda Delfi veebilehelt: www.delfi.ee/archive/lotte-nukk-sunnib-labi-hiina-piina?id=16630502

¹⁶ Vaata taustaks lugu jõulukaupade valmistamisest Hiinas (www.theguardian.com/artanddesign/architecture-design-blog/2014/dec/19/santas-real-workshop-the-town-in-china-that-makes-the-worlds-christmas-decorations) ja Hiina keskkonnaolukorrast (www.theguardian.com/world/2014/nov/17/modern-slavery-35-million-people-walk-free-foundation-report?CMP=fb_gu).

uurimiseks

- ✕ Uuri, mis on sinu lemmikriiete ja -toodete lugu: mis on nende bränd, kus need on toodetud, millest need on toodetud, mis firma või korporatsiooni alla bränd kuulub, mis riikides brändi müüakse?
- ✕ambia oli 19. sajandi lõpust kuni 1964. aastani Briti koloonia. Riigi keskel asuvad ühed maailma suurimad vasevarud. Vaseekspordi teeb keeruliseksambia asukoht, st juurdepääsu puudumine merele. Juba britid plaanisid raudteed vasekaevanduste äärealalt Kapiri Mposhi linna Dar es Salaami sadamasse Tansaania, kuid projekt osutus liiga kulukaks. Maailmapangalt palutud laen raudtee ehituseks lükati tagasi.ambia vabariigile tulid appi hiinlased, kes andsid raudtee ehitamiseks intressideta laenu. 1860 km pikkune raudtee sai valmis 1975. aastal. TAZARA (Tanzania-Zambia Railway) ühendasambia merega, sellest sai Hiina ja Aafrika sõpruse sümbol. Paljud Aafrika riigid hääletasid seejärel kommunistliku Hiina ÜRO-sse võtmise poolt. 2009. aastaks olid TAZARA jaambia riik kokkukukkumise äärel. Hiina andis 2010. aastalambiale 39 miljonit USA dollarit intressideta laenu TAZARA renoveerimiseks ja uute vedurite ostuks. Seejuures on oluline mainida, et vahepeal on Hiina omandanud mitu pankroti äärel olnud vasekaevandust, ekspordides raudteel aastas kümnete miljonite dollarite väärtuses vaske. Rahvusvahelise kodanikuühenduse Human Rights Watch andmeil väärtustavad hiinlaste juhitud kaevandustes töötavadambia elanikud küll oma töökohti ja hiinlaste tehtud investeeringuid, kuid peavad samas toime tulema ebainimlike töötingimustega. Kaevandustes valitsevad kehvad tervise- ja ohutusnõuded, nagu halb ventilatsioon, väga pikad tööpäevad ja pidev vallandamise oht. Need tingimused ei vasta ei riiklikele ega rahvusvahelistele standarditele ning jäävad alla isegi teisteambia vasekaevanduste oludele. Uuri lähemaltambia probleemide tagamaid nii majanduslikust, inimõiguste kui ka rahvusvaheliste suhete vaatepunktist.

Soojendus

VARIANT B.10.1. Videoülesanne „H&M”

Klassis vaadatakse videolõiku H&M-i kaupluse avamisest Rocca al Mare kes-
kuses. Järgneb arutelu. Juhend B.10.1.

Teema uurimine

VARIANT B.10.2. Filmiülesanne „Mardi Gras: Made in China”

Klassis vaadatakse lõike filmist „Mardi Gras: Made in China” (2005). Jätkub töö
ülesannetega. Juhend B.10.2. Tööleht B.10.2.

VARIANT B.10.3. Rollimäng „Välisvõlg – lõks, mis püüab”

Rollimängu eesmärk on mõista osalevate poolte huve ja probleeme, mis kaas-
nevad arengumaade suurte riigivõlgadega. Juhend B.10.3. Tööleht B.10.3.

Kinnistamine

VARIANT B.10.4. Film „Libeeria raudsed leedid”

Klassis vaadatakse Maailmakooli filmikogu filmi „Libeeria raudsed leedid” (2007).
Pärast filmi arutlege klassis nähtu üle.

- × *World Investment Report 2011*, UNCTAD: unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/WIR2011_WebFlyer.aspx
- × *Global 500 2011*, Fortune Magazine: fortune.com/global500/2011/walmart-stores-inc-1/
- × *Largest Transnational Corporations 2008*, UNCTAD: unctad.org/en/Docs/wir2008_en.pdf
- × *Lotte-nukk sünnib läbi Hiina piina*, Delfi: www.delfi.ee/archive/lotte-nukk-sunnib-labi-hiina-piina?id=16630502
- × *Galerii ja video: H&Mi avamine*, Postimees: tallinncity.postimees.ee/2051936/galerii-ja-video-h-mi-avamine
- × Kaardid selle kohta, mida riigid peamiselt ekspordivad, Time: time.com/106666/world-export-maps/
- × Film „Mardi Gras: Made in China”, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/58
- × Film „Libeeria raudsed leedid”, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/48
- × Ajakirja Fortune koostatud 500 suurima korporatsiooni nimekiri: fortune.com/global500/
- × Lugu jõulukaupade valmimisest Hiinas, The Guardian: www.theguardian.com/artanddesign/architecture-design-blog/2014/dec/19/santas-real-workshop-the-town-in-china-that-makes-the-worlds-christmas-decorations
- × Lugu Hiina keskkonna olukorrast, The Guardian: www.theguardian.com/world/2014/nov/17/modern-slavery-35-million-people-walk-free-foundation-report?CMP=fb_gu

Kuni 1980ndateni olid arengumaad maailma kaubanduses vaid toorme eksportijad. Välja veeti naftat, mineraale (nt teemante, kulda), väärispuitu ja põllumajandussaadusi (nt kohvi, teed, kakaod, suhkrut, puuvilla). See on nüüdseks muutunud ja valdav osa arengumaade ekspordist on tööstustoodang. Eelkõige on edukad olnud Aasia riigid, peale Hiina ja India ka Malaisia (elektroonika, kemikaalid) ja Vietnam (rõivad, elektroonika), mujalt maailmast Brasiilia (transpordiseadmed, jalatsid), Mehhiko (autod, arvutitehnika), LAV (masinad ja seadmed) ning Mauritius (rõivad ja tekstiil).

Siiski on maailmaturul konkureerimine ning ekspordi mitmekesistamine paljudele arengumaadele vaearikas, eriti kõige vaesematele riikidele. Eelkõige sõltuvad Sahara-taguse Aafrika riikide eksporditulud jätkuvalt maavaradest ja/või põllumajandusest: Angola sõltub naftast ja teemantidest, Sierra Leone teemantidest, Burundi kohvist ja teest, Malawi tubakast, teest ja suhkrust, Burkina Faso puuvillast, kariloomadest ja kullast. Sõltuvus toorme ekspordist, eriti kui tegu on ainult ühe või vähese toormega, ei soodusta pikaajalist arengut ja võib tekitada mitmeid probleeme, näiteks suuri ebavõrdsusi sissetulekutes. Sellisel juhul saavad kasu eelkõige maaomanikud, kelleks on tihti suuromanikud või kaevandusfirmad, harva talunikud. Majanduspingeid põhjustab ka sõltuvus kõikuvatest maailmaturu hindadest, põllumajandussaaduste puhul lisanduvad ilmastikuga seotud ohud. Nii võib maailmaturu hindade langus või ootamatu põud kiiresti hävitada kogu riigi sissetuleku ja välisvaluutareservid, mida oleks vaja impordi (nt tehnika) eest maksmiseks. Tagajärjeks on riikide sõltuvus laenudest ja välisabist.

Vaesus on viimastel aastakümnetel enim vähenenud Ida- ja Kagu-Aasia riikides, kes on olnud aktiivsed kaubanduspartnerid, suutnud eksporti mitmekesistada ja siseneda suurema lisaväärtusega toodanguturgudele. Sahara-taguse Aafrika riigid, kus vaesus visalt kahaneb, kauplevad aga väheste kaupadega. Ehkki kauplemine ja lõimumine maailmajandusega ei taga vaesuse vähenemist ega majanduskasvu, on sellel siiski oluline roll. Küsimusele, miks paljud vaesemad riigid pole suutnud maailmakaubandusest mõistlikku kasu lõigata, ei saa üheselt vastata. Põhjused erinevad riigiti ja nende nimekiri on pikk. Muu hulgas peituvad põhjused ajaloolises ebaõigluses, riikide praeguses halvas valitsemises (korruptsioon, tollibürokraatia), puudulikus infrastruktuuris, haridusvõimaluste puuduses, käimasolevates konfliktides (vt ka ptk A.6.), võlakoormates ning geograafilises asukohas (probleemaatiliste naabritega merepiirita riigid). Oma osa on ka maailmakaubanduse reeglitel.

Rahvusvahelise kaubanduse reglementeerimine ning kitsaskohad

Riigid on rahvusvahelist kauplemist piiranud, seades väljast sissetoodavale kaubale makse ja erinõudeid ning andes oma toodangule eeliseid subsidiumide abil. Samas on loodud regionaalseid rühmi (nt EL, NAFTA, ASEAN) ja sõlmitud kahepoolseid lepinguid, kus teineteise tõkkeid vähendatakse. Maailma tasandil

kehtivad omakorda Maailma Kaubandusorganisatsiooni WTO reeglid, mille peaesmärk on kaubanduspiirangute üldine vähendamine. Kokkuvõttes on välja kujunenud keerukas ja mitmetasandiline **kaubandusreeglistik**, mis on kaldu praeguste jõukate riikide poole. Reeglistikku on kujundanud eelkõige lääneriigid, kes on vastavaid otsuseid langetanud juba sajandeid. Ka praegustele Maailma Kaubandusorganisatsiooni reeglitele pandi alus siis, kui enamik arengumaid olid veel kolooniad. Kahepoolsete ja regionaalsete lepingute tingimuste seadmisel kehtib suurema ja mõjukama võim. Sama olukord valitseb ka Maailma Kaubandusorganisatsioonis, kuid seal on arengumaadel suuremad võimalused mõjuvõimsamaid liite moodustada. Kaks olulist küsimust arengumaadele on põllumajandus ja turupiirangud.

Põllumajandus moodustab tänapäeva rahvusvahelisest kaubandusest väga väikese osa. Samas on põllumajandus väga oluline vaesematele riikidele, kuna selles sektoris töötab kõige rohkem inimesi ning majandus sõltub otseselt sellest. Tõsine probleem on olnud jõukate riikide, nagu USA, Jaapani, Kanada ning EL-i pikaajaline praktika pakkuda oma põllumajandustootjatele miljardeid dollareid subsiidiume. Jõukate piirkondade toetused ajendavad ülejääkide tootmist, mis võimaldab saadused isegi alla omahinna maailmaturgudele paisata, tekitades üldise hinnalanguse. See laostab arengumaade talunikke, kel oma riigilt seesuguseid toetusi loota pole. Turgude avamise surve (vt allpool) ja USA/EL-i põllumajandustoetused loovad olukorra, kus vaesemate riikide põllupidajad tõrjutakse omaenda turgudelt välja. Isegi kui neil on tootmiseks sobivamad keskkonnatingimused, ei suudeta isegi siseturul odava importkaubaga konkureerida, maailmaturust rääkimata. Selline olukord vähendab omakorda arengumaade tootjate võimalusi saada investeeringuid, mida oleks hädasti vaja tehnika moderniseerimiseks (selle puudus raskendab konkureerimist ja tootearendust). Vajalike seadmete ajakohastamine võimaldaks liikuda tulusama tegevuse ehk põllumajandussaaduste töötlemise poole, mis omakorda suurendaks nõudlust uute toodete ja teenuste järele ning ergutaks arenguid teisteski majandusharudes. Probleem on tõsine, kuna põllumajandusest sõltub enamiku vaesemate riikide elanikkonna toimetulek.

info

Benini, Burkina Faso, Tšaadi ja Mali puuvillatootmist on raskendanud USA toetused oma puuvillatootjatele. Neis Lääne- ja Kesk-Aafrika riikides on pinnas puuvilla kasvatamiseks tunduvalt soodsam ja tootmiskulud mitu korda väiksemad kui USA-s, ent aafriklased ei suuda konkureerida toetuste abil kunstlikult madalaks aetud hindadega. Nii kaotavad USA poliitika tõttu miljonid Aafrika tootjad oma sissetuleku, ehkki neil on tunduvalt raskem leida muid elatise teenimise võimalusi, kui oleks USA puuvillatootjatel, kes ilma toetusteta konkureerida ei suudaks. Niisamuti on Ghana tomatikasvatajad hädas Euroopa kõrgelt doteeritud tomatitööstusega ja kanakasvatajad kanalihatoodete impordiga, mehhiklastele valmistab raskusi odav USA mais jne.

Arengumaade piirangud ja soodustused

Arengumaade olukorda raskendavad ka teiste riikide ja kaubanduspiirkondade **turulepääsemise piirangud**, eri toodetele ja riikidele kehtivate tollitariifide ja kvootide rägastik. Arengut pidurdab eelkõige asjaolu, et vähem piiranguid seatakse vajalikule toorainele, rohkem aga poolproduktile või valmistoodangule.

Need võimaldavad Lääne tootjatel saada vajalikku toorainet, kuid pidurdavad arengumaade tööstuse edendamise võimalusi. Kui eksportida Euroopa Liitu Euroopas puuduvat toorainet (nt kakaod), saab see piiriületusel vaid väikese rahalise „trahvi”, kui sedagi. Kui arengumaa püüab enne eksporti toorainele lisaväärtust luua, tehes näiteks kakaost šokolaadi, kehtivad sellele suuremad tariifid. Tagajärjeks on see, et Ghanast pärit šokolaaditahvel on tunduvalt kallim kui Euroopas toodetu, ehkki toorainet kasvatatakse just Ghanas. Niisugune praktika säilitab olukorra, kus toorainerikkad vaesemad maad püsivad muutlikul ja vähem tulusal toormeturul ning toormaterjal liigub jõukate riikide töötlejatele, kes valmistoodangut müües saavad lõppkokkuvõttes suurema kasumi.

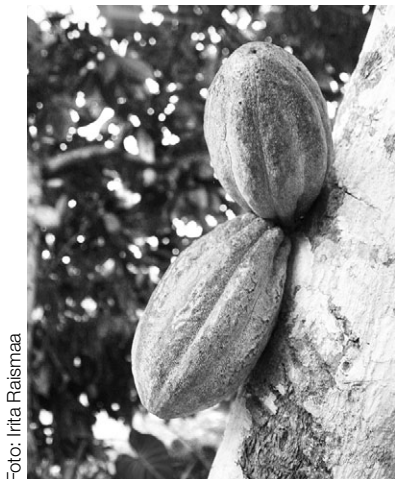

Foto: Irita Raismaa

↑
kakaopuu
vili

EL ja USA on andnud teatud arengumaadele oma turgudele pääsemiseks ka soodustingimusi. Näiteks 2001. aasta initsiatiiv „Kõik peale relvade” (Everything but Arms – EBA) võimaldab vähim arenenud riikide kõikidele kaupadele (v.a relvad) tolli- ja kvoodivaba juurdepääsu EL-i turule. 2000. aastast pakub USA (AGOA – Africa Growth and Opportunity Act) tolli- ja kvoodivaba sissepääsu teatud toodetele neist Aafrika riikidest, kes järgivad head valitsemistava. Sellistest soodustustest täielikku kasulõikamist piiravad aga mitmed asjaolud, näiteks keerulised reeglid päritolumaade kohta (toormaterjali, detailide, töö päritolu). Sisse on seatud mitmed erandid, nt EBA-l on teatud piirangud banaanide, riisi ja suhkru impordile. Probleeme võivad tekitada ka seatud osalustingimused. Näiteks on USA „hea valitsemistava” kriteeriumiks muu hulgas USA impordi- ja investeringupiirangute vähendamine, mis võib tegelikult raskendada kohaliku tootja olukorda ja parandada USA korporatsioonide positsiooni. Pealegi on soodustingimused ajutised, mistõttu pole tootjatel kindlust tuleviku suhtes. Peale tollitariifide ja kvootide valmistavad vaesematele riikidele raskusi nn kaudsed kaubanduspiirangud ehk riikide ja ettevõtete seatud tervise-, keskkonna- ja ohutusnõuded.

Arengumaade liberaliseerimine

Arengumaadele on arenguabi- ja laenuitingimuste kaudu peale surutud mitmekülgset **liberaliseerimist**. See praktika tõusis esile 1980ndail, kui paljud võlgades arenguriigid pöördusid Maailmapanga ja IMF-i poole. Peegeldades n-ö *thatcherism*'i ja *reaganomics*'it, leidsid need, et probleemiks on liigne riigi

sekkumine majandusse, ning pakkusid lahenduseks riikliku sekkumise vähendamist, st turgude avamist, finantssektori liberaliseerimist, väiksemat tööturu reguleerimist, erastamisi ja põllumajanduspoliitika reforme. Need nn neoliberaalistlikud majandusreformid said laenude ja abiandmise tingimusteks, mistõttu rakendati neid paljudes Aafrika ja Ladina-Ameerika riikides.

Tagantjärele on asjaosalised tunnistanud, et kõigile ühesuguse liberaliseerimispaketi ettekirjutamine oli viga. Võitjateks on osutunud suured rahvusvahelised korporatsioonid, samas kui tingimusi täitvate Aafrika riikide majandus aeglustus. Ladina-Ameerikas kutsutakse 1980ndaid lausa kaotatud aastakümneks, sest vaesus ja ebavõrdsus vaid süvenes. Riigid, kes ei pidanud neil tingimustel abi vastu võtma, nagu Hiina ja Vietnam, valisid ettevaatlikuma, järkjärgulise vabaturule ülemineku ning on edukamad olnud nii majanduses kui ka vaesuse vähendamises. Tänapäeval on abitingimuste määramisel kohalikul kontekstil olulisem roll, kuid turgude avamine ja üldine riigi sekkumise vähendamine on jätkuvalt Maailmapanga, Rahvusvahelise Valuutafondi ja Lääne doonorriikide abipakettide ettekirjutustes läbivad nõuded.

See on teema, mis kütab kirgi, vastandades teravalt vabaturu pooldajad ja need, kes toetavad riigi osalust ning proteksionismi. Eraldi tuuakse siin välja ka topelt-moraali või kahepalgelisuse küsimus: kõik praegused jõukad tööstusriigid on tootmise jalgele aitamiseks ja kaitsmiseks kasutanud eri toetusprogramme ja turupiiranguid, arengumaadele seda ruumi aga ei jäeta.

uurimiseks

- ✕ Maailma Kaubandusorganisatsiooni raames peetakse kaubanduse liberaliseerimiseks läbirääkimisvoore. 2001. aastal algas **Doha läbirääkimisvoor**, mis kuulutati nn arenguvooruks, arvestades üleilmset vaesust ja ebavõrdsust ning tugevaid globaliseerumisvastaseid proteste. See tähendab, et piirangute vähendamine ja kaubanduse toimimise parandamine pidi juhinduma vaesuse vähendamise eesmärgist. 2011. aasta novembri seisuga oli Doha voor aga sisuliselt kokku kukkunud.
Uuri Doha läbirääkimisvoorust ning selle kokkukukkumise tagamaid ning nimeta põhjuseid, miks ettevõtmine ebaõnnestus.
- ✕ Eesti ettevõtte Kalev liitus 2014. aastal programmiga UTZ Certified. Uuri, mida see programm endast kujutab ning miks see on oluline. Missuguseid alternatiive on UTZ programmile?

Soojendus

VARIANT B.11.1. Kaardimäng „Sa ei tunne Aafrikat”

Klassis mängitakse mängu „You Don’t Know Africa”, mis on leitav veebist: www.youdontknowafrica.com. Mänguga tuletatakse ühiselt meelde Aafrika kaart ja riigid.

Teema uurimine

VARIANT B.11.2. Uurimisülesanne „T-särgi lugu”

Õpilased uurivad interneti kasutades, mis on ühe tavalise puuvillase T-särgi tootmise lugu. Juhend B.11.2.

VARIANT B.11.3. Tekstiülesanne „Aafrika uus kese”

Õpilased loevad Serge Micheli artiklit „Aafrika uus kese” ning vastavad kirjali-
kult töölehe küsimustele. Järgneb ühine arutelu vastuste üle. Tööleht B.11.3.

Kinnistamine

VARIANT B.11.4. Videoülesanne „Šokolaad ja Aafrika lapsorjad”

Klassis vaadatakse Eesti Rahvusringhäälingu veebilehelt Kalevi ja kakaotöös-
tuse kohta käivat videolugu. Järgneb arutelu. Juhend B.11.4.

- × Mäng „You Don’t Know Africa”: www.youdontknowafrica.com
- × *Puuvillatooted*, Fairtrade Estonia: www.fairtrade.ee/component/content/article?id=165:puuvill
- × Siret Lahemaa, *Puuvill*: www.hot.ee/looduskiud/C3.htm
- × *Puuvillakasvatuse tume külg*, Loodusesõber: www.loodusajakiri.ee/loodusesober/artikkel1764_1735.html
- × Charles Amo Yartey, *Tackling Burkina Faso’s Cotton Crisis*, IMF: www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2008/CAR022508B.htm
- × *Burkina Faso: Country Profile*, Cotton Made in Africa, ATA KORA Fördergesellschaft GmbH: www.cottonmadeinafrica.org/en/about-us/cmia-in-africa
- × prof Erkki Truve, dr Mati Koppel, dr Liina Eek, Tuuli Levandi, *GMOde kasutamine*, Bioneer: www.bioneer.ee/eluviis/tarbimine/aid-4082/GMOde-kasutamine
- × *Burkina Faso cotton farmers drowned by US subsidies*, Afrol News: www.afrol.com/articles/23496
- × Erik Puura, *Aafrika toidukriis ei pruugi olla vältimatu*, Bioneer: www.bioneer.ee/bioneer/arvamus/aid-4824/Aafrika-toidukriis-ei-pruugi-olla-valtimatu
- × Katrin Lipp, *Milline on puuvillase T-särgi eluring?*, Bioneer: [www.bioneer.ee/eluviis/tarbimine/aid-10122/Milline-on-puuvillase-T-särgi-eluring-](http://www.bioneer.ee/eluviis/tarbimine/aid-10122/Milline-on-puuvillase-T-sargi-eluring-)
- × *Puuvilla hind hakkab rekordiliselt alanema*, Delfi: arileht.delfi.ee/news/uudised/puuvilla-hind-hakkab-rekorditelt-alanema?id=42864709
- × Cam Simpson, Alan Katz, *Booming Cotton No Boon to African Farmers Milked by Monopolies*, Bloomberg: www.bloomberg.com/news/2011-07-19/booming-cotton-no-boon-to-farmers-in-africa-milked-by-regional-monopolies.html
- × *Eesti mahuka kakaoimpordi niidid võivad viia Aafrika lapsorjadeni*, ERR: uudised.err.ee/index.php?06248180

Pool maailma elanikkonnast elab vaesuses (alla 2 USA dollari päevas), 800 miljonit inimest on näljas, 70 miljonit kooliealist last ei käi koolis ning iga päev surevad tuhanded lapsed haigustesse, mida oleks võimalik vaksineerimisega ennetada ja ravida. Samal ajal elab osa maailma elanikkonnast külluses ning raiskab ressursse. Vaesus ja ebavõrdsus on üks suurematest globaalprobleemidest, mille vähendamiseks on vaja teha ühiseid pingutusi.¹⁷ Neid pingutusi tehakse eelkõige arengukoostöös.

Arenguabi ja arengukoostöö

Arenguabi tähendab arengumaade pikaajalise arengu toetamiseks jagatavat **rahalist ja muud materiaalist tuge ning oskusi ja teadmisi**. Arenguabi hakati tänapäevases mõistes andma pärast teist maailmasõda, kui USA toetas Euroopa riikide ülesehitamist Marshalli plaani kaudu. 1950–60ndatel iseseisvus suur osa Euroopa endistest koloniaalmaadest ning Marshalli plaani edust inspireerituna hakkasid jõukamad tööstusriigid abi andma ka neile, lootes, et arengumaad jõuavad selle toel kiiresti heale järjele.

Vähem arenenud maad ei olnud aga võrreldavad sõjas laastatud Euroopaga ning järgmistel kümnenditel neile antud abiga soovitud eesmärgideni ei jõutud. Arengu asemel olid mitmed riigid võlgades ning arenenud ja arenevate riikide vaheline lõhe oli vaid suurenenud. Kriitika arenguabi pihta laienes veelgi, kui selgus, et osa rahast oli valesti kasutatud. Raha jõudis kas sihtriigi korrumppeerunud ametnike kätte või omakasupüüdlikult abi andvate firmade ja ekspertide kättesse. Projekte planeerides ei olnud võetud arvesse kohalikke olusid, mille tõttu jäid tulemused kesiseks. Lisaks tekitasid korraldatud suured majandusreformid, erastamised ja majanduse liberaliseerimine vaeseid inimesi hoopis juurde, selle asemel et vaesust vähendada.

*Mondo
vabatahtlik
Mart Ghanas
füüsikat õpetamas*

Foto: Anu Joon

Aja jooksul on õpitud nii läbikukkumistest kui ka edulugudest. Arenguabi algusaastatel keskseks peetud majanduskasvu peetakse jätkuvalt oluliseks, kuid see pole enam peamine eesmärk. Olulised on sellised märksõnad nagu inimõigused, inimväärikus, säästev areng, demokraatia ja hea valitsemistava. Selle sajandi algusest lähtutakse eelkõige ÜRO aastatuhande arengueesmärkidest (vt allpool) ja arenguabi peasiht on **üleilmse vaesuse vähendamine**. Samuti on üha enam aru saadud sellest, et areng pole toode, mida saab eksportida. Oluline on kaasata kohalikke inimesi, andes neile võimaluse ise määrata, mida ja kuidas tuleks teha. Seetõttu räägitaksegi täna arenguabi asemel pigem **arengukoostööst** ja terminit „arenguabi”

17 Vt ka ülevaadet suurimatest ohtudest maailma eri paigus: mic.com/articles/101720/what-s-the-biggest-threat-to-the-world-it-depends-where-you-live.

kasutatakse kitsamalt konkreetsete rahaliste jms abivoogude kirjeldamiseks. Arengukoostöö tähendab pikemaajalist partnerlust arenenud ja areneva riigi vahel. See väljendub näiteks programmides, mis toetavad arengumaade vajadustel ja strateegiatel põhinevaid infrastruktuure (nt teed, ehitised, veevõrk), põhiteenuseid (nt haridus, tervishoid) ja kohalikku administratsiooni. Arengukoostöö tõhusust püütakse parandada ka tegevusi läbipaistvamaks muutes ja neid paremini koordineerides, vältimaks dubleerimist või toetavate riikide seatud konfliktseid tingimusi.

Tänapäeval pööratakse enam tähelepanu ka eri **poliitika-valdkondade ühtsusele**, mis tähendab seda, et jõukate riikide tegevus poliitika valdkondades, nagu kaubandus, põllumajandus, migratsioon, energia, keskkond jms, ei tohiks vaesemate maade arengut pärssida ja peaks toetama üleilmseid arengueesmärke.

Riigid annavad arenguabi kahe- või mitmepoolse koostööna. **Kahepoolne ehk bilateraalne arengukoostöö** tähendab kokkuleppeid abi andva riigi (doonorriigi) ja abisaajariigi (partnerriigi) vahel. Näiteks Eesti kahepoolne koostöö on suunatud riikidele, kus Eesti saab oma kogemusi jagades lisaväärtust anda: prioriteetseteks partnerriikideks on Afganistan, Gruusia, Moldova, Ukraina, Armeenia, Aserbaidžaan ja Valgevene. Neid riike on Eesti muu hulgas abistanud näiteks seadusandluse reformide tegemisel, haiglate varustamisel, politseinike koolitamisel, avaliku sektori info- ja kommunikatsioonitehnoloogia suutlikkuse suurendamisel, naiste ja laste olukorra parandamisel.

Mitmepoolne ehk multilateraalne arengukoostöö tähendab seda, et doonorriigid eraldavad raha rahvusvahelistele organisatsioonidele (ÜRO asutused, Maailmapank, regionaalsed arengupangad, Euroopa Komisjon) nende arengukoostöö tegevuste rahastamiseks. ÜRO allüksused tegelevad näiteks hariduse, tervishoiu, keskkonna ja laste olukorraga seotud küsimustega, Maailmapank on andnud sooduslaene niisutussüsteemide ja energiarajatiste ehitamiseks. Valdav osa Eesti mitmepoolsest panusest suunatakse Euroopa Liidu ühisesse arengukoostöösse, kuna kindel osa Eesti liikmemaksudest läheb alati Euroopa Komisjoni arengukoostöö rahastamiseks. Teisalt on tehtud vabatahtlikke annetusi organisatsioonidele, nagu UNICEF, UNDP, UNHCR jt.

Sageli samastatakse ekslikult arengukoostöö ja humanitaarabi. Ehkki arengumaade kontekstis on need omavahel tihedalt seotud, on need siiski kaks eri asja: arengukoostöö eesmärk on saavutada pikaajalisi muutusi ja mõju, aga humanitaarabi on lühiajaline ja kiireloomuline kriisiabi inimeste päästmiseks ning kannatuste leevendamiseks konflikti, looduskatastroofi, näljahäda või epiidemia puhul.

Foto: Kristi Raidma

*Mondo
arvutikoolitus
Zaatari
pagulaslaagris*

info

Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon ehk OECD (ingl The Organisation for Economic Co-operation and Development) on arenenud tööstusriike koondav rahvusvaheline majandusorganisatsioon. OECD asutati 1961. aastal ning 2014. aastal kuulus sinna 34 riiki: Austraalia, Austria, Belgia, Kanada, Tšiili, Tšehhi, Taani, Eesti, Soome, Prantsusmaa, Saksamaa, Kreeka, Ungari, Island, Iirimaa, Iisrael, Itaalia, Jaapan, Korea, Luksemburg, Mehhiko, Holland, Uus-Meremaa, Norra, Poola, Portugal, Slovakkia, Sloveenia, Hispaania, Rootsi, Šveits, Türgi, Suurbritannia, USA.¹⁸

Arengukoostöö **rahavoogude kohta kogub statistikat** OECD **Arenguabi Komitee**, s.o forum, mis ühendab peamisi doonorriike ning arenguabiorganisatsioone. OECD arenguabi komiteelt pärineb termin „**ametlik arenguabi**” (ingl *official development assistance*, ODA), mis hõlmab avalikust sektorist arengumaadele majandusliku arengu ja heaolu toetamiseks antavaid sooduslaene ja tagastamatut abi (sh humanitaarabi). Arengumaadeks liigitatakse OECD statistikas vähim arenenud riigid ning muud väikese ja keskmise sissetulekuga riigid (aluseks RKT inimese kohta), v.a EL-i ja G8 liikmed. 2013. aastal andsid suurima mahuga ametlikku arenguabi USA, Suurbritannia, Saksamaa, Jaapan ning Prantsusmaa. Kui pingerea aluseks võtta aga ametliku arenguabi osakaal RKT-s, siis on esireas hoopis Norra, Rootsi, Luksemburg ja Taani. Eesti andis 2013. aastal ametlikku arenguabi 30,9 miljonit USA dollarit ehk 0,13% RKT-st. Väljaspool OECD riike on suureks abiandjaks Araabia Ühendemiraadid.

Riik	Ametliku arenguabi absoluutsumma (mln USA dollarit)	Ametliku arenguabi % RKTst
AÜE	5091,05	1,25
Jaapan	11 786,11	0,23
Luksemburg	429,32	1
Norra	5581,36	1,07
Prantsusmaa	11 376	0,41
Rootsi	5831,2	1,02
Saksamaa	14 059,45	0,38
Suurbritannia	17881,48	0,72
Taani	2928,46	0,85
USA	31 545,25	0,19

Tabel 1, Suurimat ametlikku arenguabi andvad riigid 2013. Allikas: OECD statistika: stats.oecd.org

18 OECD veebileht: oecd.org.

Kodanikuühendused ja vabatahtlikud arengukoostöös

Arengukoostöös osalevad ka kodanikuühendused, äriettevõtted, teadusasutused ja üksikisikud. Riikide kõrval võivad nad olla nii olulised rahaallikad (nt jõukate inimeste või ettevõtete fondid) kui ka koostööpartnerid. Peale selle on nende võimuses oma igapäevategevusi vastutustundlikumaks muuta jms.

Eriti olulised on need kodanikuühendused, kes jälgivad kriitiliselt ametlikku poliitikat ja püüavad seda paremaks muuta, ent teevad samal ajal ka arengukoostööprojekte. Nende tegevus hõlmab inimesi ja piirkondi, kes muidu jääksid kõrvalise abita. Kodanikuühenduste tugevaim külg on olnud tervishoid, sotsiaalvaldkond ja haridus, peale selle on oluliseks peetud inimõiguste edendamist. Üks kodanikuühenduste eeliseid on see, et nad teevad väiksemaid arenguprojekte, mille käigus puutuvad jõukate ja arenguriikide inimesed lähemalt kokku ja õpivad üksteiselt. Projektide kaudu on maailma eri paigus elavate inimeste vahel tekkinud tugevaid sõprusuhteid, mis omakorda on viinud uutele koostöövormidele, nagu sõpruslinnade ja -koolide ning kultuurivahetuse projektid.

Eestis tegelevad arengukoostööga mõned väikesed organisatsioonid, näiteks MTÜ Mondo, mille väikestel projektidel on olnud kaugeleulatuv mõju mitme küla elus. Näiteks on tänu Mondo tööle paranenud Ghanas Kongo külas elavate lesknaiste elu ning Afganistanis Helmandi provintsi keskhaiglas parandati arstiabiandmise kvaliteeti. Arengukoostööga tegelevaid kodanikuühendusi koondab Arengukoostöö Ümarlaud.

Eesti kodanikuühenduste kaudu saab arengumaade hüvanguks tegutseda igaüks. Mitmele võib sellest kujuneda palgatöö, kuid paljud inimesed soovivad parema maailma loomisel osaleda ka vabatahtlikuna. Huvilised võivad koguda raha teatud projektide jaoks või olla vaderiks mõnele arenguriigi lapsele, kattes tema kooliskäimise kulud. Samas ei tähenda vabatahtlikkus vaid raha kogumist või annetamist. Kaasa võib lüüa ka teavitussõituste organiseerimisel, nt korraldada õiglase kaubanduse toodete esitlusi oma kodukoha koolides või poodides.

Foto: Janika Tamm

Vabatahtliku tegevuse kaudu on võimalik kohtuda teiste sama meelestatud inimestega, õppida uusi asju, tutvuda uute ideedega ja avardada oma mõttemaailma. Enam ei pea reisima arengumaadesse, selleks et näha võõraid kultuure ja kohtuda nende esindajatega. Eestis elab paljude arengumaade inimesi ning mõned neist tegutsevad ka vabatahtlikuna. Parimal juhul ongi vabatahtlik tegevus mitmekultuuriline suhtlemine ja koostöö, milles nii eestlased kui ka arengumaade inimesed üritavad üheskoos tegutseda, lahendamaks probleeme nii arengumaades kui ka Eestis.

*Mondo
vabatahtlik
karin juhendab
Keenias
õmblemiskoolitust*

Aastatuhande arengueesmärgid

2000. aasta septembris toimunud ÜRO tippkohtumisel allkirjastasid kõik liikmesriigid aastatuhande deklaratsiooni, mis rõhutas maailma inimeste ühist vastutust üksteise heaolu eest ja seadis arengukoostöö keskseks eesmärgiks üleilmse vaesuse vähendamise. Deklaratsiooni põhjal kehtestati kaheksa arengueesmärki (vt allpool), mis tuleks saavutada aastaks 2015 (Afganistani puhul 2020). Need eesmärgid toovad esile mitmekülgse arengu vajaduse ja ka selle, et vaesuse vähendamine nõuab sotsiaalset arengut, mitte ainult majanduskasvu. Sihiks on olukord, kus kõigil maailma inimestel oleks võimalus elada ilma vaesuse, nälja, haiguste, ebakindluse ja kirjaoskamatuseta. Eesmärkide tugevuseks on nende lihtsus ja mõõdetavus. Võimalik on mõõta arengukoostöö tulemusi ning näha, mida on suudetud konkreetset ära teha. Aastatuhande eesmarke toetavad kõik riigid koostöös rahvusvaheliste organisatsioonidega. Kunagi varem pole arengusihptides sellist üksmeelt saavutatud.

AASTATUHANDE ARENGUEESMÄRGID AASTAKS 2015

- 1. Likvideerida täielik vaesus ja nälg.** Vähendada aastaks 2015 võrreldes 1990. aastaga poole võrra nende inimeste arvu, kelle elatis on alla 1 USA dollari päevas. Vähendada aastaks 2015 poole võrra nende inimeste arvu, kes on näljas.
- 2. Saavutada üleilmselt alghariduse kättesaadavus.** Tagada, et kõikidel lastel oleks võimalik omandada algharidus täies mahus.
- 3. Edendada soolist võrdsust ja luua naistele eneseteostusvõimalusi.** Tagada aastaks 2015 tüdrukutele ja poistele võrdsed kooliskäimise võimalused.
- 4. Vähendada laste suremust.** Vähendada 2015. aastaks võrreldes 1990. aastaga 2/3 võrra vastsündinute ja alla 5-aastaste laste suremust.

5. **Parandada emade tervislikku olukorda.** Vähendada 2015. aastaks võrreldes 1990. aastaga 3/4 võrra nende naiste arvu, kes surevad sünnitusel või selle tagajärjel.
6. **Võidelda HIV-i/AIDS-i, malaaria jt haigustega.** Peatada HIV-i/AIDS-i levik aastaks 2015 ja hakata seda vähendama. Aastaks 2015 tuleb saavutada malaaria jt haiguste leviku vähenemine.
7. **Tagada looduskeskkonna jätkusuutlikkus.** Lõpetada loodusvarade mittekestlik kasutamine ning kaasata säästva arengu põhimõtted riikide poliitikasse ja programmidesse. Vähendada aastaks 2015 poole võrra nende inimeste arvu, kel ei ole püsivat ligipääsu puhtale joogiveele ega elementaarsetele sanitaartingimustele. Aastaks 2020 tuleb märkimisväärselt parandada vähemalt 100 miljoni kodutu olukorda.
8. **Luu üleilmne partnerlusvõrk arengu edendamiseks.** Arendada avatud ja mittediskrimineerivat kaubandus- ja rahandussüsteemi; tegeleda vähim arenenud riikide erivajadustega, andes nende ekspordile vaba ligipääsu turgudele ning kustutades kahepoolset võlad; võimaldada arenguriikidele juurdepääs kõrgtehnoloogiale ja hädavajalikele mõistliku hinnaga ravimitele; parandada noorte tööhõivet.

Kohe algul oli selge, et eesmärkideni jõudmine nõuab erilisi jõupingutusi nii jõukatelt riikidelt kui ka arengumaadelt. Muu hulgas pidid abiandjad suurendama arengukoostööks ettenähtud ressursse. Eesmärgiks seati 0,7% RKT-st, mille eraldamise kohustus oli endale tegelikult võetud juba 1970. aastal. Abiandjatelt nõuti ka paremat abi koordineerimist ning suuremat tõhusust. Abisaajad pidid aga tegema poliitilisi muudatusi ja vähendama korruptsiooni.

On selge, et jõupingutused pole antud lubadusteni küündinud. Arenguabi suurus pole piisavalt kasvanud. Samuti vähenevad liiga aeglaselt arengumaade ühiskondlikud probleemid ja korruptsioon. Arengueesmäärke ei ole võimalik õigeaks ajaks täita näiteks Sahara-taguses Aafrikas. Samas on selgeid edasiminekuide mitmes Aasia riigis, eriti Hiinas ja Indias, mille arengut on tugevalt mõjutanud maailmamajandus, -kaubandus ja rahandusturg. Sahara-taguses Aafrikas on arengut raske saavutada ilma õiglasema maailmamajanduseta. Maailmamajanduse rahavoogude kõrval on arengukoostöö siiski vaid liivatera kõrbes. Arengukoostöö tulemustest ja Eesti rollist aastatuhande arengueesmärkide juures saab lugeda ÜRO raportist „The Millennium Development Goals Report 2013” (www.un.org/millenniumgoals/pdf/report-2013/mdg-report-2013-english.pdf) ja Eesti Päevalehe artiklist „Kaili Terras: ÜRO aastatuhande arengueesmärgid ja Eesti” (epl.delfi.ee/news/arvamus/kaili-terras-uro-aastatuhande-arenguees-margid-ja-eesti?id=67140244).

Kestliku arengu eesmärgid

Aastal 2015 võetakse ÜRO-s vastu uued kestliku arengu eesmärgid (ingl *Sustainable Development Goals*), mis ühendavad vaesuse vähendamise temaatika keskkonna jätkusuutliku arengu teemadega. Uusi eesmärke on kokku 17 ja need puudutavad nii rikkamaid OECD riike kui ka vaesemaid arengumaid (vt sustainabledevelopment.un.org/).

eesmärk 1	Kaotada kõikjal vaesus
eesmärk 2	Kaotada näljahäda, parandada toitumist ja edendada säästvat põllumajandust
eesmärk 3	Võimaldada kõigile tervislik elu ja parandada heaolu
eesmärk 4	Tagada kõigile kvaliteetne haridus ja elukestvad õppimisvõimalused
eesmärk 5	Saavutada sooline võrdõiguslikkus, suurendada naiste ja tüdrukute õigusi
eesmärk 6	Tagada kõigile ligipääs veele, vee säästev kasutamine ja korralikud sanitaartingimused
eesmärk 7	Tagada kõigile taskukohane, töökindel, jätkusuutlik ja nüüdisaegne energiateenus
eesmärk 8	Edendada püsivat, kaasavat ja kestlikku majanduskasvu, tagada täielik ja tulemuslik tööhõive ning rahuldav töö kõigile
eesmärk 9	Jätkusuutliku taristu väljaehitamine, kaasava ja jätkusuutliku tööstuse edendamine ning innovatsiooni tugevdamine
eesmärk 10	Vähendada ebavõrdsust riigi sees ja riikide vahel
eesmärk 11	Muuta linnad ja inimasumid kaasavaks, ohutuks ja jätkusuutlikuks
eesmärk 12	Edendada säästvat tarbimist ja tootmist

eesmärk 13	Kiiresti kokku leppida meetmed kliimamuutuste ja nende mõjude vastu võitlemiseks
eesmärk 14	Kaitsta ja kasutada säästvalt ookeane, meresid ja mereressursse, et tagada nende jätkusuutlik areng
eesmärk 15	Kaitsta Maa ökosüsteeme ning edendada nende jätkusuutlikku kasutamist ja metsade säästlikku majandamist, peatada kõrbestumine, maa seisundi halvenemine ja bioloogilise mitmekesisuse hävinemine
eesmärk 16	Edendada rahumeelseid ja kaasavaid ühiskondi ning töhusaid ja võimekaid institutsioone, tagada kõigile ligipääs õigusmõistmisele kõigil tasanditel
eesmärk 17	Suurendada vahendeid ning üleilmset koostööd jätkusuutliku arengu põhimõtete rakendamiseks

Tabel 2. Kestliku arengu eesmärgid. Allikas: Välisministeeriumi seletuskiri: Informatsioon ja Eesti seisukohad Euroopa Komisjoni teatise „Vaesuse kaotamise ja säästva arengu ülemaailmne partnerlus pärast 2015. aastat” kohta (www.riigikogu.ee)

uurimiseks

- ✕ Uuri aastaks 2015 püstitatud ÜRO aastatuhande arengueesmäärke ning nende täitmist. Millistes valdkondades oldi kõige edukamad? Mis näitajad edu iseloomustavad? Missugustes valdkondades olid eesmärgid liialt optimistlikult seatud?
- ✕ Uuri uusi kestliku arengu eesmäärke. Milliste eesmärkide saavutamiseks peab Eesti riik kõige rohkem pingutama? Kuidas Sinu arvates eesmärkideni jõuda (riiklikult, globaalselt)?
- ✕ Uuri, kui palju panustab Eesti riik arenguabisse. Mis on peamised sihtriigid ning -otstarbed? Missugused Eesti organisatsioonid ja ettevõtmised panustavad lisaks arengu- või humanitaarabi andmisse?

*Soojendus*VARIANT B.12.1. Seoste leidmise ülesanne „Miks-miks-miks-ahel”

Harjutuse eesmärk on mõista arengukoostöö probleemide keerukust ning nende seotust kogu maailmaga. Juhend B.12.1.

VARIANT B.12.2. Paaristöö „Mida vaesus tähendab?”

Harjutuse eesmärk on paremini mõista probleeme, mida aastatuhande arengueesmärkide ja uute kestliku arengu eesmärkidega lahendada püütakse. Õpilased arutavad, kuidas inimesed võivad samu mõisteid erinevalt mõtestada. Juhend B.12.2.

*Teema uurimine*VARIANT B.12.3. Filmiülesanne „Eesti ja arengukoostöö”

Klassis vaadatakse lõike filmist „Terveilm – aastatuhande arengueesmärgid”, misjärel õpilased täidavad töölehte. Jätkub arutelu. Juhend B.12.3. Tööleht B.12.3.

*Kinnistamine*VARIANT B.12.4. PowerPointi esitlused „MDG viktoriin” ja „SDG viktoriin”

Õpetaja esitab õpilastele PowerPointi viktoriine aastatuhande arengueesmärkide ja kestliku arengu eesmärkide kohta. Viktoriinid saab alla laadida Maailmakooli veebilehelt www.maailmakool.ee/meetodid/mangud/.

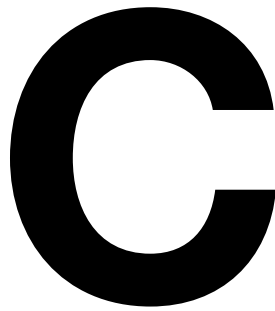
VARIANT B.12.5. Paaristöö „Terminid arengueesmärkide kontekstis”

Õpilastel palutakse paaristööna ühendada tunni alguses kirjutatud terminid vastavate aastatuhande arengueesmärkide ja kestliku arengu eesmärkidega. Vajaduse korral võib kirjutada uue seletuse.

- × OECD veebileht: oecd.org
- × OECD statistika: stats.oecd.org
- × *The Millennium Development Goals Report 2013*, ÜRO: www.un.org/millenniumgoals/pdf/report-2013/mdg-report-2013-english.pdf
- × Kaili Terras, *Kaili Terras: ÜRO aastatuhande arengueesmärgid ja Eesti*, Eesti Päevaleht: epl.delfi.ee/news/arvamus/kaili-terras-uro-aastatuhande-arengueesmaargid-ja-eesti.d?id=67140244
- × *UNESCO: haridus on igale lapsele tagatud alles 70 aasta pärast*, ERR: uudised.err.ee/v/valismaa/97e68182-a2eb-426a-881c-bc7663c8fa2a
- × Eesti välisministeeriumi veebileht: www.vm.ee
- × Video „Did you know? The future is better than you think” Youtube’is: www.youtube.com/watch?v=g1NJ9Vv-Y6Q
- × Video „Figures 03 2013 Did you know Question” Youtube’is: www.youtube.com/watch?v=IMpV51rk0dl
- × *Ban Ki-moon: väikeriikidel on maailmapoliitikas tähtis roll*, ERR: uudised.err.ee/v/eesti/308f9da8-dd32-4129-a607-c6fa974c398c
- × PowerPointi esitlused „MDG viktoriin” ja „SDG viktoriin”: www.maailmakool.ee/meetodid/mangud/
- × Film „Terveilm – aastatuhande arengueesmärgid”, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/174
- × Ülevaade suurimatest ohtudest maailma eri paigus, World.Mic: mic.com/articles/101720/what-s-the-biggest-threat-to-the-world-it-depends-where-you-live
- × Kestliku arengu eesmärgid: sustainabledevelopment.un.org/
- × Välisministeeriumi seletuskiri: Informatsioon ja Eesti seisukohad Euroopa Komisjoni teatise „Vaesuse kaotamise ja säästva arengu ülemaailmne partnerlus pärast 2015. aastat” kohta (www.riigikogu.ee)

GLOBALNE TARBIMISÜHISKOND

Kolmas teemaplokk käsitleb üleilmastuvas maailmas tarbimisega seotud teemasid, milleks on:

13. Ökoloogiline jalajälg
14. Toidutoodang
15. Tööliste õigused ja lapstööjõu kasutamine
16. Ettevõtete ühiskondlik vastutus ja õiglane kaubandus
17. Globaalne infoühiskond ja IKT
18. Energia- ja teiste loodusressursside hankimine ja tarbimine
19. Jäätmed

Tarbimisühiskonna teemat võib alustada mänguga teemaploki terminite kohta.

VARIANT C.0. **Terminidoomino „Maailma majanduslik jagunemine”**

Klass jagatakse rühmadeks. Igale rühmale antakse terminidoomino sedelid. Rühmad peavad panema doominosedelid õigesse järjekorda nõnda, et termin ühel doominosedeli otsal läheb kokku seletusega teisel otsal. Kõige kiirem rühm on võitja ja saab teistele tutvustada, mida termin tähendab. Dominosedeleid terminitega saab printida mälupulgalt. Juhend C.0.

Foto: Monkey Business Images / iStock

Aina kasvav inimpopulatsioon, tarbimine ja elatustaseme tõus on teinud küsitavaks planeedi ökosüsteemide kandevõime ning kestlikkuse. Inimkond on hinnangute kohaselt viimase 50 aasta jooksul kulutanud rohkem loodusvarasid ning tootnud rohkem saasteaineid ja jäätmeid kui inimkonna ajaloos kokku².

Üks laiemalt levinud tarbimise näitajaid on ökoloogiline jalajälg. Ökoloogiline jalajälg koosneb mitmest indikaatorist. Üksikisiku ökoloogiline jalajälg arvutatakse selle järgi, kui palju põllumajandus- ja karjamaad, metsa, täisehitatud maad, merd ja energia tootmiseks kasutatavat maad tema tarbimise ja jäätmete laudustamise jaoks vaja on. Lisaks hinnatakse jalajälje arvutamisel inimeste toitumisharjumusi ja sõidukite kasutamist. Viimasel ajal on rohkem hakatud rääkima ka üksikuid tegureid jälgivatest jalajälgedest, nt CO₂- ja veejalajäljest³. Samal ajal ei anna üksikute tegurite uurimine üldjuhul tervikpilte, näiteks võib biokütuse tootmisega väheneda küll CO₂-jalajälg, kuid samas suureneb põllumaa hõivatus.

info

Ökoloogilist jalajälge väljendatakse globaalsetes hektarites inimese kohta aastas (gha / in a). Üks globaalne hektar on tingühik, mis vastab maakera keskmise bioloogilise tootlikkusega hektarile. Et inimkond oleks jätkusuutlik, ei tohi inimeste ökoloogiline jalajälg ületada keskmiselt 2,1 globaalset hektarit aastas.

Maa elanike keskmine ökoloogiline jalajälg on praegu 2,3 globaalset hektarit, mis ületab napilt tarbimise jätkusuutlikkuse piirnormi. Riikide ja kontinentide erinevused on siiski suured. Aasia ja Aafrika elanikud jätavad maha rahuldava 1,4 globaalse hektari suuruse jälje, aga eurooplane nõuab endale tubli 5,0 ja Põhja-Ameerika elanik koguni 9,6 globaalset hektarit. Eesti elaniku keskmine ökojalajälg on aga 6,4 gha / in a ehk kui kõik inimesed elaksid nagu eestlased, kuluks

1 Häälestuseks vaadake Urmas Nevaltsi karikatuure:

× www.hingepeegel.ee/wp-content/uploads/2014/02/urmas-nemvalts-okojalg.jpg
 × f.pmo.ee/f/2009/11/15/266802t100h77d7.jpg
 × f.pmo.ee/f/2008/12/10/103714t100h1946.jpg
 × f.pmo.ee/f/2013/09/04/2032087t100h39ec.jpg

2 U.S. EPA, 2009. Sustainable Materials Management: The Road Ahead.

3 Vaata näiteks videolõiku veejalajälje arvutamisest, *Mõistlik või mõttetu*, ERR: etv.err.ee/v/cba991d7-bf60-4a7a-a834-d17abdf3f9e9.

meie igapäevaste vajaduste rahuldamiseks kolm maakera, ning kui me elaksime sama moodi nagu ameeriklased, läheks neid vaja viis. Eestlaste ökoloogiline jalajälg on suurem kui keskmisel eurooplasel eelkõige põlevkivi kasutamise tõttu, kuid oma roll on sellelgi, et Eesti pindala kohta on inimesi üsna vähe, mis teeb ökoloogilise jalajälje inimese kohta suuremaks. Näitajat mõjutavad ka eestlaste tarbimisharjumused.

Kestlikkusest rääkides on oluline ka **biokandevõime**, mis tähendab maakera võimet taastoota inimese tarbitud ressursse ning taastuda inimeste tekitatud survest. Biokandevõime järgi arvutatakse, kui suur võib inimkonna ökoloogiline jalajälg olla, et see veel jätkusuutlik oleks ehk et taastootmismäär ei ületaks kulu- tuse määra. Kujundlikult võib võtta seda kui aasta eelarvet, kus biokandevõime on sissetulekud ja ökoloogiline jalajälg väljaminekud. Kui väljaminekud ületavad sissetuleku, jääb eelarve kahjumisse. Seda päeva, mil meie ökoloogiline jala- jälg aastast ületab aastase biokandevõime, nimetakse Maa ületarbimispäevaks või ökoloogilise võla päevaks (Earth Overshoot Day, *ecological debt day*)⁴, mis 2014. aastal oli 19. augustil. See tähendab, et 20. augustist alates elame juba järgmise aasta ressursside kulul (n-ö võttes raha järgmise aasta eelarvest).

Nagu ökoloogiline jalajälg, võib riikide tasandil ka Maa biokandevõime olla erinev. Mõne riigi biokandevõime võib olla suurem kui tema ökoloogiline jalajälg (näiteks on see nii Eesti puhul⁵). Siit tuleb vajadus säästvama eluviisi järele. Üks tuleviku võtmeküsimusi on tööstusriikide inimeste tarbimise vähendamine. Tööstusriikide elanikel on palju võimalusi tarbimist ja loodusva- rade kasutust vähendada. Kokkuhoid saab al- guse iga inimese isiklikest tarbimishoiakutest ja -valikutest. Muutustega piasasjades saab igaüks anda panuse tarbimise üldisse vähendamisse. Näiteks kulutab inimesi täis auto või korralikult täidetud nõudepesumasin proportsionaalselt vähem energiat kui need, mis töötavad pooltüh- jalt. Rõivaste parandamine ja mööbli renoveeri- mine ning taaskasutamine on vähem kulukad kui uute valmistamine.

mänguasjad
Ugandas

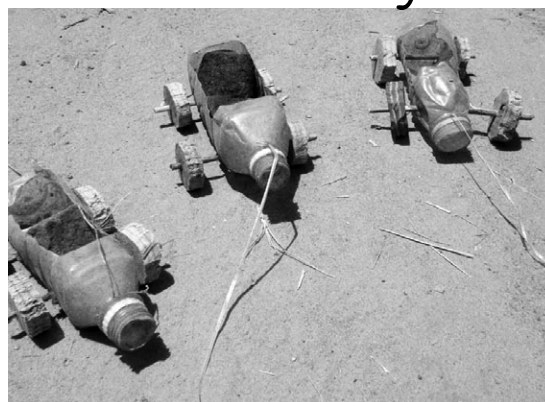

Foto: Kullar Viimne

Probleemne on arengumaade tarbimise kasv. Üha enam on ka arengumaade inimestel raha, mille abil tarbida ressursikulukaid tooteid, nagu autod ja kodu- elektroonika. Prognoositakse, et aastaks 2050 moodustavad maailma suurima ostujõu Hiina ja India keskklass. Kahjuks pakutakse arengumaades vähe kesk- konnasäästlikke tooteid, pliivaba bensiini või toimivat jäätmekäitlust. Nii põhjus- tab tarbimise kasv paljudes arengumaades järjest suurenevat energiatarbimist ja saasteprobleeme.⁶

4 Earth Overshoot Day, Global Footprint Network: www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/earth_overshoot_day/.

5 Ecological Footprint Atlas 2010, Global Footprint Network: www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/ecological_footprint_atlas_2010.

6 Edasi võib uurida ökoloogilise jalajälje 2010. aasta atlasest Issuu platvormil, kust leiab graafikuid ja kaarte: www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/ecological_footprint_atlas_2010.

Toote nn varjatud ressursikasutust nimetatakse **ökoloogiliseks seljakotiks**. Seda väljendatakse kilogrammides ning see näitab kogu ressursikogust, mis ühe toote valmistamiseks kulus, lahutades sellest toote enda lõpliku kaalu. Ökoloogilist seljakotti arvestatakse viies kategoorias: vesi, õhk, muld, taastuv biomass ja taastumatud abiootilised materjalid. Näiteks arvuti ökoloogiline seljakott on hinnanguliselt 200 kg taastumatuid materjale lõpliku toote 1 kg kohta⁷.

Aina enam kasutatakse toote keskkonnamõju hindamiseks ka **olelusringi ehk elutsükli analüüsi**, mis vaatleb n-ö toote kogu elu tooraine hankimisest kuni selle jäätmeteks muutumiseni. Erinevalt ökoloogilisest seljakotist vaatleb see tootmisprotsessi täpsemalt ning võib ka võtta arvesse, mis toimub tootega pärast selle valmimist. Ka väljendatakse mõju detailsemalt kui ökoloogilisel seljakotil: tihti on ära määratud hulk kategooriaid (kasvuhoonegaaside heide, maakasutus, mõju elurikkusele, osoonikihi kahjustamine jne). Analüüsi tehakse samuti konkreetse tooteühiku kohta (üks teksapaar, 1 liiter piima, 1 kg liha jne).

uurimiseks

- ✕ Mitmendal kohal oli Eesti värskeimas raportis, mis uurib inimtegevuse mõju loodusele? Millised organisatsioonid ja asutused tegelevad seda-laadi info kogumisega?
- ✕ Püüdke nädala jooksul vähendada oma tarbimist ja ökoloogilist jalajälge. Kas see õnnestub, missugused on muljed ja kogemused? Kuidas seda saaks teha ka pikemas plaanis? Millist kriitikat on esitatud ökoloogilise jalajälje kalkulaatorile? Kas on alternatiivseid ja/või paremaid meetodeid, kuidas arvestada inimeste tarbimise mõju maakera kande võimele?

Foto: Kenny Tong / iStock

⁷ Ecological rucksacks (hidden flows), ENJOLT: www.ejolt.org/2013/02/ecological-rucksacks-hidden-flows/.

Soojendus

VARIANT C.13.1. Ökoloogilise jalajälje mõõtmine

Mõõtki individuaalselt oma ökoloogiline jalajälg veebilehel www.ut.ee/mobility/jalajalg/ või kesa.edu.ee/kalkulaator. Võrrelge tulemusi ning arutage võimaluste üle, kuidas saab ökoloogilist jalajälge vähendada.

VARIANT C.13.2. Graafikuülesanne „Riikide arengu hindamine”

Klassis vaadatakse internetist leitatavat graafikut, mis kujutab riikide arengu ajalist muutust. Järgneb arutelu. Juhend C.13.2.

Teema uurimine

VARIANT C.13.3. Analüüsiülesanne „Toote elutsükkel”

Õpilased valivad toote, koostavad selle skemaatilise elutsükli, seejärel tutvustavad nad seda klassile ning järgneb arutelu. Juhend C.13.3. Tööleht C.13.3.

Kinnistamine

VARIANT C.13.4. Plaan „Tarbimise vähendamine”

Õpilased koostavad individuaalselt või kolmest inimesest koosnevates rühmades tarbimise vähendamise plaani, mida püüavad edaspidi jälgida. Välja töötatakse 3–5 selget reeglit, mis aitaksid nende ökoloogilist jalajälge vähendada. Klassile tutvustatakse loodud reegleid ning arutletakse nende üle.

- × *U.S. EPA, 2009. Sustainable Materials Management: The Road Ahead*
- × *Earth Overshoot Day*, Global Footprint Network: www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/earth_overshoot_day/
- × *Ecological Footprint Atlas 2010*, Global Footprint Network: www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/ecological_footprint_atlas_2010
- × *Ecological rucksacks (hidden flows)*, ENJOLT: www.ejolt.org/2013/02/ecological-rucksacks-hidden-flows/
- × Ökoloogilise jalajälje mõõtmise veebilehtedel: www.ut.ee/mobility/jalajalg/ või kesa.edu.ee/kalkulaator
- × *Our Human Development Initiative*, Global Footprint Network: www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/fighting_poverty_our_human_development_initiative/
- × Häälestuseks vaadake Urmas Nevaltsi karikatuure:
  - × www.hingepeegel.ee/wp-content/uploads/2014/02/urmas-nemvalts-okojalg.jpg
  - × f.pmo.ee/f/2009/11/15/266802t100h77d7.jpg
  - × f.pmo.ee/f/2008/12/10/103714t100h1946.jpg
  - × f.pmo.ee/f/2013/09/04/2032087t100h39ec.jpg
- × Videolõik veejalajälje arvutamisest, *Mõistlik või mõttetu*, ERR: etv.err.ee/v/cba991d7-bf60-4a7a-a834-d17abdf3f9e9

Tänapäeva toidutootmine ja -tarbimine on ebaefektiivne ja raiskav. Toitu jätkuks maailmas kõigile, kui see oleks ühtlaselt jaotunud. Umbes 1/3 maailmas toodetud toidust rikneb või visatakse jääkidenä minema. Euroopa Liidus raisatakse aastas ligi 90 miljonit tonni toitu, mis on umbes pool Euroopa toodetud toidust. Kõige suurem osa raisatud toidust (42%) tuleb kodumajapidamisest.⁹

Kui toiduturvalisus (*food security*) on tagatud, saab inimene piisaval hulgal toitu, mis on talle vajalik aktiivseks ja tervislikuks eluks. Inimesel, kes ei saa regulaarselt piisaval määral tervislikku toitu, on oht haigestuda ning noorelt surra. Alatoitumine ei tähenda ainult kalorites mõõdetavat toidupuudust, oluline on ka toitainete puudus: raua, joodi, A-vitamiini ja tsingi puudus on WHO sõnul arengumaades põhilisi surma ja haiguste põhjustajaid. Üle poole maailma elanikest elab väikese sissetulekuga ja toidupuuduses. Nende elukohariikidel pole võimalik toota ega importida piisavas koguses toitu, et oma elanikkonda toita. Vaesed inimesed kulutavad oma sissetulekust 80% toidu peale. Neid ohustab toiduhindade tõusu korral näljahäda. Samuti takistab vaesus toidu tootmist. Vaestel talunikel on väga väikesed talumajapidamised, nad kasutavad vähemefektiivseid põlluharimistehnikaid või pole neil piisavalt raha, hankimaks väetisi ja töövaeva säästvaid masinaid. Kui talumeestel pole majanduslikke ressursse ega poliitilist hääleõigust, võidakse neid sundida veelgi kehvematele põllumaadele, mis võib kaasa tuua olukorra halvenemise.

Kliimamuutuste ja üleilmse toiduhindade tõusu tõttu ähvardab miljoneid inimesi iga päev näljahäda. Kliima soojenemise tagajärjel on sagenenud ekstreemsed ilmastikuolud, mis ohustavad eriti arengumaade väiketalunikke, kelle ellujäämine sõltub otseselt ilmastikust. Paar kehva saagiaastat võib põhjustada tõsise kriisi. Põud ja krooniline veenappus, muldade vaesumine, valed põllumajanduslikud võtted, üleujutused, relvakonfliktid ja haigused tekitavad kohalikku toidunappust, mis ilma valitsuse või abiorganisatsioonide toeta võib süveneda ja muutuda toidukriisiks.

Rahvusvahelise Toidupoliitika Uurimisinstituudi andmeil kasvab toidu tootmine iga aasta ca 1–2%, samal ajal kasvab rahvastik ca 4%. Rahvastiku kasvuga suureneb nõudlus toidu järele. Aasia majanduskasvu tingimustes on märgatavalt suurenenud keskklassi kuuluvate inimeste hulk. Majandusliku järje paranedes muutuvad ka inimeste elamis- ja toitumisharjumused. Kasvanud toidunõudluse taga võib osalt näha ka biokütuste kasutuselevõttu ning sellest tulenevat nõudlust loomasööda järele. Põllumaa vähenemist võib põhjustada ka biokütuste, kohvi, kakao või suhkru kasvatamine. Nende eksport toob riigile küll lisaraha, ent võib kohalikule vaesele elanikkonnale lisaraskusi tekitada, sest väheneb põllumaa peamiste toidukultuuride harimiseks. Järelikult ei ole toidukriis põhjustatud pelgalt maailma rahvastiku kasvust, vaid on seotud pigem inimeste majandusliku heaolu kasvu ja tarbimisvalikutega.

8 Häälestuseks sobiks vaadata saatelõiku prügitootmisest ning arutada õpilastega, milliseid mõtteid see neis tekitas: etv.err.ee/v/adf98587-60b7-4766-888a-32d433915a31.

9 Technical Report – 2010-054: Preparatory Study On Food Waste Across Eu 27, European Commission.

Ülemaailmne lihatööstus on enda alla võtnud 1/3 maailma põllumajandusmaast ja tarbib suurel hulgal fossiilkütuse varusid. FAO raporti¹⁰ kohaselt läks vahemikus 2012–2013 kariloomade toiduks 801 miljonit tonni teravilja, mis on natuke üle kolmandiku üleilmsest viljasaagist. Lisaks on lihatootmisel ka oluliselt suurem veejalajälg võrreldes taimekasvatusega. Muu hulgas pärineb loomapidamisest 14,5%¹¹ kliima soojenemist põhjustavaist kasvuhoonegaasidest, mis on peaaegu sama mis transpordisektori kasvuhoonegaaside heide (14%)¹². Probleem on selles, et üha suurem hulk maailma põllumaast toodab söödavilja. Veel enam, FAO hinnangul kahekordistub maailma lihatoodang aastaks 2030 – seega veel suurem osa allesjäänud põllumaast hakkab inимtoidu asemel loomasööta tootma.

Samuti mõjutab toiduturgu naftahindade tõus, kuna viimane tõstab väetiste hindu ja transpordikulusid, mis omakorda suurendab toidu hindu. Maailmaturu toiduhinnad tõusid märgatavalt 2007. aastal ning 2008. aasta alguses, põhjustades arengumaades poliitilist ja majanduslikku ebastabiilsust ning rahu-tusi. Näiteks riisi hind kasvas enam kui poole võrra. Hinnatõusu põhjusteks olid põuad teravilja tootvates riikides, maailma rahvastiku pidev kasv, naftahinna tõus jne. Eelmise kümnendi lõpu majanduskriisi ajal toiduhinnad jälle langesid, kuid tõusid 2011. aastal uuesti, ületades 2008. aasta taseme.

info

16. oktoober on ülemaailmne toidupäev, mil rõhutatakse vajadust kindlustada kõigile inimestele ligipääs turvalisele ja toitaineerikkale toidule, mis aitaks elada tervislikult ja aktiivselt.

uurimiseks

- ✕ Uuri, mis on linnaaianduse ehk linnakeskkonnas oma toidu kasvatamise positiivsed mõjud. Kuula ka Rod Finley loengut linnaaiandusest Los Angelese eeslinnas TED Conference veebilehelt www.ted.com/talks/ron_finley_a_guerilla_gardener_in_south_central_la. Näiteid toidu kasvatamisest rõdul, aknalaul, kogukonnana ühismaal või hoone katusel leiad internetist, näiteks Tartu Maheia veebileht tootsipeenar.wordpress.com/, artikkel „Londonis kogub järjest enam populaarsust linnaaiandus” Õhtulehe veebilehel uudised.err.ee/v/valismaa/97e68182-a2eb-426a-881c-bc7663c8fa2a, „Foto: New Yorgi kõrghoone katusel rohetab aed” Maakodu veebilehel maakodu.delfi.ee/news/maakodu/aialeht/foto-new-yorgi-korghoone-katusel-rohetab-aed.d?id=66827355.
- ✕ Uuri, kui palju toodavad ja tarbivad toitu Eesti elanikud. Kui suure protsendi moodustab toidutoodangust mahetoit? Mis on mahetoidu eelised ning tingimused? Kas leiad ametlikke uuringuid, mis kinnitavad mahetoidu toitainerikkust võrreldes tavalise toiduga?

10 Food Outlook: Biannual Report On Global Food Markets (October 2014), Food and Agriculture Organisation of United Nations: www.fao.org/3/a-i4136e.pdf.

11 Tackling climate change through livestock, Food and Agriculture Organisation of the United Nations: www.fao.org/ag/aginfo/resources/en/publications/tackling_climate_change/index.htm.

12 Climate Change 2014: Synthesis Report (2010. a andmed).

Soojendus

VARIANT C.14.1. Arutlusülesanne „Näljakaart”

Klassis vaadatakse kaarti, mis näitab nälja levikut maailmas. Järgneb arutelu. Juhend C.14.1.

Teema uurimine

VARIANT C.14.2. Pildiülesanne „Nälg”

Õpilased arutavad rühmades piltide üle, tutvustavad pilte klassile ja jätkatakse ühise aruteluga. Juhend C.14.2.

VARIANT C.14.3. Rühmaülesanne „Kuidas vähendada toidujäätmeid?”

Klassis vaadatakse Tristram Stuarti videoloengut ülemaailmsest toidu raiskamisest. Järgneb rühmatöö ja arutlus. Juhend C.14.3.

Kinnistamine

VARIANT C.14.4. Pildiülesanne „Kuidas söövad inimesed üle maailma?”

Klassiga vaadatakse pilte ning arutatakse ühiselt toidu teemadel. Juhend C.14.4.

VARIANT C.14.5. Kui palju vett on toidus peidus?

Klassis vaadatakse videoid ning arutletakse vee kasutamise üle toidus ning üldiselt maailmas. Juhend C.14.5.

- × *Technical Report – 2010–054: Preparatory Study On Food Waste Across EU 27*, European Commission
- × Rod Finley loeng linnaaiandusest Los Angelese eeslinnas, TED Conferences: www.ted.com/talks/ron_finley_a_guerilla_gardener_in_south_central_la
- × Tartu Maheaia veebileht: tootsipeenar.wordpress.com/
- × *Londonis kogub järjest enam populaarsust linnaaiandus*, Õhtuleht: www.oh tuleht.ee/565296/londonis-kogub-jarjest-enam-populaarsust-linnaaiandus
- × *Foto: New Yorgi kõrghoone katusel rohetab aed*, Maakodu: maakodu.delfi.ee/news/maakodu/aialeht/foto-new-yorgi-korghoone-katusel-rohetab-aed.d?id=66827355
- × *Climate Change 2014: Synthesis Report* (2010. a andmed)
- × *Tackling Climate Change Through Livestock, Food and Agriculture* Organisation of the United Nations: www.fao.org/ag/againfo/resources/en/publications/tackling_climate_change/index.htm
- × *Food Outlook: Biannual Report On Global Food Markets (October 2014)*, Food and Agriculture Organisation of United Nations: www.fao.org/3/a-i4136e.pdf
- × *Hunger: Living in the Hollow of Plenty*, Development Education: www.developmenteducation.ie/issues-and-topics/hunger-map/hunger-map.html
- × Tristram Stuarti loeng ülemaailmsest toiduraiskamisest, TED Conferences: www.ted.com/talks/tristram_stuart_the_global_food_waste_scandal
- × *French Supermarket Promotes „Inglorious Produce” To Reduce Food Waste*, Buzz60 kanal Youtube'is: www.youtube.com/watch?v=kXrem9s9fWY
- × Pete Pin, *Hungry Planet: What The World Eats*, Time: time.com/8515/hungry-planet-what-the-world-eats/
- × Beej Ruud, *15 Photos Of People From All Over The World Next To How Much Food They Eat Per Day*, Dose: www.dose.com/lists/2715/15-Photos-Of-People-From-All-Over-The-World-Next-To-How-Much-Food-They-Eat-Per-Day
- × *Imagine all the Water Contest*, Genertion Awake'i kanal Youtube'is: www.youtube.com/watch?v=7jrhCMBNz1o
- × Film „Kanhullus”, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/30

- ✕ Saatelõik prügitoitumisest, *Ringvaade*, ERR: etv.err.ee/v/adf98587-60b7-4766-888a-32d433915a31
- ✕ Kui palju kilekotte kulutas tarbija nädala jooksul?, *Mõistlik või mõttetu*, ERR: etv.err.ee/v/elusaated/moistlik_voi_mottetu/videod/d9616813-c8d8-4fb5-9fde-e0b939d15440

Tänapäeva tööstus ning tootmine on üleilmastunud ning selle keeruline tarneahel ühendab riike, töotajaid ning tarbijaid üle kogu maailma. Üldiselt on selle protsessi juures prioriteediks kasumi teenimine ning tootmise efektiivsus. Seejuures võib ka juhtuda, et tööliste ning laste õigustele vaadatakse läbi sõrmede. Viimasel ajal on hakatud sellele ka tähelepanu juhtima ning rambivalgusse on tõstetud tööliste õiguste rikkumine ning lapstööjõu kasutamine kanga- ja šokolaaditööstuses.

Kangatööstus

Kangatootmine on ülemaailmne tööstus. Kangas toodetakse sageli teisel pool maailma teises keele- ja kultuuriruumis, võrreldes sellega, kus lõpptoode müüakse. Tehingud toimuvad keerulise agente, alltöövõtjaid ning tarnijaid ühendava võrgustiku kaudu. Valdkond on nii killustunud, et isegi ettevõtted, kelle eestvedamisel kangatööstus toimib, ei tea alati täpselt, kus ja millistes tingimustes nende tooted valmivad.

Suurem osa töotajaid ei ole oma õigustega kursis ning tehase juhatus ei luba neil ka ühingat moodustada. Väikesed palgad on kangatööstuse töotajate hulgas suur probleem üle kogu maailma. Valitsused seavad miinimumpalgad väga madalaks, et välisinvestoreid ligi meelitada. Paljudes kangast eksportivates maades ei võimalda miinimumpalk inimväärselt elu. Madalate palgade tõttu peavad töotajad äraelamiseks sageli laenu võtma ning neil puuduvad säästud toimetulekuks ootamatu töökaotusega haiguse, tehase ettehoiatamata sulgemise, tulekahju või hoone kokkuvarisemise tõttu.

Paljudes kangatehastes on puudulikud ohutustingimused. Probleeme on palju: ebaseaduslik ehitustöö, ülerahvastatud tehased, ohtlikud elektrisüsteemid ja -tehnikad, puudulikud tuletõrjevahendid, varuväljapääsud ning koolitus. Vastavasisulisel üleskutsel jäävad tihti valitsuse ning tööstusjuhtide poolt tähelepanuta. Alates 1990. aastast on Bangladeshis hukkunud vähemalt 2200 kangatööstuse töotajat ning tuhanded on saanud vigastada enam kui 300-s ohutusnõuete rikkumise juhtumisel. Näiteks varises 24. aprillil 2013 Bangladeshis pealinnas Dhakas kokku viit kangatehast majutatav Rana Plaza hoone, nõudes 1135 inimest. Eel-

misel päeval olid hoone seintesse ilmunud praod, sellest hoolimata olid tuhanded kangatööstuse töotajad sunnitud hoone ülemiste korruste tehastesse tööle minema.

Üheks peamiseks kangamaterjaliks on puuvill. Vee imavuse ning vastupidavuse tõttu on puuvill kõige olulisem naturaalne kiud tekstiili- ja rõivatööstuses. Tänapäeval toodetakse puuvilla enam kui 80 riigis kõigil kuuel kontinendil. Puuvilla kasvatamiseks on vajalik öökülmadeta soe ilm, palju päikest ja vett.

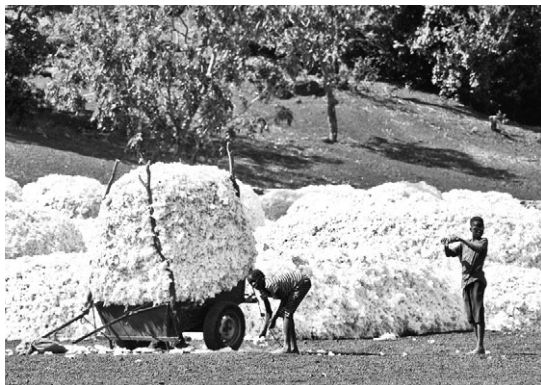

Foto: Gilles Paire / iStock

*Lapsed töötamas
puuvillakasvanduses
Burkina Faso.*

Aastane puuvillasaak on umbes 25 miljonit tonni, mis moodustab ülemaailmsest tekstiilkiu toodangust kolmandiku, ning sellest oleks võimalik toota ligikaudu 60 miljardit T-särki. Puuvillatööstus on üle maailma väga oluline tööandja, näiteks Aasias töötab selles valdkonnas üle 15 miljoni inimese. 99% maailma puuvillatalunikest elab majanduslikult vähem arenenud maades ning harib vähem kui kaht hektarit maad. Tihti ei jätku vajalikke teadmisi ning ressursse, et end ja oma peret ohtlike kahjurite eest kaitsta.

Šokolaad ja kakaoistandused

Eurooplased ning ameeriklased söövad inimese kohta keskmiselt 5,2 kg šokolaadi aastas¹³. Kuigi suurem osa šokolaadi tarbitakse põhjapoolkeral, pärineb 70% maailma kakaoubadest neljast Lääne-Aafrika riigist: Elevandiluurannikult, Ghanast, Nigeeriast ning Kamerunist. 5,5 miljonile väiketalunikule on kakaokas-

Mondo korraldab rahvusvahelist õiglase šokolaadi kampaniat

Lõunapoolkera kakaotootjad saavad keskmise šokolaaditahvli hinnast väga väikese osa. Kakaoubade hind on alates 1980. aastatest kiiresti langenud, millega on kaasnud ka talunike vähenenud sissetulekud. Talunikel ei ole võimalik katta kakaotootmise kulusid, rääkimata uute kakaopuude istutamisest või väetisest ja kahjuritõrjesse investeerimisest. Kulude vähendamiseks ekspluateerivad rahalistes raskustes talunikud töötajaid või kasutavad lapstööjõudu, millega halvemal juhul võib kaasneda ka inimkaubandus. Tänapäeval töötab Lääne-Aafrika kakaoistandustes kuni 2 miljonit last, suurem jagu neist tingimustes, mis kahjustavad nii füüsilist kui ka vaimset tervist ning võtavad neilt võimaluse hariduseks. Unicefi hinnangul on maailmas kokku umbes 200 miljonit lapstöölist.

Foto: Nadia Bülow

Kakaoturu tihedas konkurentsisis on vaid mõned suured tegijad. Samal ajal kui suured korporatsioonid võitlevad suurema turuosa ja kasumi eest, lepivad kakaotalunikud aina väiksema osaga tulust. Põhilised kakaotööstlusettevõtted moodustavad kokku 56% toorkakao-turust¹⁵. Seitse ettevõtet toodavad kaks kolmandikku šokolaadist. Piisav sissetulek ei ole kakaotalunike ja nende perekondade elu parandamiseks ainus hädavajalik tingimus – kogu kakao väärtusahel talunikust šokolaadifirmani vajab arvestatavat läbipaistvust.

13 International Cocoa Organization (2012): *Quarterly bulletin of Cocoa Statistics, Volume XXXVIII No. 1, Cocoa Year 2011/12*, tabel 41.

14 Tropical Commodity Coalition (2010): *Cocoa Barometer 2010*, lk 3; Hütz-Adams, F., Fountain, A. C. (2012): *Cocoa Barometer 2012*.

15 International Cocoa Organization (2012): *Quarterly Bulletin of Cocoa Statistics, Volume XXXVIII No. 1, Cocoa Year 2011/12*.

Foto: Merli Jüriso

info

Lõunapoolkeral on juba tuhanded talunikud ühinenud eetilise kaubanduse sertifitseerimissüsteemidega, mis garanteerivad neile sotsiaalseid, majanduslikke ning keskkonnatoetusi. Ettevõtetele, talunikele ja kauplejatele mõeldud sertifitseerimisstandardi loomisega tegelevad põhiliselt kolm organisatsiooni: Fairtrade International (www.fairtrade.net, www.fairtrade.ee), Rainforest Alliance (www.rainforest-alliance.org) ning UTZ Certified (www.utzcertified.org).

uurimiseks

- ✕ Uuri, mis on märgiste Fairtrade International, Rainforest Alliance ning UTZ Certified erinevused. Missugune neist märgistest on kõige laialtlevik, missuguseid tingimusi need märgised tootjatele seavad, missugust märgist kasutatakse kõige rohkem? Kas nende märgiste juures on ka pahupooli, kas on näiteid nende kurjast ärakasutamisest või kohaliku majandusolukorra halvendamisest?
- ✕ Vali üks maailma suurettevõtte ning otsi infot selle ettevõtte tehaste olukorra ning seal töötavate inimeste töötingimuste kohta. Nimeta ettevõtte tootmisprotsessi tugevusi ja nõrkusi, häid ja halbu külgi. Analüüsi, kuidas ja mida oleks võimalik tootmisprotsessis muuta, et see oleks inimsõbralikum või mida oleks teistel selle ettevõtte tootmisprotsessist õppida.

Soojendus

VARIANT C.15.1. Muusikavideoarutlus „Lapstööjõud”

Klassis vaadatakse Youtube’ist Radioheadi muusikavideot lapstööjõu kasutamise kohta. Juhend C.15.1.

VARIANT C.15.2. Test „Mitu orja töötab sinu heaks?”

Õpilased teevad kodutööna testi Slavery Footprinti veebilehel slaveryfootprint.org. Test näitab, mitu ekspluateeritud töölisi on hinnanguliselt nende igapäevaasjadega seotud. Klassis arutletakse testi tulemuste üle. Mida saaks igaüks ise teha, et oma orja-jalajälge vähendada?

Teema uurimine

VARIANT C.15.3. Uurimisülesanne „Kiirmood”

Klassis vaadatakse videot ja loengut kiirmoe tootmise telgitagustest ning kirjutatakse sellele teemaline kliendikiri. Tegevusi saadab arutelu. Juhend C.15.3.

VARIANT C.15.4. Filmiülesanne „Valged tuvid”

Klassis vaadatakse filmi „Valged tuvid”, millele järgnevad ühised harjutused ja arutelu. Juhend C.15.4. Tööleht C.15.4. Film on kättesaadav maailmakooli filmikogus: filmikogu.maailmakool.ee/node/144.

VARIANT C.15.5. Klassi moorevolutsiooni päev

Klassis korraldatakse moeteemaline päev. Juhend C.15.5.

Kinnistamine

VARIANT C.15.6. Arutlusülesanne „Ökomood ja glamuurne filmimaailm”

Klassis uuritakse kuulsuste seas ökomoe levikut. Juhend C.15.6.

VARIANT C.15.7. Filmi vaatamine

Vaadake klassiga mõnd filmi, näiteks „Jõuluvana töötuba”, „Mardi Gras”, „Meie ostame, kes maksab?”, „Kibe šokolaad”. Filme saab tellida Maailmakooli filmikogust.

- × International Cocoa Organization (2012): Quarterly bulletin of Cocoa Statistics, Volume XXXVIII No. 1, Cocoa Year 2011/12, tabel 41
- × Tropical Commodity Coalition (2010): Cocoa Barometer 2010, lk 3; Hütz-Adams, F., Fountain, A. C. (2012): Cocoa Barometer 2012
- × Fairtrade'i veebileht: www.fairtrade.net, www.fairtrade.ee
- × Rainforest Alliance'i veebileht: www.rainforest-alliance.org
- × UTZ Certifiedi veebileht: www.utzcertified.org
- × Reet Ausi loeng kiirmoest TEDEXTartu raames: www.youtube.com/watch?v=XaoFuq7B6uA
- × *H&Mi heaks rassivad Kambodža vabrikutöölised kukuvad näljast kokku*, Postimees: tarbija24.postimees.ee/2057528/h-mi-heaks-rassivad-kambodza-vabrikutoolised-kukuvad-naljast-kokku
- × Lucy Siegle, *Is H&M the new home of ethical fashion?*, The Observer: www.theguardian.com/business/2012/apr/07/hennes-mauritz-h-and-m
- × *Moorevolutsiooni päev küsib: „Kes minu riided tegi?”*, Terveilm: www.terveilm.ee/blogi/moorevolutsiooni-paev-kusib-kes-minu-riided-tegi/
- × Norra moeblogijate kogemused Kambodža õmblusvabrikus, Aftenposten: www.aftenposten.no/webtv/serier-og-programmer/sweatshopenglish/
- × Fashion Revolutioni veebileht: www.fashionrevolution.org
- × Fashion Revolution Estonia Facebooki leht: www.facebook.com/fashionrevolutionestonia
- × Kelly Aaron, *The 2014 Oscars: Green Couture on the Red Carpet*, Ecosalon: ecosalon.com/the-2014-oscars-green-couture-on-the-red-carpet/
- × Yuka Yoneda, *6 Celebrities Who Wore Green Fashion to the 2012 Oscars*, Inhabitat: inhabitat.com/6-celebrities-who-wore-green-fashion-to-the-2012-oscars/
- × Nikki Stear, *More Celebs Don Eco Fashion At The Oscars 2013*, Live Eco: www.liveeco.co.za/2013/03/01/more-celebs-don-eco-fashion-at-the-oscars-2013/
- × Rosalind Jana, *The Green Carpet Challenge*: www.oxfam.org.uk/fashion-blog/2012/05/the-green-carpet-challenge
- × Film „Jõuluvana töötuba”, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/19
- × Film „Mardi Gras”, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/58

- ✕ Film „Meie ostame, kes maksab?“, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/69
- ✕ Film „Kibe šokolaad“, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/36
- ✕ Film „Valged tuvid“, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/144
- ✕ *Kas kallimad riided peavad kauem vastu?*, Ringvaade, ERR: etv.err.ee/v/02a0cab2-9b85-4fda-980c-f5536d0383e0
- ✕ Mitmesugust infot lapstööjõu kohta maailmas, ILO: www.ilo.org/global/topics/child-labour/lang--en/index.htm

Rahvusvaheliste korporatsioonide ehk hargmaiste ettevõtete tegevus toob arengumaade elanikele nii head kui ka halba. Rahvusvaheliste firmade positiivse mõjuna saab näha näiteks järgmisi punkte.

- ✘ Oma tegevust arengumaadesse laiendades, näiteks rajades tehaseid, aitavad ettevõtted kaasa sealse **tööpuuduse vähendamisele** ja loovad uusi töökohti. Positiivne mõju arengumaade elanikele on eelkõige neil firmadel, kes järgivad tööliste õigusi ja tööstandardeid.
- ✘ Rahvusvahelised firmad viivad arengumaadesse **välisinvesteeringuid**. Lisaks töökohtade loomisele ja tulu tekitamisele ruumide üürimise või maa rentimise kaudu võivad ettevõtted oma tegevuse hõlbustamiseks ehitada näiteks teid ja infrastruktuuri, millest on kasu kohalikule kogukonnale. Peale selle aitavad välisinvesteeringud kaasa tehnoloogia ning uue tootmis- ja juhtimispraktika arengule.
- ✘ Arenguriigis tegutsedes **suurendavad** ettevõtted riigi **maksutulusid**, mõjutades tööhõivet ja tarbimist. Kokkuvõttes aitab see riigil katta näiteks infrastruktuuri-, tervishoiu- ja hariduskulusid.
- ✘ Rahvusvahelised firmad on **arengu rahastamise lisaallikas**. Soovides oma mainet parandada ja mõistes, et arengumaade heaolu teenib ka ettevõtete huve, kasutavad paljud rahvusvahelised korporatsioonid oma ressursse arengukoostööprogrammideks. Paljud suurettevõtted rahastavad kodanikuühenduste ja teiste seesuguste organisatsioonide tegevust. Peale raha on oluline jagada muid ressursse, nagu firma tegevusest tulenevaid teadmisi ja kogemusi (nt arendab Unilever Indias väikeettevõtlust) või oma tooteid ja teenuseid (nt pakub FedEx tasuta logistika- ja veoteenuseid Puna-nasele Ristile).

Rahvusvaheliste firmade juures on aga täheldatud ka vastutustundetut käitumist ja sellega kaasnevat negatiivset mõju arengumaadele, näiteks

- ✘ Rahvusvahelised korporatsioonid, otsides odavamaid tootmisvõimalusi, võivad kasutada ära olukorda, kus mõni riik ei suuda või ei soovi jõustada töökaitseseadust. Seetõttu on firmad suurendanud oma kasumeid **laps- ja orjatööjõu** kaudu, makstes madalaid palkasid, sundides töölisi tegema ületunde, eirates tervise- ja turvalisusnõudeid, ähvardades ja karistades töölisi, kes püüavad organiseeruda ning oma õigusi nõuda. Kirjeldamaks tehaseid, kus toimub tööliste äärmuslik ekspluateerimine, kasutatakse terminit „orjatöövabrikud” (ingl *sweatshops*). Probleemseim on rõiva- ja jalatsitööstus. Näiteks on aastakümneid kriitikatule all olnud Nike allhanketehased eri arengumaades. Samuti on palju ebainimlikku kohtlemist põllumajandustootmises (nt lapsorjad Elevandiluuranniku kakaoistandustes).¹⁷

¹⁶ Häälestuseks võib vaadata saate „Mõistlik või mõttetu” klippi ettevõtete sotsiaalsest vastutusest ning mitmekesisusest ettevõtetes: etv.err.ee/v/ae9afa22-cd67-49b3-bfb9-cde93dba859c.

¹⁷ Vaata ka artiklit moodsa orjuse kohta Eestis, Postimees: www.postimees.ee/2995077/raport-eestis-elab-moodsas-orjuses-4800-inimest.

- ✕ Arengumaade kehvi keskkonnakaitsenõudeid ära kasutades saavad ettevõtted tekitada **laastavat mõju looduskeskkonnale**. Suured gaasi- ja naftaettevõtted on hävitanud hiigelasid Amazonase vihmametsas, maavarade ammendamise järel on endast maha jäetud saastatud kuumaastik, Kagu-Aasias tehakse vihmametsades lageraiet õlipalmi kasvatamiseks (õli kasutatakse nt seepides, kosmeetikas ja margariinis), samuti ladestatakse arengumaadesse oma toksilisi jäätmeid. Samuti on maavarade kaevandamise või suurte tehaste ehitamise eesmärgil valitsuste kaasabil kodust minema aetud kohalikke kogukondi.
- ✕ Rahvusvahelised korporatsioonid on olnud altd **mõjutama poliitikat**, saavutamaks endale sobivaid tingimusi teiste kulul. Selleks tehakse lobitööd rahvusvaheliste lepingute sõlmimisel, näiteks mõjutas suurte saastajate lobitöö Kyōto protsessi tulemusi. Mõjutatakse ka üksikute riikide poliitikat, nt ähvardades riigist lahkuda, kui ei täideta neile sobivaid (maksu)tingimusi. Samuti on probleemiks altkäemaksud arengumaade valitsustele, saamaks tulusaid lepinguid.

Foto: iStock

õlipalmi
vili

Vastutustundlik ettevõtte

Kui rahvusvahelised firmad käituvad vastutustundlikult ja hoolivalt, aitavad nad kaasa kestlikule arengule ja vaesuse vähendamisele. Hoolimatult käitudes nad aga takistavad arengut ja pigem võimendavad arengumaade probleeme. Ettevõtete majanduslikku, sotsiaalset ja ökoloogilist mõju arvestades räägitakse üha enam ettevõtete ühiskondlikust vastutusest (ingl *corporate social responsibility* – CSR), teisisõnu vastutustundlikust ettevõtlusest.

Päris ühest vastutustundliku ettevõtte definitsiooni ei ole. Üldjoontes tähendab vastutustundlik ettevõtte aga seda, et ettevõtte arvestab oma tegevuses eri sidusrühmade (töötajad, omanikud, kliendid, tarnijad, kohalik kogukond, valitsus) vajaduste ja ootuste ning looduskeskkonnaga. Samuti kuulub sinna juurde tegevuse negatiivse mõju vältimine või vähendamine ja töötajatest hoolimine ning aktiivne tegevus eri sotsiaalsete ja ökoloogiliste probleemide lahendamisel. Selleks võib olla näiteks uuenduslike toodete, teenuste või sponsoriuse pakkumine, väiketootjate kaasamine oma tooteahelasse ja lobitöö seaduste tugevdamiseks. Ettevõtete ühiskondlikku vastutust on palju võrdsustatud firmade heategevusprogrammidega. Viimased võivad küll olla osa ettevõtte vastutustundliku ettevõtte poliitikast, kuid pelgalt heategevust korraldavaid firmasid, kes põhitegevuses on töötajate ning ümbritseva vastu hoolimatud, ei saa pidada vastutustundlikuks. Üldiselt on tänapäevase arusaama järgi vastutustundliku ettevõtte põhikriteerium vastutustundliku käitumise püsiv lõimetus igapäevase äritegevusega.

Reageerides avalikkuse rahulolematusele, teadlikkuse ja ootuste kasvule ning samal ajal mõistes, et pikaajalises perspektiivis on vastutustundlikkus ka ettevõtetele endale majanduslikult kasulik, rakendab nüüdseks enamik rahvusvahelistest firmadest teatavaid ühiskondliku vastutuse põhimõtteid. Seejuures on suurenenud huvi arengumaade heaolu vastu ja paljud firmad annavad oma panuse üleilmse vaesuse vähendamisse. Samuti on palju ettevõtete, kodanikuühenduste, riikide, EL-i ja rahvusvaheliste organisatsioonide algatusi ning kokkuleppeid teema üldiseks edendamiseks. Eestis tegutseb 2005. aastast Vastutustundliku Ettevõtluse Foorum (www.csr.ee), mille missioon on innustada ja toetada vastutustundlikku ettevõtlust Eesti ühiskonnas.

Vastutustundliku ettevõtluse vabatahtlikke rahvusvahelisi standardeid ja algatusi

- × **ÜRO globaalne kokkulepe** (UN Global Compact, www.unglobalcompact.org) sisaldab kümmet põhimõtet, mida ettevõtted võiksid järgida töölises ja inimõiguste, korruptsioonivastase võitluse ja keskkonna küsimustes. 2011. aastal oli kokkuleppega liitunud üle 6000 ettevõtte 135 riigist.
- × **OECD juhised rahvusvahelistele ettevõtetele** (OECD Guidelines for Multinational Enterprises, www.oecd.org/daf/inv/mne) koosnevad valitsuste soovitudest vastutustundlikuks äritegevuseks, hõlmates teemasid alates suhetest töötajatega ning lõpetades konkurentsiga.
- × **ILO kolmepoolne deklaratsioon rahvusvaheliste ettevõtete ja sotsiaalpoliitika põhimõtete kohta** (ILO Tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy, www.ilo.org/multi) on valitsuste, ametiühingute ja ettevõtete liitude kokkulepe, mis sisaldab nõudeid korporatsioonide tööliste kohtlemiseks.
- × **Ühiskondliku vastutuse ISO 26000:2010 näidisstandard** (ISO 26000:2010 Guidance for Social Responsibility, www.iso.org/iso/social_responsibility) pakub ettevõtetele ja organisatsioonidele abi ja juhiseid kestlikusse arengusse panustamiseks.
- × **Eetilise kauplemise algatus** (Ethical Trading Initiative, www.ethicaltrade.org) on ettevõtete, ametiühingute ja kodanikuühenduste koostöö tööliste õiguste kaitse edendamisel globaalsetes tarneahelates, eelkõige parandamiseks vaeste ja haavatavate tööliste olukorda rõivatööstuses.
- × **Kaevandustööstuse läbipaistvuse algatus** (Extractive Industry Transparency Initiative, www.eiti.org) koondab valitsusi, ettevõtteid ja kodanikuühendusi, et parandada nafta, gaasi ja teiste maavarade kaevandamisest saadavate tulude kasutamise läbipaistvust.

info

Vastutustundlikust ettevõtlusest ehk CSR-ist erineb **sotsiaalne ettevõtlus**. Vastutustundliku ettevõtte peaeesmärk on teenida kasumit, arvestades protsessi käigus oma tegevuse laiemate mõjudega, aga sotsiaalse ettevõtte peaeesmärk on lahendada teatavat sotsiaal- või keskkonnaprobleemi ettevõtluse abil. Sotsiaalne ettevõtte toimib nagu tavaline ettevõtte, pakkudes mõnd toodet või teenust, püüdes mitte jääda kahjumisse, kuid omanikele tulu teenimise asemel on põhieesmärk ühiskondlik kasu. Maailmas hästi tuntud sotsiaalne ettevõtja on 2006. aasta Nobeli rahupreemia laureaat Muhammad Yunus, kes lõi Bangladeshis vaestele väikelaene andva panga Grameenbank. Eestis aitavad sotsiaalset ettevõtlust arendada Heateo Sihtasutus (www.heategu.ee) ja Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustik (sev.ee/ee).

Õiglane kaubandus

Õiglane kaubandus (ingl *fair trade*, kaubamärgina kokkukirjutatult Fairtrade) on 1960. aastatel tagasihoidlikult alustanud liikumine, mis on nüüdseks kujunenud rahvusvaheliseks kokkuleppeks ja sertifitseerimissüsteemiks. See seisab Aafrika, Aasia ning Kesk- ja Lõuna-Ameerika talunike ja tööliste heaolu eest. Fairtrade ei ole turuvastane liikumine, vaid pigem tõdemus, et turg on valmis sotsiaalse õigluse eest lisaks maksma, tagamaks tootjatele õiglase hinna muidu nii ebaõiglasel turul. Saadud lisatulu (*Fairtrade Premium*) aitab tootjatel arendada oma kogukondi, võimaldada neile majanduslikku sõltumatust ja parandada elutingimusi. Süsteem toetab ja julgustab keskkonda säästvat tootmist, propageerides mahepõllundust.

Õiglase kaubanduse raames kaubeldakse selliste toodetega, mida toodetakse arengumaades ja mille tootmisprotsessile on loodud rahvusvahelised standardid. Selles süsteemis müümiseks peavad tootjad saama sertifikaadi ning sissevedajatel ja müüjatel peab olema vastav müügilitsents. Ühtsed sertifitseerimise kriteeriumid määrab FLO (Fairtrade Labelling Organizations International). Tooraine peab olema kasvatatud ja saak koristatud vastavuses FLO standarditega. Selleks et tagada märgistatud toodete terviklikkus, tootmis- ja töötingimused ning õiglase kaubanduse lisatulu kasutamine, kontrollitakse kogu toote tarneahelat. Fairtrade'i süsteemis osaleb üle 1,5 miljoni tootja ning tooteid müüakse enam kui 70 riigis. Eestis on müügil õiglase kaubanduse kohv, tee, suhkur, kakao, šokolaad, maiustused, puuviljad, vein, vürtsid, lilled, puuvilla- ja kosmeetikatooted.

Foto: Merli Jürisoo

Mida tagab õiglase kaubanduse ehk Fairtrade'i märk tootel?

- ✕ Arengumaade väiketalunikud saavad oma toote eest väärilist tasu, mis ka-
tab tootmiskulud ja võimaldab kehtvat arengut.
- ✕ Istanduste ja tootmisühistute töölisel saavad korralikku palka ja töötavad
inimlikes tingimustes.
- ✕ Tootmisprotsessis on keelatud orja- ja lapstööjõu kasutamine.
- ✕ Õiglase kaubanduse lisatulu kasutatakse kogukonna sotsiaalseks aren-
guks.
- ✕ Tootmisel lähtutakse keskkonnasäästlikest põhimõtetest.

Õiglase kaubanduse süsteem on pälvinud ka kriitikat. Näiteks 2006. aasta The Economisti artiklis märgitakse, et Fairtrade saadab tootjatele valesid hinnasig-
naale, sest lisatasusid (*Fairtrade Premium*) makstes antakse teistele tootjatele
turule sisenemiseks eelis ja tekib ülepakkumise oht, mis omakorda alandab
hinda ja teeb Fairtrade'iga mitteliitunud tootjate olukorra veelgi raskemaks.
Samuti kritiseeriti mudelit, mille järgi peavad väiketootjad sertifikaadi saamiseks
koonduma kooperasiividesse, kes otsustavad hiljem ka lisaraha jagamise, üksi-
kud istandused või perefarmid sertifikaati ei saa. Adam Smithi Instituudi 2008.
aastal koostatud raport heidab Fairtrade'ile ette, et aidatakse liiga väikest hulka
talunikke, jättes enamiku halvemasse olukorda; eelistatakse tootjaid paremal
järjel olevatest maadest (nt Mehhikost), selle asemel et aidata vaeseid Aafrika
riike ning suurem osa rahast, mida tarbijad Fairtrade'i toote eest lisaks maksa-
vad, läheb poekettide kasumisse, mitte tootjale.

Kuigi Fairtrade'i kõrvalmõjude üle võib diskuteerida ning neid peaks analüüsi-
ma, võib kindlasti kirjutada selle liikumise ja organisatsiooni teeneks ebaõiglase
toormehindade ja tootjate olukorra küsimuse tõstatamise. Fairtrade on näida-
nud, et ühistutel ja väiketalunikel põhinev tootmine on võimalik integreerida
globaalsesse tarneahelatesse nii, et sellest saaksid kasu ka kohalikud kogu-
konnad.

uurimiseks

- ✕ Uuri Vastutustundliku Ettevõtte Foorumi veebilehelt (www.csr.ee), mil-
liseid Eesti ettevõtteid on tunnustatud ühiskondliku vastutuse eest
ning mida nad konkreetselt selle nimel teinud on.
- ✕ Uuri sotsiaalsete ettevõtete kohta veebilehelt www.sev.ee: kuidas nad
on üles ehitanud oma ärimudeli, missugust probleemi ühiskonnas
nad lahendada püüavad ning kuidas see on ettevõtlusega seotud?

Soojendus

VARIANT C.16.1. Arutlusülesanne „Suurettevõtete varjatud pool I”

Klassis arutletakse ühiselt kahe suurettevõtte üle. Juhend C.16.1.

VARIANT C.16.2. Pildiülesanne „Õiglase kaubanduse tooted”

Klassile näidatakse internetist õiglase kaubanduse toodete pilte (nt kohv, banaanid) ja küsitakse, mille poolest võiks pildil olevad tooted tavalistest toodetest erineda. Jätkub arutelu selle üle, mida õiglane kaubandus õigupoolest tähendab ja kuidas tunneb poes ära õiglase kaubanduse tooteid.

Teema uurimine

VARIANT C.16.3. Rühmatöö „Banaanimäng”

See harjutus selgitab banaani näitel toodete hinna kujunemist ja näitab, kuidas jõuavad tooted tootjalt tarbija juurde. Juhend C.16.3.

VARIANT C.16.4. Rühmatöö „Õiglase kaubanduse tooted kauplustes”

Õpilased korraldavad väikeste rühmadena uurimistöö, mida esitatakse hiljem ettekandena ka teistele. Juhend C.16.4.

VARIANT C.16.5. Filmiülesanne „Yes Men parandab maailma”

Klassis vaadatakse filmi „Yes Men parandab maailma”, järgneb töö töölehega. Juhend C.16.5. (Tööleht C.16.5)

Kinnistamine

VARIANT C.16.6. Arutlusülesanne „Suurettevõtete varjatud pool II”

Õpilastel palutakse meenutada tunni alguses tutvustatud ettevõtteid ja nendega seotud skandaale. Õpilaste ülesanne on 5 minuti jooksul analüüsida, mida need ettevõtted peaksid ette võtma olukorras, kus neid tabab avalik kriitika. Pärast arutelu räägib õpetaja lühidalt, mis tegelikult skandaalile järgnes.

VARIANT C.16.7. Powerpointi esitlused „Õiglane kaubandus”

Klassis vaadatakse õiglase kaubanduse teemalisi Powerpointi esitlusi. Esitlused leiab Maailmakooli veebilehelt: www.maailmakool.ee/oppematerjalid/oiglane-kaubandus/oiglase-kaubanduse-esitlused/.

- × Vastutustundliku Ettevõtluse Foorumi veebileht: www.csr.ee
- × UN Global Compacti veebileht: www.unglobalcompact.org
- × *Guidelines for Multinational Enterprises*, OECD: www.oecd.org/daf/inv/mne
- × *Multinational Enterprises*, ILO: www.ilo.org/multi
- × ISO 26000:2010 Guidance for Social Responsibility: www.iso.org/iso/social_responsibility
- × Ethical Trading Initiative'i veebileht: www.ethicaltrade.org
- × Extractive Industry Transparency Initiative'i veebileht: www.eiti.org
- × Heateo Sihtasutuse veebileht: www.heategu.ee
- × Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustiku veebileht: sev.ee/ee
- × Õiglase kaubanduse veebileht: www.fairtrade.ee
- × Säästva Arengu Instituudi veebileht: www.seit.ee
- × Film „Yes Men parandab maailma”, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/109
- × Videolõik ettevõtete sotsiaalsest vastutusest ning mitmekesisusest ettevõtetes, *Mõistlik või mõttetu*, ERR: etv.err.ee/v/ae9afa22-cd67-49b3-bfb9-cde93dba859c
- × *Raport: Eestis elab moodsas orjuses 4800 inimest*, Postimees: www.postimees.ee/2995077/raport-eestis-elab-moodsas-orjuses-4800-inimest
- × Õiglase kaubanduse esitlused Maailmakooli veebilehel: www.maailmakool.ee/oppematerjalid/oiglane-kaubandus/oiglase-kaubanduse-esitlused/

1702. aastal kuulsid ameeriklased kuningas Williami surmast alles kolm kuud hiljem. Tänapäeval oleks nii palju hiljem ilmunud uudis piinlikult hapuks läinud. Praegu jõuab sõnum kas või Austraalia lõunakaldalt Eestisse peaaegu samal ajal, kui see teele saadetakse. Selle luksuse oleme jõudnud kolme tehnoloogilise murrangu kaudu.

1. **1830ndatel** võeti kasutusele **telegraaf**, mille abil oli esimest korda võimalik vaid minutitega teade pika vahemaa taha saata. Esialgu jäi see siiski vaid nende valitsusasutuste ja ettevõtete privileegi, kes seda kõrgtehnoloogiat endale lubada võisid. Peamise massikommunikatsioonivahendina jäi püsima trükimeedia.
2. **1920ndatel**, kui levisid **raadio ja televisioon**, oli esimest korda võimalik paljudel inimestel korraga saada informatsiooni kaugete paikade ja sündmuste kohta. Esmalt kujunes peamiseks massikommunikatsioonivahendiks raadio, mille televisioon 1950ndateks välja vahetas. Koos raadiotehnika edenemisega sai telefonist kiireim inimestevaheline suhtlusvahend.
3. **1990ndatel** hakkas üle maailma tormiliselt levima revolutsiooniline digitaalne suhtlemisviis – **internet**. 1990. aastal kasutas internetti vaid 0,1% maailma elanikkonnast, ent 2014. aastaks oli internetikasutajate arv kasvanud ligi 40%-ni. Regiooniti on erinevused siiski suured: Põhja-Ameerikas 85%, Euroopas 69%, Aafrikas 21%¹⁸.

Praegu on info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT) abil võimalik olla ühenduses ükskõik kellega, igal pool ja igal ajal. Meedia vahendusel saavad inimesed eri riikides peaaegu reaalajas jälgida, kuidas teatud sündmused kuskil kaugel riigis toimuvad. Maailma eri paikade elanikud jälgivad sama meelelahutust ja tunnevad samu kuulusi. Selliste infovoogude tulemusena tajuvad inimesed intensiivsemalt ja avaramalt planeeti kui ühist sotsiaalset ruumi. Enamikku neist, kellega iga päev massimeedia vahendusel samasuguseid emotsioone kogetakse, ei kohata iial. Sellegipoolest ühendab kõiki meediakasutajaid miski.

IKT, nagu mobiiltelefonid ja arvutid, on muutunud paljudele inimestele osaks igapäevaelust. Neist vahenditest tõuseb praktilist kasu nii õppe- ja palgatöös kui ka igapäevaelu korraldamisel, need pakuvad meelelahutust ja teevad elu mugavamaks. Samas pole kõik IKT-ga seonduv nii roosiline. Näiteks on maailmas digitaalne lõhe ehk olukord, kus ühtedel inimestel on juurdepääs arvutile, internetile, kiirele ja kvaliteetsele telefonsidele, teistel mitte. Globaalne digitaalne lõhe kirjeldab eelkõige seda, kuidas arenenud riikides on juurdepääs internetile tunduvalt parem kui arengumaades. See lõhe on küll vähenemas, ent siiski

Foto: Sonya Messier /iStock

18 Internet Usage Statistics, Internet World Stats: www.internetworldstats.com/stats.htm.

püsiv: Euroopas kasutab internetti 58% rahvastikust ja Põhja-Ameerikas 78%, aga näiteks Aafrikas vaid 11%¹⁹. Niinimetatud infovaesemate maade elanikel on vähem võimalusi IKT-ga oma heaolu parandada (hariduses, äritegevuses, suhtluses riigiparaadiga) ja seetõttu jäävad need riigid, eelkõige rahva vaesem osa, oma sotsiaal-majanduslikus arengus teistest üha enam maha.

IKT tootmine

Mobiilid ja arvutid teevad elu mugavamaks, kuid nende inimeste elu, kes arengumaade tehastes IKT vahendeid kokku panevad, on sageli mugavusest kaugel. Et suruda toodete omahind võimalikult madalaks ja saada suurimat kasu, on elektroonikaettevõtted viinud tootmise riikidesse, kus tööjõud on odav ning töötajate ja keskkonnakaitse standardid leebed. See võimaldab kulusid vähendada tegevusi, mis oleksid näiteks USA-s ja EL-is ebaseaduslikud. Palju tootmist on viidud Aiasiasse (eelkõige Hiinasse, aga ka Indiasse, Taisse, Filipiinidele) ja Mehhikosse, kus on sageli aga töötingimused väga halvad. Paljudes Aasia elektroonikatehastes on näiteks 12-tunnised tööpäevad kuus või seitse päeva

nädalas ning ületunnid on kohustuslikud. Töötajad seisavad liinide ääres, teevad päevas tuhandeid kordi samu liigutusi ja rääkimine on keelatud. Paljud töötavad toksiliste materjalidega, kasutamata tarvilikke kaitsevahendeid. Seejuures ei teeni enamik töölisi palka, mis võimaldaks ära elada.

Probleemi lahendamise teevad keeruliseks kompleksed tooteahelad. Mobiiltelefon või arvuti ei valmi ühes tehases. Detailid toodetakse eri tehastes ja riikides, kokku pannakse omakorda mujal. Tavaliselt ei kuulu need tehased ettevõtetele, kelle nime järgi

tarbija arvuteid ja telefone tunneb (nt Nokia, Samsung, HP, Dell, Apple), vaid tööd tehakse allhanketehastes. Suurtel elektroonikatehastel ei ole oma tooteahela üle täielikku kontrolli ega teata (või ei soovita teada), mis allhanketehastes tegelikult toimub. Nii ei võeta ka vastutust rikkumiste eest.

Foto: Marcin Robert Balcerzak / iStock

IKT toormaterjali tagamaad

IKT tööstus vajab tootmiseks toorainet, sealhulgas haruldasi muldmetalle, mida maakoores palju ei leidu. Töölised, kes kaevandavad elektroonikaseadmete tootmiseks kasutatavat toorainet, töötavad sageli ebainimlikes tingimustes. Tooraine hankimine saastab keskkonda ja õhutab konflikte. Selle tõttu nimetatakse seda toormaterjali konfliktimineraaliks.

19 World internet usage and population statistics, Internet World Stats: www.internetworldstats.com/stats.htm.

Konfliktimineraalidest räägitakse eelkõige Kongo Demokraatliku Vabariigi (Kongo DV) kontekstis. Koltan on haruldaste metallide nioobiumi ja tantaali maak. Tantaal on mõnede elektroonikakomponentide juures asendamatu ja seda vajatakse näiteks mobiiltelefonide, sülearvutite ja mängupultide tootmiseks. Tantaalimaaki kaevandatakse paljudes riikides, sealhulgas sõjapealike ja mässuliste kontrolli all olevates koltanikaevandustes Kongo DV idaosas. Neis kaevandustes on töötingimused ebainimlikud, harvad ei ole ka juhud, kus piinamise, vägistamise ja tapmise ähvardusel kasutatakse orjatööd. Veel enam, koltanit Burundisse, Rwandasse ja Ugandasse salakaubana sisse tuues ning sealtkaudu laia maailma müües on rühmitused teeninud tohutult raha, et osta relvi ja muid sõjapidamisvahendeid.

Kodanikuühenduste aktivistid on aastaid Kongo DV konfliktimineraalidele (peale koltani tina-, volframi- ja kullamaagid) tähelepanu pööranud (vt Make IT Fair www.makeitfair.org, The Enough Project www.enoughproject.org, Global Witness www.globalwitness.org, Raise Hope for Congo www.raisehopeforcongo.org jt). Selle tulemusena on teema arutlusel ka valitsustes ja rahvusvahelistes organisatsioonides. Probleemi lahendamise peamine takistus seisneb pikas ja keerulises tarneahelas. Nimelt ei saa IKT vahendite tootjad vajalikke mineraale otse kaevandusest. Kaevandajate ja tootjate vahele jääb mitu lüli. Kõigepealt liigub maak kaevandustest vahendajate kaudu rahvusvahelistesse sulatamis- ja töötlemisfirmadesse. Sealt ostavad vajaliku mitmete detailide tootjad, kelle kaudu jõuab tooraine lõpuks firmade toodetesse (nt Apple, HP, Nokia, Sony). Tarbijal on keeruline välja uurida, kas tema sülearvuti või mobiiltelefon sisaldab konfliktimineraale. Isegi ettevõtetal on keeruline tooraine täpset päritolu kontrollida ning selle asjaolu taha saavad nad vastutuse vältimiseks ka pageda.

Meediakorporatsioonid ja meediaäri

Meediamaaailmas nagu ka mujal ärisektoris teevad ilma rahvusvahelised firmad. Suurimad üleilmsed meediakontsernid on pärit n-ö tuumikriikidest ehk USA-st, Lääne-Euroopast ning Jaapanist (vt tabel). Üleilmne meediatööstus koondub aina enam väheste rahvusvaheliste meediaettevõtete kätte.

Foto: Mihajlo Maricic / iStock

*Näiteid suurima mõjuulatusega
globaalsetest meediakontsernidest maailmas*

Time Warner (USA)	telekanalid (CNN, Cartoon Network, TNT, HBO), Warner Bros, Castle Rock Entertainment, ajakirjad Time ja Fortune
The Walt Disney Company (USA)	muusika, filmid (Walt Disney Studios), telekanalid (ABC, Disney Channel), raadio, teemapargid
News Corporation (USA)	filmid (20th Century Fox Television), telekanalid (Fox, National Geographic), paljud ajalehed Austraalias, Suurbritannias ja USA-s, sh The Wall Street Journal, kirjastus HarperCollins
Viacom (USA)	telekanalid (MTV, Comedy Central), filmid (Paramount Pictures), videomängud
CBS Corporation (USA)	telekanalid (CBS), raadio
Sony (Jaapan)	elektroonika, arvutimängud, tele- ja filmitööstus (Sony Pictures Entertainment, kelle omandis on ka Columbia TriStar Motion Picture Group) ja muusikatööstus (Sony Music Entertainment, mille omanik on Sony USA tütarettevõtte)
Bertelsmann AG (Saksamaa)	telekanalid (RTL, RTL II, VOX), raadio, ajakirjad, ajalehed (The Financial Times Deutschland), Random House'i kirjastus
Vivendi SA (Prantsusmaa)	muusika (Universal Music Group), telekanalid (Canal+), filmid (StudioCanal), arvutimängud, interneti- ja mobiilside

Ajakirjanikud kasutavad oma töös palju rahvusvaheliste uudisteagentuuride abi. 90% kogu maailma uudisteagentuuride informatsioonist saavad lugejad tuumikriikide agentuuridest: Associated Press (AP, USA), Bloomberg (USA), Reuters (peakorter Londonis), Agence France-Presse (AFP, Prantsusmaa). Baltimaade suurim uudisteagentuur on Baltic News Service ehk BNS. Sealt saavad infot paljud Eesti ajakirjanikud. Iga päev saabuvad neile e-kirjakasti spetsiaalselt ajakirjanikele mõeldud lühisuudised kõikjalt maailmast. Välisuudiste

pakkumisel teeb BNS koostööd AP, Reutersi, AFP, Venemaa Interfaksi ning Soome, Poola ja Austria agentuuridega.

Ühest küljest on suurte rahvusvaheliste meediaettevõtete olemasolu positiivne: neil on ressursse, et saata reportereid eri paikadesse, toota kahjumisse jäävaid materjale (nt hariduslikke dokumentaalfilme), ületada keelebarjääre jne. Probleemne on aga asjaolu, et inimeste arvamusi ja hoiakuid kujundav massimeedia on koondunud väheste kätte. Meelelahutus on läänestunud, üha rohkem on sarnaseid ja ühtseid meediatooteid. Mis veelgi olulisem: suurema osa infost muu maailma kohta saavad inimesed tuumikriikide vahendusel. Uudiseid loetakse küll Ladina-Ameerika, Aafrika ja Aasia kohta, kuid harva tuleb see info otsestest allikatest. See tähendab, et väljastpoolt kohalikku regiooni jõuab ameeriklaste ja eurooplasteni eelkõige see, mis on oluline USA-le ja Lääne-Euroopale. Pidevas huviorbiidis on näiteks Lähis-Ida riigid, Afganistan ja Iraan, samal ajal kui teistes maailma riikides justkui ei toimukski midagi, neid nagu ei eksisteeriks. Info ei liigu ühtlaselt kõikjalt kõikjale, teatud piirkondadest ja teatud teemade kohta liigub seda rohkem.

Foto: Petterik Wiggers / Panos

*Hussein Mohammed kuulab
somaalia BBC ülekannet
somaalia olukorrast*

Näide välisuudise infoallikatest

Delfi uudisnupp sellest, kuidas Liibüas vallutasid mässulised Gaddafi residentsi. Uudise allikaid analüüsides selgub, et info liigub lugejani järgmist liini pidi: Pentagoni (USA kaitseministeerium) pressiesindaja > CNN > BNS > Delfi > lugeja. Uudis on Liibüast, liibülaste arvamust ei ole aga esitatud ning ainuke nimeliselt ära toodud isik on ameeriklane. See artikkel ei ole erand.

- - -

Delfi.ee, 23. august 2011, 19.30 „Mässulised vallutasid Gaddafi residentsi”

Liibüa mässuliste teatel vallutasid nad täna Muammar Gaddafi hoonekompleksi Tripolis. Mässulised ülistasid tänavatel kõikvõimsat Allahit ja embasid võitluskaaslast, vahendab CNN. Pentagoni teatel näivad Liibüa ülestõusnud kontrollivat suuremat osa Tripolist. Liibüa liider Muammar Gaddafi ei ole veel siiski riigist lahkunud. Pentagoni pressiesindaja kolonel Dave Lapan lisas, et kuigi Gaddafi vägede lahinguvõimekust on kahandatud, on nad endiselt ohtlikud. Samuti ütles ta, et USA jälgib Liibüa keemiarelvade asupaikasid, sest kongressis kardetakse nende sattumist valedesse kättesse, vahendab BNS.

Lisaks tuleb silmas pidada, et massimeedia (nii gigandid kui ka väiketegijad) on äri. Telekanalid ja ajalehed peavad tootma omanikele kasumit. Selleks peavad nad turgu haarama ja reklaamitellijaid leidma, mistõttu pakutakse seda, mis haarab masse ja müüb: skandaalsust, traagikat, pealiskaudsust, lihtsust. Teisalt peab seda tegema võimalikult odavalt, nt palgates vähem teatud piirkondadele spetsialiseeruvaid välisreportereid, kes saaksid teemasse süveneda ja seda edasi anda. Erandiks võib siinkohal olla avalik-õiguslik meedia, mida rahastatakse maksumaksja rahast. Avalik-õiguslikel meediakanalitel on võimalus täita eri ülesandeid, nagu rahva harimine, ühiskonna arengule kaasaaitamine, oluliste küsimuste esitamine ja eri ühiskonnarühmade huvide silmaspidamine. Kuid nemadki peavad hoidma reitinguid ja vähendama kulusid, et õigustada maksumaksja rahade kasutamist.

Nii jõuab massimeedia vahendusel arengumaadest üldjuhul lihtsustatud ja negatiivne pilt: looduskatastroofid, inimeste põhjustatud õnnetused, röövimised, tapmised, näljahäda ja haiguspuhangud. Mõningad plussid sellise traagika edastamisel siiski on: see aitab mobiliseerida toetust kriisilukordades, koguda raha teatud päästetöödeks ja abiprogrammideks. Meedia janu skandaalide järele võib omakorda aidata avalikustada valupunkte ja kurjategijaid. Teisalt tähendab eelkõige negatiivse edastamine seda, et Euroopas tekib Aafrikast väga ühekülgne ettekujutus: viletsus ja abi ootavad inimesed. Tegelikkuusele see pilt ei vasta, ka Aafrikas on tehtud edusamme ja inimesed tegutsevad aktiivselt oma heaolu nimel. Lootusetuse ja passiivsuse näitamine ei pruugi aga kutsuda panustama globaalse vaesuse vähendamisse, vaid võib tekitada hoopis entusiasmi vähenemise. Samuti ei paku see ideid koostööks või partnerluseks.

Internet ja sotsiaalmeedia

Massimeediat tarbides on mõistlik olla kriitiline, eriti asjus, mis puudutavad kaugeid maid ja nende elanikke. Vahend, mis võimaldab traditsioonilise massimeedia pakutavat pilti tasakaalustada ja täiendada, on internet. Ajalehtede, raadio ja TV võrguväljaannete kõrval võib internetist uurida alternatiivseid, rahvusvahelisi uudiseid ja olemuslugusid edastavaid meediaväljaandeid. Näiteks uudisteagentuuri Inter Press Service ehk IPS (www.ips.org) eesmärk on vahenda

just arengumaade inimeste ja kodanikuühenduste häält arengu, üleilmastumise, inimõiguste ja keskkonna teemadel.

Palju võimalusi pakub ka sotsiaalmeedia ehk internetil põhinevad rakendused, mis lubavad luua ja jagada tavakasutaja loodud sisu. Sotsiaalmeedia alla kuuluvad näiteks Facebook, Twitter, Youtube, LinkedIn, blogid, veebifoorumid, vikid ja palju muud. Sotsiaalmeedia annab võimaluse lugeda inimeste ja organisatsioonide lugusid ilma

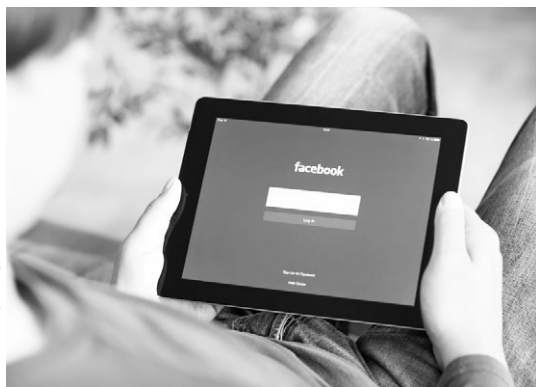

Foto: Denys Prykhodov / iStock

ajakirjaniku ja toimetaja vahendamiseta. Need vahendid annavad võimaluse aktivistidele ja kodanikuühendustele saavutada laiemat kõlapinda teemadel, millega nad traditsioonilises massimeedias iialgi uudiskünnist ei ületaks.

See pakub võimalusi rahvamassidel näidata oma tahet ka seal, kus muidu on meediavabadus piiratud, kus võim kontrollib trükimeediat, raadiot ja televisiooni (nt autoritaarsetes riikides). Sotsiaalmeedia võimaldab rahval enda mured maailmas kuuldavaks teha. Näiteks piisab ainsast videost Youtube'is, paljastamaks võimu kuriteod kogu maailmale. Samuti saab represseeriva valitsuse tingimustes selle abil aktivismi mobiliseerida. Näiteks araabia kevade puhul peetakse sotsiaalmeediat väga oluliseks, kuna see suurendas inimeste võimalust avaldada poliitilist mõju. Just sotsiaalmeedia abil näidati üksteisele, mis toimub (esmalt traagilised sündmused Tuneesias, edasi juba protestid ja rahvakoogunemised), edastati vabaduse ja demokraatia sõnumeid ning infot aktsioonide kohta, hoiti ülal lootust ja julgustati inimesi tänavale minema. Neid kanaleid pidi liikus teave ka naaberriikidesse ja kaugemale. Iroonilisel kombel ajendas Egiptuses just interneti sulgemine võimude poolt inimesi välja astuma: kui sotsiaalmeedia kaudu infot enam kätte ei saadud, mindi tänavale.

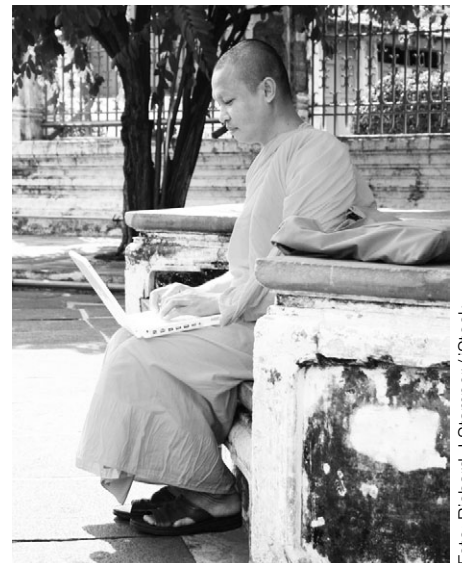

Foto: Richard J. Stamber / iStock

Probleemideta pole ka sotsiaalmeedia. Ühest küljest tuleb siin mängu nn digitaalne lõhe. Nüüdisaegseid IKT vahendeid ei saa kasutada kaugeltki kõik. Rääkides näiteks üleilmsest vaesusest, saavad inimesed sotsiaalmeedia kaudu küll algallikale lähemale, kuid vaeseimad ei ole need, kes postitavad Twitterisse ja Facebooki sõnumeid, ning blogivad. Ikka on keegi vahendajaks, suuvoodriks. Sotsiaalmeedia tõhusust pärsib ka keelebarjäär, kuna suur osa sellest on ingliskeelne. Samuti ei ole osal inimestel, kel muidu on juurdepääs internetile, võimalik sotsiaalmeedia vahendeid kasutada, sest autoritaarne riigivõim piirab internetikasutust. Teisisõnu ei liigu sotsiaalmeediaski info ühtlaselt kõikjalt kõikjale.

Arengumaade vaeseimad inimesed elavad sageli infopuuduses, seevastu läänemaailmas on probleemiks informatsiooni paljususe ja kvaliteet. Piiramatud võimalused infot võrgustikku paisata on viinud selle üleküllusele. Infot pole pelgalt palju, vaid see täieneb iga sekundiga. Mõnikord lähevad uute uudiste pähe liikvele ka vanad uudised, kus inimesed ei vaevu kontrollima sündmuse kuupäeva. Traditsioonilise meedia rolli näha tänapäeval ajakirjanduse hea tava ülalhoidjana: faktide kontrollimises ning kõigi poolte arvamuse esindamises. Ka peaks infotarbija tegema valikuid, mida ja keda jälgida. Selleks peab olema alusteadmisi, et teavet kriitiliselt hinnata.

Meediavabadus ja demagoogia

Maailmas on piirkondi, mis on välisreporteritele suletud – piirkondi, kus ajakirjanike töö on ohtlik, kuna võimuaparaat kiusab neid taga, heidab vanglasse või mõrvab, kui ajakirjanikud uurivad ja avaldavad võimueliidile sobimatut. Rahvas ei pruugi saada massimeediast mingit infot peale selle, mida riigivõim vajalikuks

Foto: Thinglass / iStock

peab. Organisatsioon Reporters Without Borders koostab regulaarselt riikide pingeridasid n-ö pressivabaduse indeksi alusel (*Press Freedom Index*). 2013. a indeksi järgi oli pressivabadus oluliselt piiratud näiteks Eritreas, Põhja-Koreas, Türkmenistanis, Süürias, Somaalias, Iraanis ja Hiinas. Meediavabaduse esiviisikusse mahtusid Soome, Holland, Norra, Luksemburg ja Andorra²⁰.

Repressiivsed valitsused üritavad end kaitsta internetiaktivistide eest, kasutades tehnoloogilisi vahendeid jälitustööks ning kiusates taga ja/või arreteerides „potentsiaalselt ohtlikke” netiaktiviste; tsenseerides internetis leviva info poliitilist ja sotsiaalset sisu, piirates juurdepääsu jne. Reporters Without Borders koostab regulaarselt nimekirja ka interneti vaenlastest (*Enemies of the Internet*). 2014. a

nimekirja järgi on suurimad sõnavabaduse rikkujad Saudi Araabia, Sudaan, Hiina, Põhja-Korea, Kuuba, Iraan, Usbekistan, Süüria, Türkmenistan, Valgevene, Bahrein, India, Pakistan, Etioopia, Araabia Ühendemiraadid, Venemaa, Suurbritannia, USA ja Vietnam²¹.

Infoühiskonna müras on tihti raske vahet teha, mida võib võtta usaldusväärseks ja mida mitte. Seda enam, kui teravate küsimuste puhul moonutatakse infot ka teadlikult. Väga hästi on seda näha näiteks kliimamuutuse puhul, kus kliimaskeptikud valivad tihti argumente ja manipuleerivad lugeja või kuulajaga. Nimetada võib mitmeid eksijärelduste tüüpe, näidetena on kasutatud Titanicu kokkupõrget jäämäega ja põhjaminekut.

1. Valetamine, nt jäämägesid pole olemas.
2. Pooltõde, nt laev saab jäämäest mööda sõita.
3. Tõde, mis on ebaoluline, nt jäämäed on kasulikud jääkarudele.
4. Poliitika, mitte teadus, nt ettevaatusabinõude kasutamine jäämäe vastu võtab meilt kiirust maha.
5. Uskumus, mitte fakt, nt peaaegu mitte keegi ei pea jäämägesid ohuks.
6. Tähelepanu hajutamine, nt „Vaadake, delfiinid!”.
7. Faktide valimine, nt (kui laev uppudes üles kõigepealt tõuseb) laev ei upu, vaid hoopis tõuseb.
8. Üksikule vasturääkijale rõhumine, nt üks tüüp ühes kajutis ütleb, et laev ei hakka uppuma.

20 Vt *Press Freedom Index*, Reporters Without Borders: en.rsf.org/press-freedom-index.

21 Vt *World day against cyber-censorship*, Reporters Without Borders, march12.rsf.org/en/.

9. Valeeksperdid, nt ma rääkisin ühe eksperdiga ja ta ütles, et laev ei upu.
10. Oponentide vale kujutamine, nt laeva uppumine on päästevestide tootjate propaganda.

Demagoogia ja vale märkamiseks peaks alati jälgima,

- ✗ kust faktid pärinevad (teadusuuringute tulemused tihti moonduvad ja lihtsustuvad ajakirjanduses ning võimaluse korral tuleks üle vaadata algallikas);
- ✗ kui võrd kompetentne on argumenteerija selles valdkonnas (ta võib olla küll teadlane, kuid ei pruugi selle teema ekspert olla);
- ✗ millist argumentatsiooni kasutatakse (teadust ei aeta segi poliitikaga, teemat ei juhita kõrvale teise osalise mustamisega).

info

Eraldi demagoogiavorm on **rohepesu ehk ökoeksitamine**, mis on keskkonnainfo vale esitamine, selle moonutamine või väikeste keskkonnanalaste edusammudega suure saastamise varjamine. Enamasti kasutavad rohepesu suured korporatsioonid, et oma mainet parandada. Rohepesu tüübid on kohati sarnased üldise demagoogiaga²²:

- 1) peidetud kompromissid – keskendumine ühele väikesele „rohelinele” osale tootmisprotsessis;
- 2) rohelised tooted ja reostav tootja;
- 3) tõendite puudumine, valetamine;
- 4) ebamäärasus – „looduslik” (raskmetallid on ka looduslikud);
- 5) žargoon ja vaid teadlastele arusaadav keel;
- 6) ebapädevad, väljamõeldud märgised;
- 7) suunavad pildid, kujundus, nt lillelised autoheitgaasid, roheline värv;
- 8) ebaolulisus – rõhutada keskkonnasäästlikkust, mis tuleneb seadusest;
- 9) kahest halvimast parem – keskkonnavaenuliku tootetüübi keskkonnasäästlikud aspektid.

uurimiseks

- ✗ Uuri, kuidas on muutunud meediatarbimine viimasel kümnel aastal. Alustuseks võib tutvuda artikliga „Uuring: meediatarbimine liigub nutitelefonidesse” Eesti Rahvusringhäälingu veebilehel: uudised.err.ee/v/vara/734d2f00-9415-4dd1-b610-058e2f262197.
- ✗ Uuri IKT vahendite tootmise tagamaid. Missuguseid loodusressursse selleks kasutatakse, kus asuvad peamiselt firmade tehased, kus tehnikat toodetakse, mida tehakse IKT-st tulenevate jäätmetega?

22 The Sins of Greenwashingi veebileht: sinsofgreenwashing.org.

*Soojendus***VARIANT C.17.1. Kodutöö: rohepesu ja/või demagoogia näidete otsimine**

Iga õpilane otsib reklaamidest ja ettevõtete kodulehtedelt vähemalt ühe rohepesu näite või analüüsib kliimakriitikute tekste ja püüab leida neist demagoogiavõtteid. Pärast saab klassis muljeid vahetada. Mis võtteid kõige enam kasutati? Kas neid oli lihtne või keeruline tuvastada?

VARIANT C.17.2. Video vaatamine

Vaadake klassis videot infoühiskonna teemadel. Valida võib näiteks järgmiste TED-loengute ja videote vahel:

- ✕ Eli Pariseri videoloeng Google'ist ja selle filtritest TED-Conferencese veebilehel: www.ted.com/talks/lang/et/eli_pariser_beware_online_filter_bubbles.html
- ✕ Alisa Milleri videoloeng uudiste läbilõikest TED-Conferencese veebilehel: www.ted.com/talks/lang/et/alisa_miller_shares_the_news_about_the_news.html
- ✕ Lühike dokumentaalfilm Youtube'is Jaapani hikikomoridest: www.youtube.com/watch?v=NKzpSwE_I9U

VARIANT C.17.3. Klassiülesanne „Kust pärinevad välisuudised?”

Klass otsib ühe õpilase vabatahtlikul eestvedamisel Eesti ajaleh(ted)e veebi-väljaandest päeva tähtsaima välisuudise. Üheskoos proovitakse välja uurida, mis allikast uudis ja selle juures olev foto pärinevad. Juhend C.17.3.

*Teema uurimine***VARIANT C.17.4. Internetiülesanne „Uudised Nigeeriast”**

Klassis töötatakse rühmades ajalehtede internetiväljaannetega. Tegevust saadab arutelu. Juhend C.17.4.

VARIANT C.17.5. Filmiülesanne „Burma VJ”

Klassis vaadatakse filmi „Burma VJ” valitud lõike, misjärel täidavad õpilased töölehe. Juhend C.17.5. Tööleht C.17.5

VARIANT C.17.6. IKT mõjud

Klassis arutletakse IKT mõjude üle. Õpilased täidavad paaristööna töölehe, järgneb arutelu. Juhend C.17.6. Tööleht C.17.6.

*Kinnistamine***VARIANT C.17.7. Sotsiaalkampaania sotsiaalmeedias**

Õpilased teevad ise sotsiaalkampaania, kasutades selleks sotsiaalmeedia võimalusi. Juhend C.17.7.

- × Inter Press Service'i veebileht: www.ips.org/institutional/
- × Reporters Without Bordersi veebileht: en.rsf.org
- × *IDS film examines how British media portray Global South*, Institute of Development Studies: www.ids.ac.uk/news/ids-film-examines-how-british-media-portray-global-south
- × T. McPhail (2010), *Global Communication: Theories, Stakeholders and Trends*
- × *Internet Usage Statistics*, Internet World Stats: www.internetworldstats.com/stats.htm
- × *World internet usage and population statistics*, Internet World Stats: www.internetworldstats.com/stats.htm
- × *Press Freedom Index*, Reporters Without Borders: en.rsf.org/press-freedom-index
- × *World day against cyber-censorship*, Reporters Without Borders: march12.rsf.org/en/
- × The Sins of Greenwashingi veebileht: sinsofgreenwashing.org
- × *Uuring: meediatarbimine liigub nutitelefonidesse*, ERR: uudised.err.ee/v/vara/734d2f00-9415-4dd1-b610-058e2f262197
- × Eli Pariseri videoloeng Google'ist ja selle filtritest, TED-Conferences: www.ted.com/talks/lang/et/eli_pariser_beware_online_filter_bubbles.html
- × Alisa Milleri videoloeng uudiste läbilõikest, TED-Conferences: www.ted.com/talks/lang/et/alisa_miller_shares_the_news_about_the_news.html
- × Postimehe veebileht: www.postimees.ee
- × Delfi veebileht: www.delfi.ee
- × BBC veebileht: www.bbc.com
- × Inter Press Service'i veebileht: www.ips.org
- × Daily Monitori veebileht: www.monitor.co.ug
- × CNN-i veebileht: www.cnn.com
- × The Times of India veebileht: www.timesofindia.indiatimes.com
- × The Punchi veebileht: www.punchng.com
- × China Daily veebileht: www.chinadaily.com.cn
- × Film „Burma VJ”, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/84

Toote või eseme valmistamiseks kulub toorainet, mida tuleb kaevandada (nt nafta, mineraalid, metallimaagid). Maavarad paiknevad Maal ebaühtlaselt ja nende kaevandamine nõuab omakorda ressursse: 7–10% kogu maailma energiatoodangust. Kaevandamiseks vajaminev energia saadakse peamiselt fossiilsetest kütustest, nagu nafta ja kivisüsi. Tarbimise kasv arenenud maades on loodusvarade vähenemise, saastuse, kliimamuutuse ja keskkonna üldise allakäigu peamine põhjus, mis on kaasa toonud tarbimisjärgsele ühiskonnale üleminemise vajaduse.

Foto: anyamay / iStock

Vahemikus 1950–2005 kasvas ülemaailmne metallide tootmine kuus korda, nafta tarbimine kaheksa korda ja maagaasi tarbimine 14 korda. 2011. aastal toodeti 82% kogu maailma energiast fossiilsete kütustega, 13% energiavajadusest kaeti taastuvenergia allikatega ning 5% tuumaenergiaga.²³ Tõsisaid keskkonnaprobleeme põhjustab nafta ammumine maapõuest. Puurtornide rajamine tekitab müra, mis häirib vee-elustikku, ning nafta transport tankerite ja torujuhtmete abil suurendab oluliselt keskkonnasaaste riske. Näiteks võib Nigeri jõe deltat Nigeerias pärast 50 aastat kestnud naftavarude eksploateerimist nimetada katastroofi piirkonnaks.

Nigeri delta on suurim Aafrika märgala ja koduks enam kui 20 miljonile inimesele 40 etnilisest rühmast. Sealsed mangroovid ja vihmametsad on ühed mitmekesisemad maailmas ning delta viljakatel muldadel võiks kasvatada paljusid põllukultuure. Sealsed mageveekogud sisaldavad kõige rohkem mageveekalaliike Lääne-Aafrikas. Nüüdseks on aga deltat ümbritsevasse oja- ja metsadesse lekkinud üle miljoni tonni toornaftat. Hooletu naftaammutamise tagajärjel on pinnas saastunud ja põlluharimine raskendatud. Veekogudes surevad kalad massiliselt. Koos toornaftaga maapõuest tuleva gaasi transportimine end ära ei tasu, mistõttu põletatakse see kohapeal, tekitades sama palju kasvuhoonegaase kui 18 miljonit autot. Lisaks vabaneb gaasi põletamisel toksilisi ühendeid, mis mürgitavad ümbritsevate piirkondade inimesi.

Kaevandamise tagajärjed

Kõik elektroonikatooted sisaldavad mingis koguses metalle ja mineraale. Tehnoloogia, eriti alternatiivenergeetika areng (nt päikesepaneelide ja tuulegeneraatorite ehitamine) tähendab suurenevat vajadust metallide järele. Tuleviku maailmas asendub naftasõltuvus enam metallisõltuvusega. Maagikaevandustes tekib suures koguses jäätmeid ehk aherainet – koos maavaraga kaevandatud kivimid, mida ei kasutata. Aheraine hulk sõltub kaevandatavast metallist või

²³ World Energy Resources: 2013 Survey. World Energy Council: www.worldenergy.org/wp-content/uploads/2013/09/Complete_WER_2013_Survey.pdf.

mineraalist ning kaevanduse suurusest. Näiteks ühe tonni vase kohta tuleb 99 tonni kaevandusjäätmel, aga kulla puhul on need kogused suuremad: iga unts ehk 30 grammi kulda toob tavatingimustes kaasa 30–80 tonni kaevandusjäätmel. Kui arvestada, et keskmine naistesõrmus kaalub 3–4 g ja meeste oma 4–6 g, siis tekib ühe sõrmuse tegemiseks 3–14 tonni kaevandusjäätmel olevalt kohast ja sõrmusest. Maagikaevanduste jäätmel võivad olla toksilised. Näiteks kulla kaevandamise jäätmel sisaldavad tsüaniidi, elavhõbedat, arseeni ja teisi tapvaid aineid. Mõned kullakaevandused on läinud sama ohtlikuks kui tuumajäätmel ladustamispaigad. Kulda pestakse sageli kivimitest välja tsüaniidilahusega, sest nii on kõige odavam. Aheraine ladustatakse aherainemägede või aherainepuistangutena, vahel ka looduslikesse orgudesse.

Kaevandamisega võib kaasneda erosioon, pinnase vajumine, elurikkuse vähenemine, põhja- ja pinnavee saastumine kaevandamisest pärit kemikaalidega. Mõnikord tehakse kaevanduste ümber lisaraiet, vabastamaks pinda kaevandusjäätmel ladustamiseks. Raie suhtes on aga eriti tundlikud troopilised vihmametsad, kus esineb arvukalt endeemseid taime- ja loomaliike (st ühele paigale ainuomaseid liike, mida mujal ei esine). Troopiliste vihmametsade pinnas on erosioonitundlik – koos taimestikuga hävib tavaliselt ka muld. Väga tundlikud ökosüsteemid on märgalad, mis toimivad kui looduslikud saastefiltrid, pakuvad troopilistel aladel kaitset suurte tormide eest (nt mangroovmetsad rannikul) ja on elupaigaks unikaalsele elustikule. Nafta- ja õlireostus, mangroovmetsade raie, kuivendamine või saastamine kaevandustest pärit raskemetallidega hävitab märgalad ning koos nendega kaob ka loodusliku süsteemi puhverdamise võime.

Kaevandamine võib hävitavalt mõjuda ümbritsevale pinna- ja põhjaveele, kui ei rakendata kaitseabinõusid. Kaevandamisel kasutatakse hulgaliselt kemikaale ning kaevandamise käigus vabaneb maapõuest kahjulikke ühendeid ja metalle. Tagajärjeks võib olla ebalooslikult kõrge toksiliste kemikaalide tase vees (nt arseeni, väävelhappe või elavhõbeda tase). Lisaks võib vesi saastuda raskemetallidega (nt tina ja kaadmiumiga). Samuti põhjustab lisaprobleeme aheraine, mis puistangult tuulega ümbritsevatele aladele võib lenduda. Mitmel pool on firmadele kohustuslik kaevandamise järel kaevandus sulgeda ja olukord ennistada või haljastada. Endiste kaevanduste asemele on loodud näiteks vaba aja veetmise kohad või on sinna istutatud mets.

info

Ulatuslikult loodust laastavaid tegevusi nimetatakse ka **ökotsiidiks**. See tähendab, et kogu ökosüsteem hävib või saab tõsiselt kahjustada. Ökotsiidiks saab nimetada nii Nigeri delta ekspluateerimist, suuri kullakaevandusi, BP naftareostust Mehhiko lahes kui ka naftaliivade kaevandamist Kanadas²⁴.

24 Examples of Ecocide, End Ecocide on Earth: www.endecocide.org/en/examples/.

Kaevandamisega kaasnevad sotsiaalsed aspektid

Kaevandamine esitab sotsiaalseid probleeme kohalikele kogukondadele. Kaevandusalad võivad asuda maadel, kus elavad põlisrahvad, keda sundteisaldatakse või jäetakse maast ilma. Kuigi põlisrahvad on neil maadel elanud põlvkondi, puudub neil tihti legaalne õigus kasutatavale maale. Seega, juhul kui kaevandusload väljastatakse, võib neid inimesi ähvardada kodunt väljatõstmine. Näiteks aastatel 1989–1992 põletasid sõjaväelased ja Suurbritannia-Austraalia kaevanduskompanii Rio Tinto turvamehed Indoneesias Kalimantanil ühe kaevanduse ümbruses olevad külad ning teisaldasid vägisi üle 440 pere. 1990–1998 asustati Ghanas Tarkwa piirkonnas kaevanduse aladelt ümber üle 30 000 inimese. Samuti pidid LAV-is kohalikud vaesed kogukonnad peaaegu ilma kompensatsioonita oma kodud maha jätma, et anda ruumi kaevandustele, mis kaevandavad metalle arvutite tootmiseks. Sambias reostavad maad ja vett koobaltikaevandused. Koobaltit kasutatakse laetavate patareide tootmiseks.

Tavaliselt soovivad arengumaad oma mineraaliressursse kasutada tulu teenimiseks. 2/3 Paapua Uus-Guinea ekspordituludest tuleb mineraalidest. Teemandikaevandused Botswanas moodustavad kolmandiku riigi SKT-st ja kolmveerandi kogu ekspordist. Ent hoolimata mineraalide suurest osast ekspordis ei pruugi see kiirendada riigi majanduskasvu; mõnel juhul võib vaesus isegi suurenedagi. Näiteks Niger, Nigeeria, Guinea,ambia, Kongo DV ja Peruu on küll suured mineraalide-maavarade eksportijad, aga on sellest hoolimata vaesed riigid. Isegi kui mineraalide ekspordi tõttu majandus kasvab, pole selle hüved rahva hulgas ühtlaselt jaotunud ning kaevandustele kõige lähemal elavad kogukonnad võivad tegelikkuses hoopis tugevalt kannatada ja marginaliseeruda.

Mõnes vähem arenenud riigis võivad kaevandused osutuda konfliktiallikaks. Tuntuimad juhtumid on leidnud aset Aafrikas, kus mässulised on enda kontrolli alla võtnud teemandikaevandused, millest rahastatakse kodusõda. Teemant on süsiniku allotroopne vorm, millest pärast lihvimist võib saada kalleid briljante. *Vereteemant* tähistab teemante, mis on kaevandatud sõjatsoonides ning mille müügiga rahastatakse ülestõuse, riigipöördeid, sissetunge ning sõjapealikke. Enamik vereteemante pärineb Aafrikast, kus kaevandatakse umbes 2/3 kogu maailma teemantidest.

Kaevandamine puudutab valusalt naisi. Mitmel pool vähem arenenud maades puuduvad naistel õigused maad omada ning neid ei kaasata läbirääkimistesse. Nõnda ei saa naised ka kodu kaotamise puhul kompensatsiooni. Laiaulatuslik kaevandamine loob naistele vähe töökohti ning hävitab nende traditsioonilised tööalad, nagu põllumajandus ja käsitöö. Seega muutuvad nad enam sõltuvaks oma meessugulastest ja abikaasadest, kelle kätte on koondunud kogu majanduslik tegevus. Kaevuriamet on üks ohtlikemaid elukutseid. Kivivaringud, tunnelite kokkuvarisemised, tulekahjud, kuumarabandused, plahvatused ja ohtlikud gaasid nõuavad igal aastal üle 15 000 kaevuri elu. See on kõigest

ametlik hinnang, tegelikud arvud võivad olla mitu korda suuremad. Kaevandamisloa saavad suured rahvusvahelised korporatsioonid, kuid enamasti tegelevad kaevandamisega lihtsad inimesed, perekonnad, terved kogukonnad. Kui kvalifitseeritud tööjõudu pole võtta, siis palgatakse kohalikke inimesi, kel puuduvad teadmised kaevandamise ohtudest.

Suur osa maailma vääriskividest ja kullast kaevandatakse nn väikekaevandustes, kus tööd tehakse käsitsi ja mis on seotud ebaõiglaste tarneahelatega. Väikekaevandused näevad suurt vaeva, et müüa kaevandatud kulda õiglase hinnaga. Kulla kättesaamiseks maagist kasutatakse elavhõbedat ning tihti teevad seda naised ja lapsed oma kodudes, samades pottides-pannides, millega perele süüa valmistatakse. Elavhõbe on neurotoksiin, mis põhjustab tõsiseid tervisehäda- ja reostab loodust. Mitmel pool kaevandustes kasutatakse ka lapstööjõudu, sest peredel on vaja lisasissetulekut ning lapsed sobivad oma väikese kasvu tõttu paremini allmaakaevandustesse kui täiskasvanud.

Õiglane kaubandus ja vastutustundlik kaevandamine

Kaevandamisega kaasnevatele sotsiaalsetele probleemidele pakub osalist lahendust vastutustundlik kaevandamine. 2010. aasta kevadel loodi esimest korda ajaloos kulla sõltumatu sertifitseerimise protsess. Selle töötasid välja Rahvusvaheline Õiglase Kaubanduse Märkimise Organisatsioon (Fairtrade Labelling Organisations International, FLO) ja Vastutustundliku Kaevandamise Liit (Alliance for Responsible Mining, ARM), et luua võimalused ühiskondlikuks, keskkonna- ja majandusarenguks väikekaevanduste tööliste kogukondades. Sertifitseeritud kuld ei toeta vägivalda. Fairtrade'i ja Fairminedi standardid aitavad kogukondades rahu tagada.

Õiglase kaubanduse organisatsioonide partnerlus võimaldab väikekaevandajatel kulla eest paremat hinda teenida. Partnerlusele ja õiglase hinna maksmisele

viitab topeltmärgistus tootel, nii FAIRTRADE kui ka FAIRMINED. Ehkki käsitsi kaevandavad ja väikekaevandustes töötavad inimesed toodavad vaid 15% kõigist kullavarudest, moodustavad nad 90% kullatööstuse inimtööjõust. Fairtrade'i ja Fairminedi sertifitseerimine pakub kaevuritele võimaluse parandada oma majanduslikke, sotsiaalseid ja lähipiirkonna keskkonnatingimusi.

Sertifitseerimist tõendavaid märke võib leida kullatoodetelt, meenemüntidelt, kullakangidelt, medalitelt, trofeedelt ja religioossetelt sümbolitelt. Kulla märgistamine tagab, et

- ✕ kaevuritele on makstud kulla eest paremat hinda – vähemalt õiglase kaubanduse miinimumhinda;
- ✕ kaevurid saavad sotsiaalset lisatasu, mida saab rakendada oma kogukonna arengu heaks. Näiteks saavad nad ehitada kogukonnale kaevu või kanalisatsiooni;
- ✕ kui kuld on kaevandatud ökoloogiliselt ehk ilma ohtlike kemikaalideta, nagu tsüaniid ja elavhõbe, saab selle eest küsida lisatasu. Ökoloogilise kulla puhul taastatakse ka kaevandamispiirkonna maastik, näiteks istutatakse mets;
- ✕ kaevurid saavad õiguse luua ametiühinguid.

uurimiseks

- ✕ Uuri, missugused on töötingimused Eesti kaevandustes. Mis maavarasid Eestis leidub? Kus Eestis peamiselt maavaru kaevandatakse? Kui palju inimesi töötab Eesti kaevandustes ja missugused on nende töötingimused? Kas Eestis on juhtunud maavarade kaevandamisega seotud õnnetusi?
- ✕ Miks on parem kasutada taastuvaid kui taastumatuid energiaallikaid? Millest toodetakse energiat peamiselt Eestis ja Euroopas? Missuguseid suuremaid projekte on Eestis käivitatud, et suunduda enam taastuvenergiaallikate kasutamise rajale?

Soojendus

VARIANT C.18.1. Rühmatöö „Maavarad”

Õpilased tulevad meelde maavarasid. Juhend C.18.1.

VARIANT C.18.2. Arutlusülesanne „Maailma energiatarbimine”

Praegu tuleb suurem osa maailma energiast fossiilkütustest: naftast, maagaasist, kivisöest. Klassis uuritakse statistikat maailma energiatarbimise kohta, näiteks National Geographicu veebilehelt environment.nationalgeographic.com/environment/energy/great-energy-challenge/world-electricity-mix/. Jätkub arutelu.

Teema uurimine

VARIANT C.18.3. Filmiülesanne „Mürgine tuli”

Klassis vaadatakse lõike filmist „Mürgine tuli” ja töötatakse töölehega. Juhend C.18.3. Tööleht C.18.3.

VARIANT C.18.4. Väitlus „Kas Eesti peaks lõpetama põlevkivi kasutamise?”

Energiatemaatikasse on põimitud mitmed teemad, mida on huvitav lahata nii omaette kui ka ühtse tervikuna. Klassis väideldakse nii majanduse, riikliku julgeoleku kui ka keskkonna ja tervishoiu teemadel. Juhend C.18.4.

Kinnistamine

VARIANT C.18.5. Pildiülesanne „Tuulegeneraator”

Klassile jagatakse töölehed, õpilased vastavad küsimustele ning seejärel arutatakse ühiselt küsimuste üle. Töölehtede asemel võib pilti näidata ka klassi ees arvutist. Tööleht C.18.5.

- × D. Cordell, J. O. Drangert, S. White (2009). *The story of phosphorus: global food security and food for thought*. Global Environmental Change
- × *World Energy Resources: 2013 Survey*. World Energy Council: www.worldenergy.org/wp-content/uploads/2013/09/Complete_WER_2013_Survey.pdf
- × Make IT Fairi veebileht: www.makeitfair.org
- × The Enough Projecti veebileht: www.enoughproject.org
- × Global Witnessi veebileht: www.globalwitness.org
- × Raise Hope for Congo veebileht: www.raisehopeforcongo.org
- × *Examples of Ecocide, End Ecocide on Earth*: www.endecocide.org/en/examples/
- × *Raport TE100*, Taastuvenergia Koda: www.taastuvenergeetika.ee/te100/
- × *The Great Energy Challenge*, National Geographic: environment.nationalgeographic.com/environment/energy/great-energy-challenge/world-electricity-mix/
- × *The World Factbook: Africa: Nigeria* (2013), CIA: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print/country/countrypdf_ni.pdf
- × Chizoba Chinweze, Gwen Abiola-Oloke, Ijeoma Onyeri, Chinny Kennedy-Echetebu, Chike Jideani (2012), *Oil And Gas Activities And The Nigerian Environment*: www.iaia.org/conferences/iaia12/uploadpapers/Final%20papers%20review%20process/CHINWEZE,%20CHIZOBA.%20%20OIL%20AND%20GAS%20ACTIVITIES%20AND%20THE%20NIGERIAN%20ENVIRONMENT.pdf
- × Ivana Sekularac, *Dutch court says Shell responsible for Nigeria spills*, Reuters: www.reuters.com/article/2013/01/30/us-shell-nigeria-lawsuit-idUSBRE90S16X20130130
- × Rene Tammist, *Põhjamaade Õhusaaste ja Kliimasekretariaat kutsub Eestit üles loobuma põlevkivienergiast*, Bioneer: www.bioneer.ee/bioneer/kohalik/aid-15621/P%C3%B5hjamaade-%C3%95husaaste-ja-Kliimasekretariaat-kutsub-Eestit-%C3%BCles-loobuma-p%C3%B5levkivienergeetikast
- × *Põlevkivi mõju keskkonnale*, e-õpe: www.e-ope.ee/download/euni_repository/file/3482/polevkivi4.zip/mju_keskkonnale.html
- × Erik Gamzejev, *Erik Gamzejev: riik peab muutuma põlevkivi hoolsamaks peremeheks*, ERR: uudised.err.ee/v/arvamus/105ab2a6-b67f-40e5-a6dd-ce3e60b455fa

- × *Inimtervis on põlevkivitööstuse osa*, Põhjarannik: pr.pohjarannik.ee/?p=10582
- × Praxis aruanne „Põlevkivi kaevandamise ja töötlemise sotsiaalmajanduslike mõjude hindamine”, ptk-d 3 ja 6: www.praxis.ee/vana/fileadmin/tarmo/Projektid/Innovatsiooni_poliitika/Lopparuanne_0307_toimetatud_.pdf
- × Raul Mälk, *Energiajulgeolek: hunt tuli ikkagi metsast*, Diplomaatia: www.diplomaatia.ee/artikkel/energiajulgeolek-hunt-ikkagi-tuli-metsast/ (jaanuar 2006)
- × Ando Leppiman, *MKM: põlevkivi tagab varustuskindluse ja julgeoleku*, Äripäev: www.aripaev.ee/opinion/2012/3/28/mkm-polevkivi-tagab-varustuskindluse-ja-julgeoleku
- × Film „Mürgine tuli”, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/105

Foto: jacus / iStock

Foto: MTÜ Mondo

Prügikogumine
Kibera

Jäätmeteks nimetatakse ebavajalikke tooteid või materjale. Nende koostis on ajaloo jooksul muutunud, enamik jäätmeid on tekkinud seoses tööstusliku revolutsiooni ja arenguga (nt plast ja tuumajäätmed). Jäätmete mõiste on mõneti subjektiivne, sest see, mis ühele inimesele on kasutu, võib teisele vajalikuks osutuda. Mõnda materjali on võimalik töödeldult uuesti kasutada, näiteks klaasi või paberit. Suurema tarbimise tõttu toodavad tööstusriigid rohkem prügi inimese kohta kui arengumaad. Samuti on nende prügi koostises enam plasti, metalle ja paberit. Kui riigid arenevad, väheneb nende prügi koostises orgaaniliste jäätmete ja tuha osakaal. Arengumaade prügist moodustavad suure osa orgaanilised jäätmed – 50% nende prügist on biolagunev. Samas kasvavad ka arengumaade tarbimine ja jäätmete tootmine, kuigi seal puuduvad tihti jäätmekäitlus ja -majandus ning see prügi, mis ei lagune (nt kilekotid, plast, elektroonikaseadmed), koguneb paljuski teede ja veekogude äärde.

Suurem osa jäätmetest on tekkinud enne asjade kasutuselevõttu nende tootmise protsessis ja jaotamises. Näiteks tekitab ühe personaalarvuti tootmine looduslikust toormest 1,5 tonni jäätmeid²⁸. Jäätmete vähendamiseks peab suunama kriitilise pilgu toote elutsüklile: kust tulevad toormaterjalid, kuidas neid ammutatakse, kuidas asju disainitakse ja toodetakse, kuidas need tootjalt tarbija juurde jõuavad, kuidas neid kasutatakse ning mis juhtub asjadega pärast nende kasutusea lõppu. Asjadel on varjatud külg – pikk energiast, veest ja materjalidest „saba“, millest suur osa lohiseb välismaal. Mida rohkem jäätmeid tarneahela jooksul tekitatakse ja mida rohkem asju ilma taaskasutusse suunamata ära visatakse, seda tumedam on toodete varjukülg. Kui vaadata arvutite eluiga, siis 75% saastamisest on tehtud enne, kui masin esimest korda sisse lülitatakse. Saastamist põhjustavad materjalide kaevandamine ja tootmises kasutatavad toksilised ühendid.

Jäätmeid tuleb õigesti käidelda, sest nendega kaasnevad mitmed riskid. Jäätmed meelitavad kohale närilisi ja putukaid, kes kannavad seedeelundkonna parasiite, ohtlikke baktereid ja kollatõvetekitajaid. Ohtlikud jäätmed, eriti kui neid põletatakse, võivad põhjustada haigusi, sealhulgas vähki. Jäätmed reostavad pinnavett, põhjavett, mulda ja õhku, mis omakorda põhjustab inimestele, teistele elusolenditele ja ökosüsteemidele lisaprobleeme. Jäätmete töötlemine

28 WeeReci veebileht: www.weerec.ee.

ja ladustamine toodab kasvuhoonegaase, mis põhjustavad üleilmset kliima soojenemist. Prügimägedelt levib peamiselt metaan (CH_4), mis on 25 korda tugevam kasvuhoonegaas kui CO_2 .

Kuld on peamisi väärismetalle, mida jäätmetest välja sorteeritakse. Kuid primitiivseid meetodeid kasutades saadakse kätte vaid 20% elektroonikaseadmetes olevast metallist, ülejäänu läheb prügimägedele. Uute mineraalide ja metallide kaevandamine ning töötlemine on aga kallid ja saastavad keskkonda. Lisaks on paljud mineraalid otsakorral ning nende hind seega kasvab. Selliste ümbertöötamiseadmete hankimine, mis võimaldavad e-jäätmetest kätte saada peaaegu kõik väärtuslikud mineraalid ja metallid, on kallid. Et need tehased end ära tasuksid, on vaja suuri koguseid e-jäätmeid. Arengumaadel ei ole raha selliste tehaste ehitamiseks. Pealegi leidub inimesi, kes teenivad praeguse ebaõiglase ja ebavõrdse olukorra pealt palju raha.

E-jäätmed²⁹

Viimastel aastakümnetel on jäätmete koostises suurenenud elektroonika osakaal. Suurem osa koduelektronikast on valmistatud sünteetilisest ja raskesti lagunevast materjalist. Samas on kodutehnika pahatihti valmistatud nii, et selle parandamine oleks võimalikult ebamugav ja tarbija eelistaks parandamisele uue eseme ostmist. Elektroonikajäätmed sisaldavad pliid, kaadmiumi, tina, elavhõbedat ja teisi ohtlikke kemikaale.

25% elektroonikajäätmetest käideldakse ohutusnõuete järgi, kuid miljonid e-jäätmed transporditakse illegaalselt Aafrikasse ja Aasiasse. Jäätmeid on odavam ladustada vaesemates riikides. Esiteks on vaestes riikides võimalik palgata inimesi väheses raha eest, teiseks lubab sealne puudulik töö- ja keskkonnaohutus elektroonikatootjatel ning jäätmekäitlusfirmadel inimõigustele ja keskkonnahoiule läbi sõrmede vaadata. Ghana ja Nigeeria on muutumas Euroopast ja USA-st toodud elektroonikajäätmete prügimäeks. Ghanas töötavad väikesed lapsed 12 tundi päevas, et lõhkuda vanu arvuteid ja saada kasutuskõlblikke osasid. Nad teevad seda ilma kaitseriietuseta ning kannatavad seetõttu tõsiste terviseprobleemide käes, teenides vaid ühe dollari päevas.

Foto: hroee / iStock

Arengumaade inimesed on elektroonikajäätmete sissevoolu vastu kaitsetud. Tihti pole kohalikud elanikud teadlikudki elektroonikajäätmetes sisalduvatest ohtlikest ainetest, mistõttu võivad talunikud tervete külade kaupa põllumajanduse hüljata ning asuda elektroonikajäätmeid osadeks võtma ja metalloosi lahti sulatama, lootes teenida natuke raha. Kogu töö tehakse käsitsi ja ohutusnõudeid eirates

29 Häälestuseks vaata „Pealtnägija” lõiku e-jäätmetest: etv.err.ee/v/0ae49b16-4335-4e78-8075-3e91c511f243.

ning ülejääv plast, klaas ja ohtlikke kemikaale sisaldavad jäätmed ladustatakse elamute ja veekogude lähedusse. Selle tagajärjel saastub joogivesi, hävib taime- ja loomastik ning ökosüsteemi toimimine on häiritud.

info

Baseli konventsioon ohtlike jäätmete ja nende kõrvaldamise kohta (1989) on üks olulisemaid rahvusvahelisi keskkonnaalaseid kokkuleppeid, millega on praeguseks liitunud 181³⁰ riiki üle maailma. Konventsioon määrab kindlaks ohtlike jäätmete impordi, ekspordi ja transiitvedude korra. Ohtlike jäätmete ebaseaduslikku vedu peetakse kuritegelikuks ning asjaomastel riikidel on kohustus leida võimalused nende jäätmete ohutuks kõrvaldamiseks. See ei käsitle radioaktiivseid jäätmeid ega merelaevade normaalse funktsioneerimise tagajärjel tekkivaid jäätmeid. Konventsioon kohustab riike

- ✕ viima miinimumini tekkivate ohtlike jäätmete kogused;
- ✕ tagama, et riikides oleksid jäätmekäitlusettevõtted, soovitatavalt oma territooriumil;
- ✕ ennetama reostust;
- ✕ mitte eksportima jäätmeid riikidesse, kus puuduvad nõuetele vastavad jäätmekäitlusettevõtted;
- ✕ lubama riikidevahelist jäätmevedu siis, kui asjaomaste riikide pädevad asutused on selle kirjalikult kooskõlastanud.

Lisainfo www.basel.int

Jäätmete vastu

Euroopa Liidu kaugem eesmärk on, et iga liikmesriik vabaneb oma jäätmetest riigi sees. Baseli konventsiooniga ei ole siiski liitunud maailma suurima tarbijaskonnaga riik USA (ta on konventsiooni allkirjastanud, kuid pole seda ratifitseerinud). 80% Ameerika Ühendriikides „ümbertöötamisele” minevatest elektroonikaseadmetest eksporditakse Aiasse, näiteks Hiinasse. Siinkohal tasub teada, et selliseid seadmeid, mis ei ole töökorras, st jäätmeid, on tegelikult ebaseaduslik ekspordida. Seevastu tööstusriikide tarbijale moraalselt vananenud, kuid töökorras elektri- ja elektroonikaseadmete eksport nn arengumaadesse on legaalne. Probleem tekib sellest, et paljudel riikidel ei jätku jõudu (või ka soovi) kontrollimehhanismide rakendamiseks. Kuigi Hiina on e-jäätmete impordi ära keelanud, on ta endiselt põhilisi lääneriikide e-jäätmete ladustamise kohti. Järelevalve puudumine on rahvusvahelise Baseli konventsiooni peamine puudus. Kuigi suur osa maailma riikidest on selle konventsiooniga liitunud, ei taga see veel tõhusat kontrolli.

30 Seisuga 2014. aasta november.

Oluline oleks suurendada taaskasutuse osakaalu. Ümbertöötamine ei saasta küll keskkonda, kuid ei ole pikaajalises plaanis hea lahendus, sest selleks kulub väga palju ressursse ja energiat. Telefone ja arvuteid ostvad inimesed vajavad tegelikult paremaid kommunikatsiooniteenuseid, mitte tingimata konkreetseid uusi **tooteid**. Seega võiksid firmad oma tooteid pidevalt uuendada, selle asemel et uusi mudeleid välja lasta.

Foto: iStock

Eesti on selles plaanis olnud küllaltki edukas. Meil suudetakse elektri- ja elektroonikajäätmetest kuni 95% muuta teiseseks toormeks ehk materjalina väärtustada ja taaskasutusse suunata, ülejäänud läheb jäätmetena kõrvaldamisele. 2010. aastal koguti kodumajapidamistest 4,2 kg elektroonikaromusid inimese kohta³¹. Elektri- ja elektroonikaseadmete turule toomise andmete põhjal võib arvata, et nende jäätmekoguste kasv on ligi 5% aastas. Siiski tasuks igaühel enne vana elektroonikaseadme äraviskamist ja uue ostmist mõelda, kas see on tõesti vajalik ning kas vana seadet ei saaks hoopis parandada.

Samuti on maailmas järjest enam jõudu kogumas prügivabaduse idee. Eesmärk on luua süsteeme, kus jäätmeid ei teki ehk ühe protsessi ülejääk on teise protsessi sisend. Toidujäätmeid saab kompostida, riietest uusi rõivaid teha, mööblit taaskasutada, kohvipuru saab kasutada aianduses, kus selle sees saab näiteks seeni kasvatada. Juba praegu on maailmas olemas mitmeid jäätmevabu poode (USA-s, Hispaanias, Saksamaal, Belgias, Hollandis jm), nende kohta saab lugeda näiteks veebist.

- ✕ Beverly Mitchell, *Original Unverpackt: Germany's First Zero-Waste Supermarket to Open This Summer*, Inhabitat: inhabitat.com/original-unverpackt-germanys-first-zero-waste-supermarket-to-open-this-summer/
- ✕ Maya Peeters, Robuust: *The zero waste shop*, Vegua: myvegua.com/robuust-zero-waste-shop/
- ✕ Granel: *buy food, not packaging*, Zero Waste Europe: www.zerowasteeurope.eu/2012/12/granel-buy-food-not-packaging/comment-page-1/

uurimiseks

- ✕ Uuri, kus maailmas on avatud jäätmevabu poode. Mis on nende poodide põhimõtted ja kuidas need toimivad? Kas ka Eestis võiks selliseid poode olla? Kas nendele poodidele on juba Eestis alternatiive? Kuidas saaksid sina oma jäätmeid vähendada?
- ✕ Uuri, kui palju töötatakse Eestis e-jäätmeid praegu ümber. Missugune on suund võrreldes viie aasta tagase ajaga? Missuguseid e-jäätmeid eestlased kõige rohkem toodavad? Kuidas on meie olukord võrreldes teiste Euroopa Liidu riikidega?

31 Jäätmed, Keskkonnainfo: www.keskkonnainfo.ee/failid/ky_2013_pt4.pdf.

*Soojendus*VARIANT C.19.1. Baseli konventsioon

Klassis tutvutakse Baseli konventsiooniga (www.basel.int) ja arutatakse küsimusi.

- ✕ Mida teed sina oma vana arvutiga/televisoriga/muusikakeskusega?
- ✕ Kui sa viid vanad elektroonikajäätmed kogumispunktidesse, siis kuhu need edasi jõuavad?
- ✕ Milliseid ümbertöötamiskeskusi Eestis tead (nt www.weerec.ee, www.eco-metal.ee)?
- ✕ Kuidas toimub toodete ümbertöötamine riikides, kus puuduvad ümbertöötamistehased?
- ✕ Mis on Baseli konventsioon?

VARIANT C.19.2. Kuidas liikuda prügivaba elu poole?

Alguses võib vaadata näiteid toidu peatükist (toidujäätmete vähendamise ülesanne C.14.3), jäätmevabadest poodidest. Eestis tekkis 2014. aastal ka uus rõivafirma Afterlife, mis teeb uusi riideid vanadest kampsunitest (*Afterlife: mis saab pärast elu*, Bioneer: www.bioneer.ee/eluviis/tarbimine/aid-18165/Afterlife%3A-mis-saab-p%C3%A4rast-elu).

Õpilased võivad rühmades arutleda või teha kodutöö teemal, kuidas jäätmeteket kodus vähendada või kuidas panna tekkivaid jäätmeid uude kasutusse.

*Teema uuimine*VARIANT C.19.3. Filmiülesanne „Eksportides ohtusid”

Klassis vaadatakse filmi ja täidetakse töölehte. Juhend C.19.3. Tööleht C.19.3.

VARIANT C.19.4. Koomiks „Avasta ja tegutse. Jäätmed”

Klassis uuritakse koomiksit, järgneb rühmatöö ja arutelu. Juhend C.19.4.

*Kinnistamine*VARIANT C.19.5. Essee

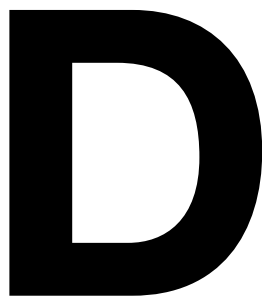
Õpilased kirjutavad kodutööna essee jäätmete teemal. Juhend C.19.5.

VARIANT C.19.6. Liivarand või prügimägi?

Õpilastele räägitakse prügisaaire lugu ja klassis vaadatakse lühikest videot. Juhend C.19.6.

- × WeeReci veebileht: www.weerec.ee
- × Baseli konventsiooni veebileht: www.basel.int
- × Beverly Mitchell, *Original Unverpackt: Germany's First Zero-Waste Supermarket to Open This Summer*, Inhabitat: inhabitat.com/original-unverpackt-germanys-first-zero-waste-supermarket-to-open-this-summer/
- × Maya Peeters, *Robuust: The zero waste shop*, Vegua: myvegua.com/robuust-zero-waste-shop/
- × *Granel: buy food, not packaging*, Zero Waste Europe: www.zerowaste-europe.eu/2012/12/granel-buy-food-not-packaging/comment-page-1/
- × *Jäätmed*, Keskkonnainfo: www.keskkonnainfo.ee/failid/ky_2013_pt4.pdf
- × Ecometali veebileht: www.ecometal.ee
- × *Afterlife: mis saab pärast elu*, Bioneer: www.bioneer.ee/eluviis/tarbimine/aid-18165/Afterlife%3A-mis-saab-p%C3%A4rast-elu
- × *Koomiks „Avasta ja tegutse”*, Issuu platvorm: issuu.com/maailmahariduskeskus/docs/koomiks_webi/4
- × Eestimaa Looduse Fondi veebileht: www.elfond.ee
- × Zero Waste Alliance'i veebileht: www.zerowaste.org
- × Maailmakoristuskampaania „Teeme ära!” veebileht: www.letsdoitworld.org/
- × Kampaania „Teeme ära!” veebileht: teemeara.ee/et
- × *Jäätmed*, Keskkonnaministeerium: www.envir.ee/et/jaatmed
- × Film „Eksportides ohtusid”, Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/21
- × *Uus rakendus, mis aitab oma jäätmetega toime tulla*: menu.err.ee/v/4d1d7415-d42f-4807-80ff-b46a592761d5
- × *Lääneriigid kupatavad oma e-jäätmed arengumaadesse, Pealtnägija*, ERR: etv.err.ee/v/0ae49b16-4335-4e78-8075-3e91c511f243
- × Videolõik e-kaubandusest „Eesti Posti kontorites on Hiina müür igapäevane nähtus”, *Ringvaade*, ERR: etv.err.ee/v/688af2f6-5b77-4f10-92d1-ad220564bf76

GLOBALSED KESKKONNAPROBLEEMID

Neljas teemaplokk käsitleb üleilmastuva maailma keskkonna võtmeküsimusi, milleks on:

- 20. Kliimamuutused
- 21. Muldade vaesumine ja kõrbestumine
- 22. Elurikkuse kadumine
- 23. Maailmamere reostumine ja kalaressursside nappus
- 24. Vesi
- 25. Metsade majanduslik kasutamine

Keskkonnaprobleemide teemat võib alustada mänguga teemaploki terminite kohta.

VARIANT D.0. Terminidoomino „Keskkonnaprobleemid”

Klass jagatakse rühmadeks. Igale rühmale antakse terminidoomino sedelid. Rühmad peavad panema doominosedelid õigesse järjekorda nõnda, et termin ühel doominosedeli otsal läheb kokku seletusega teisel otsal. Kõige kiirem rühm on võitja ja saab teistele tutvustada, mida termin tähendab. Dominosedeleid terminitega saab printida mälupulgalt. Juhend D.0.

Kliimamuutused on päevakajaline ja oluline globaalne teema. Valdav osa teadlastest on veendunud, et kliimamuutuse põhjuseks on muu hulgas ka inimtegevus. Kliimaolud on ajaloo jooksul muutunud kogu aeg. Maa viimase 400 000 aasta jooksul on olnud kolm perioodi, mil maakera keskmine temperatuur on olnud kõrgem kui praegu, ja alati on olnud soojenemise kaaslaseks süsihappegaasisalduse suurenemine atmosfääris.

Kasvuhooneefekti olemasolu tõestas XX sajandi alguses Nobeli auhinna laureaat Svante Arrhenius. Ta näitas, et süsihappegaas mängib olulist rolli atmosfääri peegelduva soojuskiirguse neeldumises maapinnale, püüdes selle kinni. Kasvuhooneefekt on suurele osale elusorganismidele eluks hädavajalik nähtus, sest ilma kasvuhoonegaasideta atmosfääris oleks Maa keskmine temperatuur ligi 32° külmem praegusest. Probleem tekib siis, kui inimtegevuse käigus lendub atmosfääri liiga palju kasvuhoonegaase, mis põhjustabki temperatuuri tõusu.

Kasvuhooneefekti põhjustavad niinimetatud kasvuhoonegaasid, millest tähtsamad on

× **süsihappegaas (CO₂)**

Süsihappegaasi hulk õhus sõltub vulkaanilise tegevuse intensiivsusest, kivimite murenemisest, organismide kõdunemisest, taimestiku arengustaadiumist ja liigilisest koosseisust, metsatulekahjudest ning viimasel ajal üha enam inimese majandustegevusest (peamiselt energia tootmisest). CO₂ vabaneb fossiilsete kütuste (kivisüsi, nafta, põlevkivi, maagaas ja turvas) põletamisel. Süsinikdioksiid moodustas 2012. aastal lõviosa ehk 89% kõigist Eesti kasvuhoonegaaside heitkogustest.¹

× **metaan (CH₄)**

Suur osa metaani eraldub märgaladest, soodest ja rabadest. Metaan on tähtsuselt teine kasvuhoonegaas, mis arvatakse tekitavat 20% kasvuhooneefektist. Metaani suhteline kasvuhooneefekti tekitav mõju (*Global Warming Potentsial* – GWP) on 21 korda suurem kui süsinikdioksiidil, kuid samas on tema heitkogused ka suurusjärgu võrra väiksemad kui süsihappegaasil. Metaani põhilised antropogeensed allikad on põllumajandus, olmeprügilad, heitvesi ja heitvee töötlemine ning loodusliku gaasi (maagaasi) tootmine ja jaotamine. Metaani kogus atmosfääris on tööstusrevolutsioonieelse ajaga võrreldes suurenenud 145%. 2012. aastal moodustas metaan 4,85% Eesti kasvuhoonegaaside heitkogusest².

× **dilämmastikoksiid (N₂O)**

Dilämmastikoksiidi osatähtsust kasvuhooneefekti tekitamisel globaalse kliimamuutuse tasandil hinnatakse 6%-le. Dilämmastikoksiidi kasvuhooneefekti põhjustav potentsiaal (GWP) on ligi 310 korda suurem kui

1 Kasvuhooneefekt ja kasvuhoonegaasid – mis need on?, Keskkonnaministeerium: envir.ee/et/kasvuhooneefekt-ja-kasvuhoonegaasid-mis-need.

2 Kasvuhooneefekt ja kasvuhoonegaasid – mis need on?, Keskkonnaministeerium: envir.ee/et/kasvuhooneefekt-ja-kasvuhoonegaasid-mis-need.

süsinikdioksiidil, kuid dilämmastikoksiidi heitkogused on samuti mitme suurusjärgu võrra väiksemad. Dilämmastikoksiid moodustub lämmastikurikas keskkonnas anaeroobsetes tingimustes. N_2O sisaldus atmosfääris on suurenenud ligi 15% võrreldes tööstusrevolutsioonieelse ajaga. Põhiline inimtegevusega seotud dilämmastikoksiidi allikas on lämmastikurikaste väetiste kasutamine põllumajanduses. 2012. aastal moodustas dilämmastikoksiid 5,26% Eesti kasvuhoonegaaside heitkogusest.²

× **fluoreeritud gaasid ehk freoonid (HFC_s, PFC_s, SF₆)**

F-gaasid eralduvad aerosoolide (deodorandid, mitmesugused vahud), külmikute ning külmutussüsteemide, konditsioneeride, tulekustutusseadmete, keemiliste puhastusvahendite kasutamisel. F-gaaside osatähtsust kasvuhooneefekti põhjustamisel hinnatakse globaalse kliimamuutuse tasandil 10%-le. Samal ajal kui fluoreeritud gaaside heitkogused on väikesed, on nende kasvuhooneefekti põhjustav potentsiaal mitme suurusjärgu võrra suurem kui süsinikdioksiidil. Näiteks SF₆-l on GWP 23 900. F-gaasid on nn uued gaasid, mille heiteid hakati registreerima alles hiljuti. 2012. aastal moodustasid f-gaasid 0,88% Eesti kasvuhoonegaaside heitkogusest.²

Kliima soojenemise tagajärjed

90% eurooplastest³ peab kliimamuutust tõsiseks probleemiks. Selles, et kliima soojenemisele aitab kaasa inimtegevus, kahtlevad vähesed. Inimtegevuse tulemusel atmosfääri vabastatavad gaasid (CO₂, CH₄, N₂O) avaldavad Maa kliimasüsteemile tugevat survet. Maa on teel uue tasakaaluseisundi poole, praegusest erinevasse ja soojemasse kliimastaadiumisse. Soojemal planeedil on rohkem energiat, millega varustada tugevamaid torme. Tekivad intensiivsemad põuad ja tulvahood. Lisaks tõstavad rekordiliselt sulavad liustikud merevee taset ning jää alt vabanev maa kiirendab soojenemist veelgi (jää alt vabanenud maapind neelab päikesekiirgust). Temperatuuri tõus 2–3 °C võrra põhjustab näiteks Gröönimaa jääkilbi pöördumatu sulamise, edasi järgneks Antarktika jää sulamine. Suure hulga magevee lisandumine ookeani võib esile kutsuda muutusi hoovustes, millel on omakorda tõsised tagajärjed.

Foto: Eva Pum / iStock

Tööstusriigid toodavad üle poole atmosfäärisaastest, kuid neis elab vaid viiendik maailma elanikkonnast. Inimesed, kes kliima soojenemisele oma käitumisega

3 Special Eurobarometer 409: Climate Change Report, European Commission, Directorate-General for Climate Action (DG CLIMA): ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_409_en.pdf.

üleujutus Bangkokis

Foto: Lekyum / iStock

enam kaasa aitavad, ei ole üldiselt need, kes kliima soojenemise pärast kõige rohkem kannatavad. Pikemas perspektiivis mõjutavad kliimamuutused kõiki planeedi Maa elanikke, kuid esmajärjekorras ja kõige tõsisemalt kannatavad kõige vaesemad inimesed arengumaades⁴. Esiteks elavad nad kliimamuutuste suhtes kõige haavatavamates regioonides (Aafrika, Aasia suurte jõesuudmete

piirkonnad, väikesed saareriigid) ja nende elatis sõltub otseselt loodusvaradest. Teiseks on nad kõige vähem suutelised muutlike ja äärmuslike ilmaolude ning muude kliimamuutustega toime tulema, kuna neil puudub selleks raha ja tehnika. Lisaks on paljude arenguriikide suutlikkus puudulik, seal valitseb korruptsioon ning mõnel pool on takistuseks ka relvastatud konfliktid. Kliimamuutustega seotud raskused varieeruvad piirkonniti ja kujutavad endast keerukat eri tegurite koosmõju.

Äärmuslike ilmastikunähtuste sagedenedes ohustavad arengumaid üha intensiivsemad üleujutused. Näitena võib tuua loo Bangladeshist. 75% Bangladeshist aladest on kõigest 10 meetrit üle merepinna, mistõttu on need väga tundlikud üleujutuste suhtes. Üleujutused esinevad tavaliselt mussoonvihmade ajal juunist septembrini. Sellele lisanduvad liustiku sulamise veed Himaalaja mäestikust.

Tara Begum on tavaline talunik Bangladeshis, kes elab Brahmaputra jõe kallastel ning on iga-aastaste üleujutustega harjunud. Viimastel aastatel on Brahmaputra siiski ettearvamatuks muutunud. Tara ei oska enam tulvavete tulekut ennustada ega tea, millal peaks vilja külvama. Ta oli sunnitud oma kodu viis korda ümber kolima, enne kui jõgi ta maad lõplikult enda alla võttis. Teised talunikud ootasid pikisilmi mussoonvihmade saabumist, et siis oma vili külvata. Tuli esimene vihmaseabin, talunikud rõõmustasid ja külvasid seemne mulda. Kuid see vihmaseadu jäi ainukeseks ning järgmiseks vihmahooks olid seemikud kuivanud – selleaastane saak jäi saamata. Niisuguseid lugusid võib kuulda üle maailma. Ilmastik on muutunud ennustamatuks. Inimesed on aru saanud, et iga-aastased üleujutused on läinud tõsisemaks. Põlde ehitatakse kõrgendatud aladele ning nende juurde luuakse kaladega mageveetiike, et inimestel oleks üleujutuste ajal midagi süüa. Igal aastal on Bangladeshis üle ujutatud ligi 26 000 km² (18% pindalast), hukub üle 5000 inimese ja hävib 7 miljonit majapidamist. Suuremate üleujutuste ajal võib veega kaetud ala laieneda 75%-ni riigi pindalast (nagu juhtus 1998. a). Sajandi lõpuks võivad Bangladeshis viljakad mullad lõplikult vee alla jääda.

Kliima soojenemine teeb ka aastatuhande arengueesmärkide täitmise arengumaade jaoks oluliselt raskemaks. Arvatakse, et neil tuleb kanda 75–80% kliima soojenemisega kaasnevatest globaalsetest kahjudest ja enamik arengueesmärkide saavutamise eelarvest kulub ilmastikuga seotud hädaolukordadele.

4 Maailmaparandaja teejuht: Arengukoostööst ja sellest, kuidas sina saad panustada. 2010: vm.ee/sites/default/files/content-editors/maailmaparandaja_teejuht_0810.pdf.

Näiteks 2 °C temperatuuritõusuga kaasneb Aafrikas ja Lõuna-Aasias 4–5% SKT langus, samal ajal kui tööstusriikides jääb kadu 1% piiresse⁵. Kaod on põhjustatud kliimamuutuste mõjust põllumajandusele, mis on Aafrikas ja Lõuna-Aasias põhiliseks majandusallikaks.

Äärmuslikud ilmastikunähtused, nagu tormid, üleujutused, kõrbestumine ja merevee taseme tõus, põhjustavad tihti pöördumatuid muutusi inimeste elukeskkonnas ning sunnivad neid kodudest lahkuma. Kliima- ehk keskkonnapõgenikud on inimesed, kes ei saa muutunud keskkonnatingimuste tõttu oma kodukohas edasi elada ja peavad ümber asuma. See toob kaasa globaalse migratsiooni ja piirikonflikte. Punase Risti andmetel on rohkem inimesi pidanud kodu jätma kliimamuutuste kui sõjaliste konfliktide tõttu. Teadlased prognoosivad, et 2-kraadisest temperatuuritõusust tingitud rannikualade üleujutused sunnivad 2100. aastaks elukohta vahetama ca 100 miljonit inimest. IPCC hinnangul võib maailmas aastaks 2050 olla 150 miljonit kliimapõgenikku.

Foto: Herman R. Lumanog, RN, MMPA / iStock

2014. a haaras kõige soojema aasta tiitli. Värske analüüsi kohaselt oli õhutemperatuur 1981.–2010. aasta keskmisest 0,27 °C võrra kõrgem. Nõnda on see maailma mastaabis kõige soojem aasta, mida alates regulaarsete ilmavaatluste algusest 1891. aastal nähtud.⁶

info

Kliimaõiglus (ingl *climate justice*) on põhimõte, mille järgi on kliimamuutused eetilise ning õigusliku teema. Selle kohaselt on kliimamuutuste peamiseks põhjustajateks rikkad riigid ja suurkorporatsioonid. Peamised kliimamuutuste käes kannatajad on aga arengumaade kogukonnad. Rikkad riigid peaksid arengumaadele kinni maksma põhjustatud kahjud ning oluliselt vähendama oma kasvuhoonegaaside emissiooni. Huvitava näitena kaebasid 900 Hollandi kodanikku koos vabaühendusega Urgenda 2012. aastal kohtusse Hollandi riigi inimõiguste rikkumise eest, põhjuseks riigi mittepiisav tegutsemine kasvuhoonegaaside heidete vähendamiseks⁷.

⁵ 2010. aasta maailma inimarengu aruanne.

⁶ Jaan-Juhan Oidermaa, *Möödunud aasta haaras kõige soojemate aastate esitiitli*, ERR-i Novaator: novaator.err.ee/v/keskkond/0523f582-f48a-46a0-97a5-b7bd0d5b6414.

⁷ *Climate Suit*, Revolution Justified: www.revolutionjustified.org/climate-suit.

Kuhu on teel rahvusvahelised kõnelused seoses kliimamuutustega?

21. detsembril 1993. aastal jõustus ÜRO kliimamuutuste raamkonventsioon (United Nations Framework Convention on Climate Change – UNFCCC). Selle rahvusvahelise lepingu ülesanne on üleilmse koostöö arendamine kliimamuutusi põhjustavate kasvuhoonegaaside heidete stabiliseerimises ja hiljem ka vähendamises. Konventsiooni lõppeesmärk on saavutada kasvuhoonegaaside kontsentratsiooni stabiliseerumine atmosfääris, vältimaks ohtlikku inimsekkumist kliimasüsteemi. Eesti ratifitseeris konventsiooni 27. juulil 1994. aastal⁸.

Konventsiooniosalised kohtuvad kord aastas konverentsidel (COP, Conference of the Parties), kus võetakse vastu otsuseid ja suunatakse poliitiliselt konventsiooni tööd. Esimene konventsiooni osaliste kohtumine (COP 1) toimus 1995. aastal Berliinis. 1997. aastal toimunud COP 3. konverentsil Kyōtos võeti vastu

Kyōto protokoll, mis sätestas konkreetset kvantitatiivsed kohustused arenenud riikidele, vähendada kasvuhoonegaaside heidet. 2011. aasta lõpus toimunud ÜRO kliimamuutuste raamkonventsiooni osaliste 17. konverentsil Durbanis Lõuna-Aafrikas kiideti heaks Kyōto protokollide pikendamine. Mitmed saareriigid ja arengumaad ei jäänud siiski tulemusega rahule, sest nende arvates pole plaan piisavalt tõhus ega taga ellujäämist näiteks üleujutustest ohustatud aladel.

Foto: Galló Gusztáv / iStock

Olulisimad kliimamuutustega tegelevad organisatsioonid on 1988. aastal Maailma Meteoroloogia Organisatsiooni (WMO) ja ÜRO Keskkonnaprogrammi (UNEP) loodud IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) ehk Valitsustevaheline Kliimamuutuste Paneel. IPCC väljastab regulaarselt teaduslike andmete põhjal koostatud kliimamuutuste raporteid.

2013. a novembris Varssavis toimunud ÜRO kliimakonverentsil lepiti kokku, et kõik riigid peavad enne 2015. aasta novembrit välja käima oma konkreetsete lubadused CO₂ heite vähendamiseks. Need lubadused on 2015. aasta lõpus sõlmitava üleilmse kliimaleppe lähtekohad. Lepe jõustub kava kohaselt 2020. aastal ning enne riikide lõplike kohustuste kokkuleppimist peab kliimakonventsiooni osalistele jääma aega hinnata, kas väljakäidud panused on kliimamuutuste ohjeldamiseks piisavad. Praeguse seisuga on CO₂ vähendamise kohustuse võtnud vaid väike osa maailma riike, sealhulgas Eesti. Mitmed suured CO₂ emiteerijad on riigi sees teinud küll saastamise vähendamiseks suuri investeeringuid, kuid ei ole seni nõustunud rahvusvaheliselt siduva kohustuse võtmisega. Peale globaalse kliimaleppe ajakavas kokkuleppimise tehti Varssavis

8 Eesti rollist rahvusvahelises kliimamuutuste poliitikas, toimetaja Peep Mardiste, 2007: www.envir.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/kliimaraamat.pdf.

edusamme muudeski olulistest valdkondades. Loodi Varssavi rahvusvaheline mehhanism, mille kaudu hakatakse toetama neid riike, kes kannatavad kliimamuutustest põhjustatud loodusõnnetuste käes. See teema oli iseäranis terav vahetult enne kliimaläbirääkimisi Filipiine laastanud taifuuni tõttu. Samuti lepiti kokku REDD+-i pakettis, mille eesmärk on peatada metsade hävitamine ja nende olukorra halvenemine arengumaades ning vähendada seeläbi CO₂ heidet. Selle teemaga on ÜRO egiidi all tegeletud kümme aastat ning nüüd lepiti muu hulgas kokku nii arvestusmetoodikas kui ka rahastusraamistikus⁹.

Kliimamuutuste mõjud Eestis¹⁰

Põhjamaa inimestele võib ettekujutus soojemast tulevikust esmalt isegi meeldida. Vähem raha kulub kütmiseks, räägitakse ka soojadest, suisa Vahemere moodi suvedest, mis muudavad puhkused mõnusaks. Mets ja põlluviljad kasvavad hoogsamalt, mis peaks ju olema maaharijatele ja metsakasvatajatele meeltemööda. Samas võivad muutused olla meeldivad vaid lühema aja jooksul. Muijal maailmas toimuvad muutused toovad meie väikesele maale ka ebamugavusi. Pealegi ei ole veel selge, kas üleilmsed kliimamuutused meile just soojemaid suvesid tähendavadki. Suurte õhumasside liikumise tavade muutused võivad tegelikult kaasa tuua torme ja rajusid, sambust ilma, tulvavett või hoopiski karmi- maid talvesid. Ennustusi on mitmesuguseid ning raske on ette öelda, milline neist on kõige täpsem.

Soojematel talvedel pole mõju mitte ainult suusatajatele ja jääl kala püüdvatele kalameestele, vaid kogu loodusele tervikuna. Nimelt on lumi ja pakane oma- moodi piirivalvurid ja politseinikud, kes määravad paljude loomade asualade põhja- või lõunapiiri. Praegu end Eestis koduselt tundvad kooslused on siin välja kujunenud tuhandete aastate jooksul ja talved omamoodi kaitsevad neid uute konkurentide eest. Uued tulijad peaksid seega endale paiga leidma seniste asukate kulul. Kliima soojenemine annaks selleks võimaluse, soodustades mitme külmapelgliku liigi levikut põhja poole. Nende seas võib olla ka päris väikeseid uustulnukaid – haigusi tekitavaid baktereid ja viirusi, mis praeguste talvede ajal hävivad – ja see võib oluliselt nõrgendada meie looduse, sh inimese tervist. On ju nüüdki pakaselise ilmaga nakkuslikke tõbesid liikvel palju vähem kui sügiselarnastel sompus talvedel. Samas võib paljudele praegustele Eesti asukatele kliimamuutus kasuks tulla. Eelkõige tulevad meelde meie metsade sõralised, kes praegu karmidel talvedel pigem kannatavad. Paremad kasvutingimused tekivad paljudele lehtpuudele, kelle külmatundlikkus on nende senisele levikule piiri ette seadnud. Eks siis tule põhjapoolse kliimaga enam harjunud okasmetsadel taanduda.

9 Keskkonnaministeeriumi pressiteade: Varssavi läbirääkimistel jõuti üleilmsele kliimakokkuleppele lähemale, E24 Majandus: uudisvoog.postimees.ee/?DATE=20131125&ID=326153.

10 Lisalugemiseks: Inga-Gretel Linkgreim, *Eesti kliima minevik ja tulevik*, ERR: uudised.err.ee/v/ilm/14e23eaf-4f2e-4da6-afe4-e8e4ef191cf9.

Mitmele talvituvale linnu-ja putukaliigile on pehmemad talved meelepärased. Nende putukate seas on aga kindlasti ka kahjureid, kes metsa või põlluvilja toiduks tarvitavad. See omakorda tekitab jälle inimestele probleeme.

Mere jäätumisel on samuti loodusele mitmekülgne mõju. Esimesena tulevad meelde jääl poegivad hülged. Need arktilise päritoluga loomad on saanud Läänemeres ja mõnes siitkandijärves kanda kinnitada just seetõttu, et pakasega tekib neile äärmiselt vajalik „lastetuba”: jääväljad ja tuisuvaalud. Neile valgetele lagendikele on võimalik vaenlaste kotkaste ja maismaakiskjate eest peita pojad, samuti on külmunud vesi hea ja puhas paik hüljeste lapsepõlve tervislikuks veetmiseks. Jääkatte kadumine viib Eesti aladelt ka hülged. Eelkõige kannatab viigerhüljes, sest see maailma väikseim loivalise liik vajab edukaks sigimiseks avamere rüsijäävalle.

Elu on ka jää all ning kliimamuutused tabavad sealseidki elanikke valusasti. Tavaliselt on paks merejää koos lumevaibaga tekiks, mille all veekogud talvel puhata saavad, puudub vett segav lainetus ning jääkaanealune hämarus vähendab vetikate kasvuvõimalusi. See omakorda lubab kalamaimudel ja -marjal segamatult kasvada ning areneda. Talvetormid panevad jäätumata meres vee liikuma ning keerutavad ohtrasti hõljumit üles. Sogane vesi ei ole paljudele mereelukatele meeltemööda.

Paraku pole Eestil kliimamuutustega kohanemiseks riiklikku kava. On teada, et sademete hulk kasvab, kuivendus- või veetõkestussüsteemid satuvad surve alla ja nendega peab rohkem tegelema. Ka tuulte kiirus ja tormiste päevade sagenemine on osa sellest ning tähendab kalda erosiooni. Näiteks Kakumäel enam kõndida ei saa, sest seal ei ole enam maad – meri on selle ära uhtunud.

Temperatuuri tõus, kuivemad ja kuumemad suved, vähem jääd. Samal ajal prognoositakse, et sademete hulk suureneb. Talvel tähendab see rohkem teehooldusele kuluvat raha, kasvõi linnatänavate puhtaks lükkamisele, et inimesed saaksid liikuda. Rohkem torme tähendab, et surve kasvõi elektriliinidele või kaldaerosioonile kasvab. Meie energeetikud räägivad, et õhuline pidevalt remontida on liiga kulukas. Odavam on need maa sisse panna, maakaablisse investeerida.

Kõik tuleb planeerida, selleks raha leida ja ära teha. Praegu on riigieelarvesse ja Euroopa Liidu 2014.–2020. aasta rahastamisotsuse tõukerahade planeerimisse esimest korda sisse kirjutatud ka kliimamuutustega kohanemine. See puudutab meie meteoroloogia jälgimisteenistuse parandamist ja automatiseerimist, et ilma paremini ennustada ja äärmusteks valmis olla. Kuna temperatuuri tõusu tõttu võib eeldada, et metsatulekahjusid on rohkem, tahetakse rahastada ka metsatulekahjudega võitlemise suutlikkuse parandamist.

Kui elu läheb soojemaks, suureneb kindlasti saagikus. Kindlasti tähendab see, et oleme suvise turismipiirkonnana märksa meeldivamad. Briti pensionärid ei taha võib-olla enam Vahemere ääres puhkust veeta, sest seal on liiga palav. Mere ääres aga puhata tahetakse ja meil on Läänemeri. Siis peame jällegi

talvise turismi ära unustama, see jääb meist põhja poole ja mägiste piirkondade pärusmaaks. Omaette probleemid on muidugi ka Läänemere ökoloogilise seisundiga (vt ka ptk D.23).

Kui palju tekib Eestis kasvuhoonegaase? Eesti osakaal kasvuhoonegaaside tekkimisel on maailma mastaabis väga väike. Euroopa Liidu liikmesriikide kasvuhoonegaaside heitest moodustab meie panus 0,4%. 2012. a moodustasid kasvuhoonegaaside heitkogused 19,2 miljonit tonni süsinikdioksiidi ekvivalenti. Metsa- ja maakasutusel on süsihappegaasi siduv mõju ja seetõttu oli 2012. a kogu emissioon 1,9 miljonit tonni süsinikdioksiidi ekvivalenti (CO₂ekv). Energeetikasektor andis 87,9% kogu Eesti kasvuhoonegaaside heitkogustest. Võrreldes 1991. aastaga on Eestis kasvuhoonegaaside emissioon vähenenud 55%.¹¹

Euroopa Liidu seatud eesmärgid aastaks 2020

Lähtudes vajadusest vähendada inimtekkeliste kasvuhoonegaaside heidet, on Euroopa Liit seadnud järgmised eesmärgid.

- ✕ Vähendada energia tarbimist 20%.
- ✕ Vähendada kasvuhoonegaaside heidet võrreldes 1990. aasta näitajaga 20%; kui muu maailm liitub üleilmse kliimaleppega, siis 30%.
- ✕ Suurendada taastuvenergia osakaalu energiatarbimises 20%-ni.
- ✕ Suurendada Euroopa Liidus sõidukites kasutatavates kütustes biokütuste osakaalu 10%-ni.¹²

2014. a oli Eestis viimase poole sajandi üks soojemaid ja kuivemaid.¹³

Foto: Massimo Colombo / iStock

*Amsterdamis
elustavad paljud
ratast autole*

¹¹ Kasvuhooneefekt ja kasvuhoonegaasid – mis need on?, Keskkonnaministeerium: envir.ee/et/kasvuhooneefekt-ja-kasvuhoonegaasid-mis-need.

¹² Kliimamuutused ja meie, Riigikogu keskkonnamisjon, Riigikogu Kantselei (2010): www.riigikogu.ee/public/Riigikogu/Dokumendid/kliimamuutus.pdf.

¹³ Suur ilmaülevaade: 2014. aasta oli Eestis poole sajandi üks soojemaid, Delfi ilmateade: ilmateade.delfi.ee/uudised/suur-ilmaulevaade-2014-aasta-oli-eestis-pole-sajandi-uks-soojemaid?id=70480673.

*Soojendus*VARIANT D.20.1. Pildiülesanne „Uppuv riik”

Klassis vaadatakse pilti, tutvutakse taustlooga ning arutatakse kaduvate riikide üle. Juhend D.20.1.

VARIANT D.20.2. Videoülesanne „Kliimamuutused”

Klassis vaadatakse videot ja arutatakse kliimamuutuste teemadel. Juhend D.20.2.

*Teema uurimine*VARIANT D.20.3. Rühmatöö „Kas Eesti peaks kliimamuutuste pärast muutsema?”

Klassis tehakse rühmatöö teemal „Kas Eesti peaks kliimamuutuste pärast muutsema?”. Juhend D.20.3.

*Kinnistamine*VARIANT D.20.4. Arutlusülesanne „Milline on kõige soojem nädalapäev?”

Maailma meteoroloogijaamade andmed näitavad, et temperatuur Maal tõuseb neljapäeva õhtuni ja siis langeb, et esmaspäeval uuesti tõusta. Arutage klassis, miks see nii võib olla.

Üks võimalik vastus. Kõigis maailma kultuurides on tööpäevad esmaspäev, teisipäev, kolmapäev ja neljapäev. Islamimaades on reede vaba päev, kristlikes maades enamasti laupäev ja pühapäev. Alates reedest lakkavad vabrikukorstanad suitsu ajamast, ka liiklus vaibub. Ei teki liigset soojust.

VARIANT D.20.5. Tsitaadiülesanne

Klassile loetakse ette tsitaat ja arutatakse selle üle. Õpilased võivad ka ise otsida juurde tsitaate kliimamuutuste teemadel ning neid klassikaaslastele tutvustada.

„Jah, me kraabime juba viimaseid tilku ja kamakaid. Varsti kustuvad kõik tuled. Ei mingit elektrit enam. Kõik transpordivahendid peatuvad ning planeet Maad katab peatselt pealuude, kontide ja surnud masinate koorik.

Ja keegi ei saa sinna midagi parata. Selleks on juba liiga hilja.

Loodetavasti ei riku see meie pidu, aga tõde on selline: me oleme oma planeedi ressursid, sealhulgas ka õhu ja vee maha laristanud, justkui nagu homset ei olekski, ja seepärast homset ei tulegi.”

Kurt Vonnegut

- × *Maailmaparandaja teejuht: Arengukoostööst ja sellest, kuidas sina saad panustada.* 2010: vm.ee/sites/default/files/content-editors/maailmaparandaja_teejuht_0810.pdf
- × 2010. aasta maailma inimarengu aruanne
- × *Climate Suit, Revolution Justified:* www.revolutionjustified.org/climate-suit
- × *Eesti rollist rahvusvahelises kliimamuutuste poliitikas*, toimetaja Peep Mardiste, 2007: www.envir.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/kliimaraamat.pdf
- × *Keskkonnaministeeriumi pressiteade: Varssavi läbirääkimistel jõuti üleilmsele kliimakokkuleppele lähemale*, E24 Majandus: uudisvoog.postimees.ee/?DATE=20131125&ID=326153
- × Kelli Seiton, *Ekspert: Eesti ei suutu kliimamuutustesse piisavalt tõsiselt*, Eesti Päevaleht: epl.delfi.ee/news/valismaa/ekspert-eesti-ei-suutu-kliimamuutusesse-piisavalt-tosiselt.d?id=68351825
- × *Kasvuhoooneefekt ja kasvuhooonegaasid – mis need on?*, Keskkonnaministeerium: envir.ee/et/kasvuhoooneefekt-ja-kasvuhooonegaasid-mis-need
- × *Kliimamuutused ja meie*, Riigikogu keskkonnakomisjon, Riigikogu Kantselei (2010): www.riigikogu.ee/public/Riigikogu/Dokumendid/kliimamuutus.pdf
- × Heiki Kask, *Maldiivide mure: kes müüks vette kaduvale riigile uue kodumaa?*, Eesti Päevaleht: epl.delfi.ee/news/valismaa/maldiivide-mure-kes-muuks-vette-kaduvale-riigile-uu-kodumaa?id=51148297
- × *Special Eurobarometer 409: Climate Change Report*, European Commission, Directorate-General for Climate Action (DG CLIMA): ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_409_en.pdf
- × *Climate Change*, United Nations Development Programme: www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/environmentandenergy/strategic_themes/climate_change.html
- × *Kliimamuutustest*, BalticClimate: toolkit.balticclimate.org/et/kliimamuutusest
- × Youtube'i GlZonlineTV kanali video „Climate Change Adaptation: it's time for decisions now”: www.youtube.com/watch?v=FO46sPwm4xk
- × Film „Katastroofi retseptid” (2008), Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/33
- × Jaan-Juhan Oidermaa, *Möödunud aasta haaras kõige soojemate aastate esititli*, ERR-i Novaator: novaator.err.ee/v/keskkond/0523f582-f48a-46a0-97a5-b7bd0d5b6414

- × Inga-Gretel Linkgreim, *Eesti kliima minevik ja tulevik*, ERR: uudised.err.ee/v/ilm/14e23eaf-4f2e-4da6-afe4-e8e4ef191cf9
- × *Suur ilmaülevaade: 2014. aasta oli Eestis poole sajandi üks soojemaid*, Delfi ilmateade: ilmateade.delfi.ee/uudised/suur-ilmaulevaade-2014-aasta-oli-eestis-poole-sajandi-uks-soojemaid?id=70480673

Kõrbestumise käigus väheneb piirkonna taimkate, väheneb ka mulla toitainesaldus ja suureneb erosioonitundlikkus. Kõrbestumine toimub laialdaselt kogu maailmas, mõjutades rohkem kui 110 riiki. Peale Aafrika on kõrbestumine levinud ka Aasias, Põhja-Ameerikas ja Austraalias.

Kõige rohkem mõjutab kõrbestumine Aafrika mandrit, millest 2/3 on kõrb või väga kuivad alad. Sellest omakorda 3/4 on kaotanud oma endise väärtuse. Kõige tuntum on kõrbestumise probleem Põhja-Aafrikas, kus Sahara kõrbe pindala laieneb pidevalt, keskmiselt mitu kilomeetrit aastas. Ka 27% Hiina pindalast on kõrbestunud ja see ala suureneb iga aastaga 2460 ruutkilomeetri võrra. Viimase 50 aastaga on maailmas kõrbeks muutunud hinnanguliselt Brasiilia-suurune ala.

Kõrbestumise põhjuseid on mitmeid. Kasvav elanike arv sunnib toidu ja küttematerjali saamiseks ka kuivi alasid senisest intensiivsemalt kasutama. Õrna ja niigi vähest taimkatet hävitavad ülekarjatamine, transport ning oskamatu niisutamine, mis võib esile kutsuda maa soolatumise ja kasutuskõlbmatuks muutumise. Umbes kuuendik maailma kõrbetest on tekkinud inimtegevuse tagajärjel. Kõige valulikum on probleem neis kohtades, kus maa majandamise viis ületab selle bioloogilise kandevõime.

Foto: nstanev / iStock

Kõrbestumine, kahjurite levik, haritava maa kvaliteedi langus ning erosioon on vähendanud Aafrika põllumajandustoodangut regiooni kuni kaks korda. Toidukriisi tõttu suurenes viimase kahe aasta jooksul toidupuuduse all kannatajate arv 100 miljoni inimese võrra. Ainuüksi mulla erosioon põhjustab Aafrikas saagikuse langust 2–40%, keskmiselt 8%. Kliimamuutuste võimalik mõju toob kaasa veelgi suuremaid riske. Põua tõttu on viimase 20 aasta jooksul hukkunud 22–90%, keskmiselt 40% Aafrika kariloomadest.

Kõrbestumise puhul pole sugugi tegu vaid kohaliku või regionaalse probleemiga: kõrbealadelt pärit tugevad tolmutormid võivad kahjustada inimeste tervist kõikjal maailmas. Tormid võivad kanda Sahara kõrbe tolmu näiteks Põhja-Ameerikasse ning põhjustada sealsetel elanikel hingamisteede haigusi. Hinnanguliselt tõuseb igal aastal Sahara piirkonnast atmosfääri umbes miljard tonni tolmu. Tolmuosakesed tekitavad hingamisprobleeme ning kannavad edasi baktereid ja seenhaigusi. Tolmutormiga levinud mikroorganisme peetakse Kariibi mere korallrahude hävimise üheks põhjuseks. Samuti on tolmu edasi kanduvate bakterite tõttu haigestunud kõrbealadel elavad inimesed.

Kõrbestumine sai esimest korda rahvusvahelist tähelepanu 1968. aastal, kui kuueaastase põuaperioodi ajal suri Lääne-Aafrikas Mauritaanias, Senegalis, Malis, Burkina Fasos, Nigeris ja Tšaadis veerand miljonit inimest ja miljoneid koduloomi. 2011. aastal tabas humanitaarkatastroof Aafrika Sarve (Somaalia,

Etiopia jt). Põua tõttu vajasisid 11 miljonit inimest ellujäämiseks kiiret abi. ÜRO andmetel suri põgenike laagrites mitu korda rohkem inimesi kui varasemates hädaolukordades.

Kuigi ÜRO süsteemis hakati koordineeritud vastumeetmeid arutama juba 1970ndatel, jõustus rahvusvaheline kõrbestumise konventsioon (The United Nations Convention to Combat Desertification, UNCCD)¹⁵ alles 1996. aastal. Konventsiooniga on liitunud 194 riiki, ent erinevalt näiteks Lätist ja Leedust

pole liitunute seas Eestit. UNCCD tegeleb mitmel tasemel kõrbestumise vastu võitlemise ja säästva arengu propageerimisega. Need kaks on omavahel tihedalt seotud. Vaesuses elavatel inimestel ei ole tihti muud valikut kui oma vähest maad kurnata. Paljude keskkonnaprobleemide puhul on ennetamine odavam kui kahjude kandmine, ka kõrbestumist on võimalik vähendada või vältida maa jätkusuutliku harimisega. Tulemused on mitmel pool juba näha. UNCCD abiga on muudetud nii mõnegi kogukonna elu.

Foto: Janika Tamm

*Shianda küla
naised seemneid
külvas*

Positiivne näide on Nigeris kohalike põllupidajate tehtud taashaljastamine. Aastatel 1975–2003 istutasid kohalikud põllumehed Sahelis 200 miljonit puud ja julgustasid oma naabreid põldudele puid alles jätma. Selle tulemusena ei paranenud pelgalt kohalike puude iseuenemine ja mulla erosioonikindlus, vaid ka kohalike inimeste elukvaliteet. Lisaks taastusid põhjaveevarud ja suurenes toiduturvalisus, kuna viljasaak kasvas ja puud kaitsevad nii põlde kui ka külasid tormide eest. Selliste programmide puhul on oluline just kohalike elanike osalus ning nende teadlikkuse ja aktiivsuse suurendamine.

info

17. juuni on üleilmne kõrbestumise vastu võitlemise päev, et muuta avalikust ja maailma poliitikat selle teema vastu tundlikumaks ja tähelepanelikumaks. Selle päeva kuulutas välja ÜRO 1994. aasta üldistungil. Samal ajal kiideti heaks ÜRO lepe kõrbestumise vältimiseks.

Innustav lugu: aafriklane võitleb edukalt kõrbestumisega¹⁶

Aafrikas on peale teiste hädade suureks probleemiks kõrbestumine. Aafrika põhjaosas asub maailma suurim kuum kõrb – Sahara. Inimtegevuse tulemusena suureneb kõrbe pindala pidevalt, mille tagajärjeks on erosioon ja kõlbmatu

¹⁵ UNCCD veebileht: www.unccd.int.

¹⁶ Yacouba Sawadogo: *The Man Who Stopped the Desert*, World Vision Australia: fmrhub.com.au/meet-yacouba-sawadogo-the-man-who-stopped-the-desert/#.VKkTdMa_2fR.

mullapinnas. Probleemi lahendamiseks on proovitud rakendada mitmeid meetodeid ja tehnikaid, kuid nähtavate tulemusteni ei ole jõutud.

Endine põllupidaja Yacouba Sawadogo otsustas enda algatusel 1980. aastatel katsetada traditsioonidest lähtuvat meetodit, mis pani kõrbestunud alale aastatega kasvama taimestiku ja puud. Sama probleemi on tulutult üritanud lahendada ka teadlased ja eri organisatsioonid. Seepärast üllataski endise põllupidaja meetod paljusid, kui see kõigi imestuseks Burkina Faso põhjaosas toimima hakkas.

Yacouba taaselustas kunagise traditsioonilise põllumajandusliku praktika, mis parandas mulla kvaliteeti ning pani puud kasvama. Mehe meetod on tegelikult imelihtne – maasse väikest auku kaevates täidab mees selle kompostiga, kuhu pistab taimede seemned. Avaused annavad vihmasel ajal piisavalt vett, niisutades neid ka kuival ajal. Erinevalt teiste proovitud meetoditest alustas Yacouba ettevalmistust kuival ajal ning suutiski sellega enda eelkäijate ees edu saavutada. 20 aastaga on mees lagedale ja kuivale maa-alale kasvatanud ligi 30 aakri suuruse metsa veidi üle 60 puuliigiga.

Just tema järgimisel loodud tehnikaga on mitmel pool lagedatel aladel suudetud taimi kasvama panna. Yacouba arvates ei peaks inimesed teadmisi ainult endale hoidma, vaid neid teistega jagama. „Ma tahan, et meie piirkonnas toimuksid selles küsimuses viljakad muutused. Kui sa oled nurgas varjul, siis ei ole sinu teadmistel ühiskonnale mingit kasu,” nentis Yacouba.

2010. aastal Mark Doddi tehtud filmis „The Man Who Stopped the Desert” rääkis Yacouba enda tegevusest võitluses kõrbestumisega ning palus selle probleemiga tegelemisel ka välist abi. Filmi levikuga hakkasid endisele põllupidajale kaasnema igasugused annetused, mis on mehel võimaldanud enda teadmiste hulka laiemalt avardada.

uurimiseks

- ✕ Missugused on peamised piirkonnad, mida kõrbestumine ohustab? Missugused on prognoosid kõrbestumise jätkumise kohta järgmiseks viiekümneks aastaks? Missuguseid otseseid meetmeid on kõrbestumisega võitlemiseks kasutusele võetud? Too konkreetseid näiteid ja selgita nende näidete tagamaid.
- ✕ Loe Postimehe veebilehelt lühivuudist „Kahte kolmandikku Tšiilist ähvardab kõrbestumine”: www.postimees.ee/1273614/kahte-kolmandikku-tsiilist-ahvardab-korbestumine. Uuri probleemi ja praeguse olukorra tagamaid: nimeta asjaolusid, mis sealset kõrbestumist võivad põhjustada, ning programme ja vastumeetmeid, mida olukorra leevendamiseks on rakendatud.

Soojendus

VARIANT D.21.1. Pildiülesanne „Araali meri”

Klassis vaadatakse pilti, tutvutakse taustlooga ning arutatakse kaduvate vee-
kogude üle. Juhend D.21.1.

Teema uurimine

VARIANT D.21.2. Arengukompass „Araali meri”

Klassis vaadatakse koos videot, misjärel täidavad õpilased töölehe. Järgneb
arutelu. Juhend D.21.2. Tööleht D.21.2

Kinnistamine

VARIANT D.21.3. Filmi vaatamine

Klassis vaadatakse Maailmakooli filmikogust filmi „Kõrbestumine” ja/või Conser-
vation Internationali videot „Soil is speaking”: natureisspeaking.org/thesoil.html.

- ✕ *Kahte kolmandikku Tšiilist ähvardab kõrbestumine*, Postimees: www.postimees.ee/1273614/kahte-kolmandikku-tsiilist-ahvardab-korbestumine
- ✕ *Yacouba Sawadogo: The Man Who Stopped the Desert*, World Vision Australia: fmnrhub.com.au/meet-yacouba-sawadog-the-man-who-stopped-the-desert/#.VKkTdMa_2fR
- ✕ UNCCD veebileht: www.unccd.int
- ✕ Video „Soil is Speaking”, Conversation International: natureisspeaking.org/thesoil.html
- ✕ Film „Kõrbestumine” (2011), Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/208

„Kui viimane elusolend on meie pärast ära surnud, siis oleks nii luuleline, kui Maa saaks öelda häälel, mis võiks tõusta näiteks Suure kanjoni põhjast: „Valmis.” Inimestele ei meeldinud siin.” Kurt Vonnegut

Bioloogilist mitmekesisust tähistatakse kui üht loodusvara, mida tuleb kaitsta ja kasutada säästva arengu põhimõttel. Elurikkus on eluvormide arvukus maal. Elurikkus hõlmab geneetilist, liigilist ja ökosüsteemide mitmekesisust. Enamasti räägitakse elurikkusest, pidades seejuures silmas liigilist mitmekesisust.

Protest Indoneesia
metsade päästmiseks

Foto: Yamitono Sardi / iStock

Maailmas on kirjeldatud umbes 1,8 miljonit liiki. Tegelik liikide arv on seni vaidluse all. Mõned arvavad, et liikide tegelik arv võib olla üle 10 miljoni, teised pakuvad lausa üle 100 miljoni. Selgrootute rühmad on veel läbi uurimata.

Eri koosluste elurikkus on väga varieeruv. Maismaal on kõige liigirikkamad kooslused troopilised vihmametsad, kus asub ligi pool liigirikkusest. Maailmameres on liigirikkad korallrahud, hõlmates ligi veerandi seal leiduvast liigirikkusest. Paraku on inimesed juba hävitanud ligi poole vihmametsadest ja kolmandiku korallrahudest. Nendest veel kiiremini on hävinud mangroovmetsad. Selle põhjuseks on akvakultuuri (mereandide kasvatused) ja destruktivse massiturismi tohtu kasv India ookeani äärses piirkonnades.

info

Ühe kõige liigirikkama ruutmeetri maailmas võib leida Eesti puisniitudel. Laelatu puisniidult on leitud liigirikkuse rekord – 76 soontaime 1 m² (2001. a). Puisniitude kohta saab vaadata näiteks videot „Looduskaitse 100” Youtube’ist: www.youtube.com/watch?v=QuD6gBO5ZJE&feature=player_detailpage.

Arvatakse, et aegade hämarusest on maakeral elanud ligi 500 miljonit liiki, neist on välja surnud 490 miljonit liiki. Praeguse keskmise väljasuremiskiiruse korral, milleks on 40 liiki päevas, kaoks 16 000 aastaga 96% biotoobist. Väljasurnud loomaliikide arv viimase 400 aasta jooksul:

- × 1600–1700: 21
- × 1700–1800: 38
- × 1800–1900: 84
- × 1900–2000: 670

Viimase neljakümne aasta jooksul on maailma rahvaarv kahekordistunud, kuid samal ajal on loomaliikide arv vähenenud kolmandiku võrra. Bioloogiline mitmekesisus on viimase 35 aasta jooksul langenud kolmandiku võrra. Mere loomaliikidest on hävinud 28% ja maismaa loomaliikidest 25%. Selline järsk liikide väljasuremine oli 35 aastat tagasi täiesti mõeldamatu.

¹⁷ Teksti on suures osas koostanud Eestimaa Looduse Fond.

Liikide väljasuremise põhjused

Elupaikade hävitamine, ümberkujundamine ning killustamine

Looduslike rohumaade ja metsade muutmine põllumajandusmaaks; soode kuivendamine; märgalade muutmine akvakultuurirajatisteks; teede, linnade ning tööstuskeskuste rajamine; jõgede tammistamine, niisutussüsteemide ning mastaapsete hüdroelektrijaamade rajamine; korallriffide ja mererohualade hävitamine destruktiivsete kalapüügitehnikatega, nagu püük põhjatraali ning dünamiidiga. Peale liikide elupaikade reaalse hävitamise killustab näiteks loomade liikumiskoridore oluliselt teede rajamine. Loomad on harjunud omale loomuomaseid radu käima ja nii saavad iga aasta väga paljud loomad maanteedel surma. Ka muudab ökosüsteemide killustamine ökosüsteemi kui liikide omavahelise tasakaalu hoidjat nõrgemaks.

Võõrliigid

Elupaikade hävitamine, häirimine ja killustamine on mastaapne ja hästi jälgitav tegevus, aga võõrliikide imbumine loodusesse toimub teinekord üsna märkamatult. Tihti võib tulnukliik aastaid vaikselt põlluservas „oodata” ning siis soodsate keskkonnatingimuste kokkulangemisel kiirelt edasi levida, hakates kohalikke liike välja tõrjuma. Globaalse transpordivõrgustiku tõttu võivad mõned inimesega seotud liigid levida väga kiiresti tuhandete kilomeetrite kaugusele ökosüsteemidesse. Ent inimene võib ka teadlikult võõrliikide levikule kaasa aidata.

Näiteks Sosnovski karuputk toodi Eestisse tahtlikult ilu- ja meetaimeks. Alates 1960ndatest kasvatati seda hiiglaslikku sarikalist väärtusliku silotaimena. Plahvatuslikult hakkas karuputk levima 1980ndatel, vaesestades suurekasvulise taimena kooslusi. Inimese nahaga kokku puutudes põhjustab karuputke mahl raskesti paranevaid põletusarme. 2012. a alguse seisuga on teadaolevate karuputke võõrliikide kolooniate pindala Eestis ligi 1700 ha¹⁸.

Ka tahtmatult levitatud võõrliigid põhjustavad tõsist pahandust, näiteks mitme Okeaania saare linnustik on rängalt kannatanud sissetungiva mao, pruuni boiga ohjeldamatu tegevuse tõttu. Ainuüksi Guami saartel on pruuni boiga tõttu välja surnud 8 metslinnuliiki 11st, sealsetes metsades valitseb nüüd kummituslik vaikus. Toiduotsingul on see täitmatu roomaja rünnanud isegi magavaid inimesi. Igal aastal kulutab Guami valitsus 4,6 miljonit dollarit selle isuka nuhtluse ohjamiseks.

Üleilmne kliimamuutus

Kliima on Maa ajaloo jooksul pidevalt muutunud, otsides pidevalt dünaamilist tasakaalu. Üks tasakaalu osa on maakera biosfääri reaktsioon abiootilistele teguritele, nagu temperatuuri, niiskuse ja otsese päikesevalguse bilanss. Ökosüsteemid kujundavad kliimat ja reageerivad kliimamuutustele, seda nii lokaalselt kui ka üleilmset. Inimene on viimase sajandi jooksul mõjutanud mõlemat taset väga intensiivselt, põletades fossiilseid kütuseid ning kujundanud ümber süsiniku,

18 Madli Linder, *Karuputke võõrliigid ja mõned sarnased kodumaised liigid*, Keskkonnaamet: www.keskkonnaamet.ee/public/karuputkevoldik_2012.pdf.

lämmastiku ja fosfori ringluse. Suurim probleem pole sageli mitte muutused ise, vaid nende muutuste kiirus. Arvukad kooslused ei suuda liiga kiirelt muutuva kliimaga kohaneda.

Haruldaste liikide kogumine kollektsioonidesse ja loomade kehaosade kasutamine rahvameditsiinis

Tegemist on laialdase äriga. Illegaalses lemmikloomakaubanduses on nõutud ahvid, papagoid, maod, krokodillid. Dekoratiivtaimede kaubandus ohustab eriti mõningaid kaktuse- ja orhideeliike. Kuigi maailma tiigripopulatsioon on kahanenud vähem kui 3500 isendile, tapavad salakütid igal aastal üle saja looma. Viimasel kümnendil on tapetud üle tuhande tiigri, kelle kehaosade järele on mustal turul suur nõudlus. Kõige aktiivsemalt tegutsevad salakütid Indias. Metsloomadega kauplemist jälgiva organisatsiooni Traffic International teatel saadakse kontrollide käigus kõige sagedamini kätte tiigrite nahku, luid ja küüniseid. Viimase saja aasta jooksul on tiigrite arv maailmas vähenenud 100 000 isendilt umbes 3500 loomale¹⁹.

Teravmökk-ninasarvik on ekspertide arvates hukuohu servale sattunud esmaajoones seetõttu, et traditsioonilises meditsiinis on tema sarvele omistatud müstiline tervendamisvõime: küll aitavat sarvejahvatis palaviku, hallutsinatsioonide ja iivelduse, koguni „äranoõidumise” vastu. Austraalia näitlejanna ja modell Elle Macpherson olevat hiljuti tulnud välja „teooriaga” sarvepuudri imepärasest mõjust nahale. Juba aastaid on teadlased sarve põhjalikult analüüsinud. Selle põhiline koostisosa on keratiin, seesama, millest on ehitatud meie varba- ja sõrmeküüned ning juuksed – ja mingeid imeaineid seal ei sisaldu. Šveitsi farmaatsiafirma Hoffman-La Roche uurimuses öeldi: „Ninasarviku sarvel pole inimkehale mingit mõju: ei head ega halba.” Ometi maksab sarvepulbri nael mustal turul 10 000 – 30 000 dollarit. Tundub, et ninasarvikuid on üllilhtne kaitsta – tuleks vaid inimestele selgeks teha, et sarvepuru ei aita. Kuid kahjuks nad ei taha seda uskuda²⁰.

Keenias on alles veel kuus põhjapoolset valget ninasarvikut (*Ceratotherium simum cottoni*), lõunapoolseid ninasarvikuid on alles veel üle 200 000²¹. Need kuus ninasarvikut elavad 365 km² suurusel alal, mida kontrollivad 120 korralvurit, kuid neist ei piisa. Selleks, et aidata loomi, on kogutud annetustega ligi 17 800 eurot, et osta mehitamata droone, mis jälgiksid piirkonda ja aitaksid leida salakütte. Droonid on kaamerateaga ning ohustatud liigid on märgistatud RFID-märkidega. Kui märgatakse alal inimesi, siis antakse korralvuritele kohe õigest kohast teada²².

Looduses elavate populatsioonide üleekspluateerimine

Taimede ja loomade korjamine söögiks, materjaliks ja ravimiteks suuremal määral, kui see populatsioonide isetaastumist silmas pidades mõistlik oleks. Viimase 40 aastaga on nii imetajate, lindude, roomajate, kahepaiksete kui ka kalade

19 Salakütid tapavad sada tiigrit aastas, Postimees: www.postimees.ee/339397/salakutid-tapavad-sada-tiigrit-aastas.

20 Eesti Loodus, okt 2010.

21 One Of 7 Northern White Rhinos Left In The World Dies In Kenya, NPR: www.npr.org/blogs/thetwo-way/2014/10/19/357356495/one-of-seven-white-rhinos-left-in-the-world-dies-in-kenya.

22 Forbesi veebileht: www.forbes.com.

Foto: Giorgos Pagomenos / iStock

populatsioonid kahanenud keskmiselt 52% võrra. Mageveeliikide seis on veel hullem, nende populatsioonid on vähenenud 76% võrra²³.

Aastatepikkuse ülepüügi tulemusel on hariliku tuuni (*Thunnus thynnus*) Atlandi ja Vahemere populatsioonid kahanenud alla isetaastumise piiri. Tööstuse tugeva lobisurve all ei käitu püügikvoote reguleerivad institutsioonid alati jätkusuutlikkuse printsiipe arvestades. Sellest hoolimata saab harilikku tuuni aidata meist igaüks, jättes ostmata sellest kalast tehtud tooted. Enda tarbimisvalikutega saame palju ära teha, vältides ohustatud liikidest või nende osadest valmistatud tooteid. Eelistades vastutustundlikule tootmisele viitava märgisega tooteid, nagu FSC puidutoodetel või MSC kalakaupadel, hääletame rahakotiga jätkusuutliku käitumise poolt.

Samuti aitame elurikkuse säilimisele kaasa, kui väldime kaupu ja teenuseid, mille tootmisel, tarbimisel või utiliseerimisel suunatakse loodusesse hulgaliselt ökosüsteemis kaua püsivaid mürke. Tööstuslikus põllumajanduspraktikas kasutatakse hulgaliselt inimese tervisele ohtlikke taimekaitsevahendeid, mis ladestuvad mulda või kantakse pinnaveega jõgedesse ja nende kaudu meredesse, kus mürgised ühendid jäävad aastateks toiduahelasse püsima, jõudes lõpuks ringiga meie toidulauale.

CITES

Et vältida ohustatud loomade ja taimede hävimist looduses, on sõlmitud rahvusvaheline kokkulepe „Loodusliku loomastiku ja taimestiku ohustatud liikidega rahvusvahelise kaubanduse konventsioon”, mida laiemalt tuntakse CITES-i (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, www.cites.org) nime all. See konventsioon kirjutati alla Washingtonis 3. mail 1973. aastal ja jõustus 1. juulil 1975. aastal.

CITES-i eesmärk on reguleerida rahvusvahelist kaubandust ohustatud looma- ja taimeliikidega. Probleemid haruldaste looma- ja taimeliikidega kaubanduses on läinud järjest teravamaks. Ebaseadusliku kaubanduse objektidest maailmas on haruldased taime- ja loomaliigid tõusnud narkootikumide ja relvade kõrvale.

23 Roger Harrabin, *World wildlife populations halved in 40 years – report*, BBC News: www.bbc.com/news/science-environment-29418983.

See on mõistetav, kui vaadata vaid mõnede haruldaste taime- ja loomaliikide või nende osade maailmaturu hindu:

- ✕ treenitud jahipistrik 100 000 eurot
- ✕ lumeleopardi nahk 50 000 eurot
- ✕ toormuskus (1 kg) 40 000 eurot
- ✕ Candelabra kaktus 5000 eurot²⁴

Peale elusate loomade reguleerib CITES ka surnud isendite (nt topised, jahitrofeed), nende osade (nt nahad, käpad) ning ohustatud liikidest valmistatud esemete (nt elevandiluust ehted, mao- või krokodillinahast kingad, vööd või käekotid, kilpkonnakilbist ehted, prilliraamid) ja ainete (rahvameditsiinis kasutatavad – lõviluudest plaastrid, karusapp ja karukäpad, ninasarviku sarvepulber jm) ekspordi ja importi.

Foto: ribeiroantonio / iStock

Viimasel ajal on oluliseks tõusnud Arktika piirkond, mis seoses kliimamuutusega on osaliselt sulama hakanud. Selle tõttu on piirkonna vastu hakanud huvi üles näitama mitmed naftasuurfirmad nagu Shell, BP, Statoil, Gazprom seal peituvate naftavarude tõttu. Oma asukoha tõttu on Arktika aga eriti tundlik ala, kus paljud liigid sõltuvad sealset haprast tasakaalust ning võimalikul naftareostusel (mida hinnatakse sellise piirkonna jaoks väheste tehnoloogiliste oskuste ja teadmiste juures väga tõenäoliseks) ei ole laastav mõju mitte ainult Arktikale endale, vaid ka ülejäänud maailma looduslikele süsteemidele.²⁵

uurimiseks

- ✕ Uuri, missugused liigid kuuluvad Eesti I kaitsekategooria liikide sekka. Mida see tähendab? Missuguseid tingimusi nende kaitseks rakendatakse?
- ✕ Uuri, kui palju liike on hinnanguliselt looduses täielikult välja surnud ning mis on olnud peamiselt nende hävimise põhjused. Kui palju on viimaste sajandite jooksul kadunud liike Eestis? Missugused liigid on Eestis praegu väljasuremisohus? Mida saab teha selleks, et liikide arvukus säiliks?

²⁴ CITES, Keskkonnaministeerium: envir.ee/et/cites.

²⁵ *Drilling in the Arctic – What is the environmental impact?*, The Guardian: www.theguardian.com/environment/2013/oct/02/drilling-arctic-environmental-impact-greenpeace-piracy.

Soojendus

VARIANT D.22.1. Videoarutelu „Elurikkus”

Klassis vaadatakse Eestimaa Looduse Fondi videot „Elurikkus” ja loetakse ette jõedelfiinide kadumise lugu. Järgneb arutelu. Juhend D.22.1.

VARIANT D.22.2. Mänguline ülesanne „Liikide kõige, kõige, kõige”

Õpilased uurivad internetist „kõigemaid” liike (nt kõige värvilisem, mürgisem, pikema elueaga). Juhend D.22.2.

Teema uurimine

VARIANT D.22.3. Uurimisülesanne „Väljasuremisohus liigid”

Õpilased uurivad rühmatööna internetist infot ühe väljasuremisohus liigi kohta ja täidavad töölehte. Jätkub arutelu. Juhend D.22.3. Tööleht D.22.3.

VARIANT D.22.4. Referaat või esitlus „Kuidas on liigid muutnud meie maailma?”

Õpilased koostavad kodutööna referaadi või esitluse, mida hiljem klassis teistele tutvustatakse. Juhend D.22.4.

Kinnistamine

VARIANT D.22.5. Arutlusülesanne „Biomimikri”

Klassis vaadatakse lõike Janine Benyusi biomimikriteemalisest videoloengust. Jätkatakse rühmaaruteluga. Juhend D.22.5.

- × Madli Linder, *Karuputke võõrliigid ja mõned sarnased kodumaised liigid*, Keskkonnaamet: www.keskkonnaamet.ee/public/karuputkevoldik_2012.pdf
- × *Salakütid tapavad sada tiigrit aastas*, Postimees: www.postimees.ee/339397/salakutid-tapavad-sada-tiigrit-aastas
- × Eesti Loodus, okt 2010
- × *One Of 7 Northern White Rhinos Left In The World Dies In Kenya*, NPR: www.npr.org/blogs/thetwo-way/2014/10/19/357356495/one-of-seven-white-rhinos-left-in-the-world-dies-in-kenya
- × Forbesi veebileht: www.forbes.com
- × Roger Harrabin, *World wildlife populations halved in 40 years – report*, BBC News: www.bbc.com/news/science-environment-29418983
- × Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora: www.cites.org
- × CITES, Keskkonnaministeerium: envir.ee/et/cites
- × *Drilling in the Arctic – What is the environmental Impact?*, The Guardian: www.theguardian.com/environment/2013/oct/02/drilling-arctic-environmental-impact-greenpeace-piracy
- × Eestimaa Looduse Fondi video „Elurikkus” Vimeos: vimeo.com/19185041
- × The IUCN Red List of Threatened Species: www.iucnredlist.org/
- × Tiit Maran, *Euroopa naarits on äärmiselt ohustatud liik*, Looduskalender: www.looduskalender.ee/de/node/11610
- × *Eesti Punane Raamat 2008*, Eesti Teaduste Akadeemia Looduskaitse Komisjon: elurikkus.ut.ee/prmt.php
- × Living Planet Report 2014, WWF Global: www.panda.org/about_our_earth/all_publications/living_planet_report/
- × *Korallrifid võivad olla hukule määratud*, Bioneer: www.bioneer.ee/eluviis/loodus/aid-2001/Korallrifid-võivad-olla-hukule-määratud
- × H. Hobhouse (2004). *Kuus taime, mis muutsid maailma*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus
- × Bill Laws (2013). *Viiskümmend taime, mis muutsid ajalugu*. Tallinn: Koolibri.
- × E. Chaline (2012). *Viiskümmend looma, mis muutsid ajalugu*. Tallinn: Koolibri.
- × Janine Benyusi loeng *Biomimicry in Action*, TED-Conferences: www.ted.com/talks/janine_benyus_biomimicry_in_action#t-5271

Maailmamerel on oluline roll Maa asukate elukeskkonna kujundamisel ning bioloogilise mitmekesisuse loomisel. Ookeanid katavad Maast 71%, seega on ookeanidega kaetud ala rohkem kui maismaad. Samuti toodavad ookeanid hapnikku ning neelavad globaalsel soojenemisel tekkivat soojust. Maailmameri on põhiline tegur, mis mõjutab maailma kliimasüsteemi ning ilmastikuolusid.

Maailmameri on kujundanud ka inimkonna ajalugu, kultuure ja elukvaliteeti. Inimesed söövad meresaadusi, ujuvad lainetes, veedavad aega randades, sukelduvad uurimaks imelist veealust elu, saavad tootmiseks vajalikku toorainet, naftat ja maavarasid ning vajalikud veeteed kaupade transpordiks. On väga vähe valdkondi, mida meri ega ookean ei ole mõjutanud. Kuid see mõju ei ole ühepoolne. Inimene mõjutab maailmamerd samuti kui meri inimest. Kasutades kõiki neid hüvesid, mida meri meile pakub, oleme tõsiselt kahjustanud merd ja selle ökosüsteeme.

Peamised ohud maailmamerele on intensiivne kalastamine, ebapiisav kaitse, turism, laevandus, nafta ja maagaas, reostus ning globaalne kliimamuutus. Neist kaks viimast on eriti laiaulatusliku ja hävitava mõjuga. Üle 80% maailmamere reostusest tuleneb maismaal toimuvast tegevusest. Suurem osa reostusest, mis me maal toodame, jõuab lõpuks maailmamerre. Seda kas sõna otseses mõttes jäätmete merre viskamise teel või jõgede ja kanalisatsiooni kaudu. Põhilisteks reostajateks on nafta, väetised, tahked jäätmed, kanalisatsioonivesi ja kemikaalid. Nafta ja kütteõlid, kemikaalid ja reovesi jõuavad maailmamerre jõgede ja kanalisatsiooni kaudu. Näiteks vaid 12% naftareostusest tuleneb laevadelt ning õnnetustest. Tahked jäätmed jõuavad merre eelkõige inimtegevusega tekkinud jäätmete paigutamisel merekeskkonda. Samuti võib tahkeid jäätmeid sattuda merre kalalaevadelt, reisilaevadelt jms.

Foto: iStock

Maailmamere reostumine toob kaasa mitmeid probleeme: keskkonnaprobleemid, majanduslikud ja esteetilised probleemid, oht inimesele ja inimese tervisele. Reostus kahjustab otseselt elusloodust ja merekeskkonda. Praht võib põhjustada elupaiga hävimise ning samuti lämmatada korallrahusid ning merepõhjaelukaid. Merest võib praht omakorda sattuda rannikule ning randadesse, mis mõjutab negatiivselt turismi ning sellest saadavat majanduslikku kasu. Meres olev praht põhjustab samuti majanduskahju kaluritele. Inimese tervist ohustavad eelkõige merre sattunud ravimijäätmed, uimastitarvikud ja klaasikillud.²⁶

²⁶ WWF Global: www.panda.org; United Nations Environment Programme: www.unep.org; International Maritime Organization: www.imo.org; The World Bank: www.worldbank.org.

info

Mereprahiga seonduvat reguleerivad mitmed regionaalsed ja rahvusvahelised õigusaktid. Näiteks reguleerivad mere ja merekeskkonna saastega seonduvat sellised konventsioonid jm dokumendid nagu MARPOL, SOLAS ja INTERVENTION.

Läänemeri

Seitse maailma kümnest suurimast surnud mereökosüsteemi alast (ingl *dead zone*) asuvad Läänemeres²⁷. Läänemeres seguneb hulk keskkonnaprobleeme. Näiteks on see üks maailma eutrofeerunumaid meresid – toitainete ülekülluse tõttu vohab veetaimestik liigselt ja kahjustab kalaliike. Selle põhjuseks on peamiselt põllumajandusest vette voolavad mineraalväetiste koostisosad – lämmastik ja fosfor. Lisaks tuleb fosforit Läänemerre asulate reoveega, sest suur osa pesupulbreid sisaldab fosfaate²⁸. Siia lisanduvad veel nafta- ja muude kütuste jäägid laevaliiklusest, plast jm jäätmed, merepõhja vajunud Nõukogude Liidu sõjaväetehnika ja seadmed jne.

Läänemere kaitse teeb keeruliseks asjaolu, et kõik mereäärsed riigid (Eesti, Läti, Leedu, Poola, Saksamaa, Taani, Soome, Rootsi, Venemaa) peavad omavahel suutma eesmärkides ja tegevustes kokku leppida ning koos keskkonnavahelise tegevuste mõju vähendada. Seega on oht, et peale selle, et Läänemeri ei pruugi varsti enam olla meeldiv ujumiskoht, ei pruugi see enam toimida ka ökosüsteemina.

uurimiseks

- ✕ Uuri lähemalt, missugused on Läänemere suurimad probleemid. Kas neid probleeme saab mõne kriteeriumi alusel rühmitada? Kuidas püütakse neid probleeme lahendada, missuguseid meetmeid ja õigusakte on selleks vastu võetud?
- ✕ Uuri, missugustes maailma vetes on suurimad probleemid ülepüügiga. Uuri lähemalt ka Läänemere ning selleäärsete riikide tausta: missugused riigid põhjustavad enim ülepüüki? Viimase kohta leiab infot näiteks Aniol Estebani ja Griffin Carpenteri artiklist „Landing the blame: overfishing in the Baltic Sea” Nefi veebilehel www.neweconomics.org/publications/entry/landing-the-blame-overfishing-in-the-baltic-sea.
- ✕ Vaata filmi Läänemerest: arhiiv.err.ee/vaata/2020-laanemeri-elu-voisurm.

²⁷ *Baltic Sea Dead Zones, Save Our Baltic Sea*: www.saveourbalticsea.com/index.php/baltic-sea-dead-zones.

²⁸ Kristjan Piirimäe, *Läänemere keskkond*, Eestimaa Looduse Fond: www.elfond.ee/ru/teemad/meri/operatsioon-gpaaesterongasq/laeaenemere-keskkond-2010.

Soojendus

VARIANT D.23.1. Seoste leidmine „Põhjused-probleemid-tagajärjed”

Õpilased täidavad individuaal- või paaristööna töölehe ülesanded. Seejärel kontrollitakse ühiselt vastuseid ning arutatakse probleemide, nende põhjuste ja tagajärgede üle. (Tööleht D.23.1.)

VARIANT D.23.2. Seostamisülesanne „Maailmameri arvudes”

Õpilased lahendavad töölehe ülesande. Järgneb ühine arutelu. (Tööleht D.23.2.)

Teema uurimine

VARIANT D.23.3. Kaardianalüüs „Maailmameri”

Klassis vaadatakse kaarti, õpilased kirjutavad lühijutu töölehe D.23.3 põhjal. Jätkatakse ühise aruteluga. (Tööleht D.23.3.)

Kinnistamine

VARIANT D.23.4. Filmi vaatamine

Vaadake klassis filmi. Filme saab valida nii Maailmakooli filmikogust kui ka BalticSea2020 veebilehelt www.balticsea2020.org/english/study-guides. BalticSea2020 veebilehelt leitavate filmide kohta on samal lehel olemas ka ingliskeelsed töölehed.

- × *Baltic Sea Dead Zones*, Save Our Baltic Sea: www.saveourbalticsea.com/index.php/baltic-sea-dead-zones
- × WWF Global: www.panda.org
- × United Nations Environment Programme: www.unep.org
- × International Maritime Organization: www.imo.org
- × The World Bank: www.worldbank.org
- × Aniol Estebani, Griffin Carpenteri, *Landing the blame: overfishing in the Baltic Sea*, Nefi veebileht: www.neweconomics.org/publications/entry/landing-the-blame-overfishing-in-the-baltic-sea
- × Kristjan Piirimäe, *Läänemere keskkond*, Eestimaa Looduse Fond: www.elfond.ee/ru/teemad/meri/operatsioon-qpaeeasterongasq/laeaene-mere-keskkond-2010
- × *Study guides*, BalticSea2020: www.balticsea2020.org/english/study-guides
- × Film: „2020 Läänemeri – elu või surm?“, ETV2: arhiiv.err.ee/vaata/2020-laanemeri-elu-voi-surm

Ilma veeta ei ole elu. Vett tarbivad kõik elusolendid Maal. Vett ei teki Maal juurde ega kao, vesi on pidevas ringluses vedeliku, auru, lume ja jääna. Vesi kustutab janu, peseb puhtaks ja kasvatab vilja.

Inimese kasutuses on ainult 2% kogu Maa veevarudest, sest 98% veest moodustab soolane merevesi. Mageveest on omakorda kaks kolmandikku liustikes. Vesi on Maal nii ajaliselt kui ka ruumiliselt ebaühtlaselt jaotunud. Kuigi suures osas maailmas on mageveepuudus, leidub kohti, kus seda jätkub küllaldaselt nii loodusele kui ka inimesele, nt Eestis. Veerežiim võib olla ettearvamatult ning vett võib tihti olla kas liiga palju või liiga vähe, eriti troopikas.

Vett kasutatakse mitmeti: joogiveena, pesuveena, energiaallikana, kastmisveena, tööstuses jne. Inimese kasutatud veehulgast ligi 70% kulub ära põllumajanduses, umbes 20% läheb tööstusele ja vaid 10% jääb kodumajapidamistele. Mitmetes arengumaades on põllumajanduse osakaal (nt niisutus põllundus) veelgi suurem. Näiteks ühe kilogrammi nisu tootmiseks kulub kuupmeeter (1000 liitrit) vett ja ühe kilo riisi tootmiseks 3000 liitrit vett. Niisutamisega kaasneb olulisi keskkonnaprobleeme, nagu pinnase sooldumine või mullaviljakuse vähenemine. Samuti võib niisutamine olla problemaatiline aladel, kus vett napib isegi kodumajapidamiste jaoks.

Foto: Irita Raismäe

Inimesel on vaja 1-2 liitrit vett päevas

Inimese kehast moodustab vesi umbes kaks kolmandikku. Inimesel on vaja 1–2 liitrit vett päevas. Pool sellest saadakse juues, pool imendub koos toiduga. Iga päev väljub inimorganismist ca 2 liitrit vett, kuid soojemas kliimas ja suurema kehalise aktiivsuse korral võib kehast lahkuda kuni 10 liitrit vett. Ilma veeta suudab inimorganism elus püsida ainult paar päeva. Tänapäeval puudub 1 miljardil inimesel ligipääs puhtale joogiveele. Probleem on suurim just arengumaades. Näiteks Aafrikas on vaid igal neljandal inimesel võimalik tarbida puhast joogivett. Naised ja lapsed läbivad vee otsinguil kilomeetreid ja isegi siis peavad nad tihti oma joogivee ammutama reostunud lompidest. Ligi pooltel arengumaade inimestel on terviseprobleemid, mida põhjustavad saastunud vesi ja puudulik hügieen.

Siiani on levinud ettekujutus, et peamine mure puhta joogivee pärast on maa-kohtades. Viimasel ajal on selgeks saanud, et tõeline katsumus seisneb hoopis

kasvavate linnade varustamises vee ja kanalisatsiooniga. Arengumaade üha laienevad slummialad on tõsiseks probleemiks. Vaesed inimesed rändavad linnadesse lootuses raha teenida, ja kuna seal pahatihti puuduvad rahuldavad sanitaarsüsteemid, peavad slummide inimesed puhta joogivee eest mitu korda rohkem maksma kui sama linna rikkamad elanikud.

Foto: Tim Arbaev / iStock

Mitmes maailma piirkonnas kasutatakse magevett (põhja- ja pinnavett) kiiremini, kui see looduslikult taastuda jõuab. Juba 1/3 maailma rahvastikust elab keskmise kuni suure veepuudusega piirkonnas. Teadlased ennustavad, et kliima muutumine ja vee liigkasutamine tekitab olukorra, kus üle poole maailma elanikkonnast kannatab 2032. aastaks tõsise veepuuduse käes. Inimkond kasvab meeletu kiirusega ja maailma rahvastiku toitmiseks peab

põllumajanduses toimuma oluline muutus, sest vee tarbimist oluliselt suurendada ei saa. Juba praegu on suurem osa põllumajandusest siirdunud väiksematele laiuskraadidele, kus soojem kliima lubab kaks kuni kolm saaki aastas. Intensiivne põllumajandus on tekitanud seal aga veenappuse, viies niigi aeglaselt taastuva põhjavee taseme väga madalale.

Veepuudus ja põud on mureks ka paljudele Euroopa piirkondadele, kus tasakaal vee vajaduse ja kättesaadavuse vahel on jõudnud kriitilise piirini. Veepuudusest ja põuast on saanud suur probleem ning kliima muutumise tõttu halveneb olukord tõenäoliselt veelgi. See ei ole üksnes Vahemere riikide probleem. Tšehhi Vabariik on teatanud sagedase veepuuduse all kannatavatest piirkondadest ning Prantsusmaa ja Belgia liigtarvitatud põhjaveekihtidest. Eestis veepuudust veel ei ole, kuid joogivee kvaliteedis on arenguruumi. Kvaliteetne joogivesi on tagatud ligi kolmveerandile Eesti elanikest.

Veepuudus võib tekitada ka sõjalisi konflikte. Teatud piirkondades on vesi juba taastumatu loodusvara, seega kasvab selle majanduslik ja strateegiline tähtsus pidevalt. Pinna- ja põhjavee jagamine eri riikide vahel tekitab kestvaid omandiõigustülisid nt USA-s, Iisraelis, Süürias, Türgis, Pakistanis ja Vietnamis. Viimase viiekümne aasta jooksul on vähemalt 37 relvastatud kokkupõrke ajendiks olnud vesi.

info

22. märtsil tähistatakse **üleilmset veepäeva**. Ülemaailmse veepäeva tähistamise eesmärk on eelkõige teadvustada, kuidas majanduslik tootlikkus ja sotsiaalse heaolu kasv mõjutavad veevarude vähenemist. Koos ülemaailmse veepäevaga peetakse ka rahvusvahelist sanitaarpäeva. Puhas vesi, kanalisatsioon, hügieenilised WC-d ja puhtus on elutähtsad vaesuse, haiguste ja eriti laste suremuse vähendamisel.

uurimiseks

- ✕ Mitmes India piirkonnas on Coca-Cola tehased põhjustanud veepuudust ja -saastet. Tööstuse võimsad puurkaevud ammutavad päevas sadu tuhandeid liitreid põhjavett, mille tagajärjel on vesi kaevudes kümneid meetreid alanenud, jättes inimesed joogiveeta ja põllud kuivaks. Viljaikaldus kaotab inimeste sissetulekud ning igapäevased kilomeetritepikkused käigud vee järele ei jäta aega tööle- ega koolimiseks. Peale veepuuduse olid probleemiks raskmetallid, mis tehaste reovetest põhjavette sattusid. Saastunud vesi oli täiesti joogikõlbmatu ning sellega pesemine tekitas silma- ja nahaärritust. See on sundinud inimesi tehaste vastu protesteerima ning mitmed külanõukogud on läinud probleemiga kohtusse, kus neid on saatnud ka edu. Lõuna-Indias Kerala osariigis suutsid aktiivsed külaelanikud sundida ühe Coca-Cola tehase ukseid sulgema. See on hea näide, kuidas kodanikualgatuse ja juriidiliste meetmete abil on ka väikestel kogukondadel võimalik võita vaidlusi rahvusvaheliste suurkorporatsioonidega. Uuri lähemalt Coca-Cola konflikti ja lahenduste kohta: kuidas ja mis piirkondi tehas täpselt mõjutas, missugused konkreetsete meetmed aitasid probleemi lahendada? Paku viise, kuidas oleks võimalik selliseid olukordi tulevikus vältida.
- ✕ Uuri, kuidas on olukord puhta veega Euroopas ja Eestis. Kas mõnes Euroopa riigis on võetud karme meetmeid selleks, et puhta vee nappust kompenseerida? Too näiteid.
- ✕ Vaata saadet vee kohta sarjast „Mõistlik või mõttetu”: etv.err.ee/v/397b9bf2-c9c6-417e-b51f-53c96e4b9dcd.

Foto: Irita Ralsmaa

*Soojendus*VARIANT D.24.1. Sissejuhatavad küsimused

Klassis arutatakse küsimuste üle.

1. Milline üleilmne kriis nõuab rohkem inimelusid kui sõjad?
2. Kust tuleb sinu kraanivesi?
3. Kui palju teie pere päevas vett kulutab?
4. Mille peale kulub suur osa magevett (kodumajapidamine, tööstus, põllumajandus vm)?

Lisaks võib uurida Keskkonnaameti koostatud brošüüri „Milleks säästa vett?":
www.keskkonnaamet.ee/public/Milleks_saasta_vett.pdf.

*Teema uurimine*VARIANT D.24.2. Uurimisülesanne „Vesi ja tarbimine”

Klassis uuritakse Water Footprint Networki ingliskeelset veebilehte waterfootprint.org. Õpilased loevad vee tarbimise kohta, teevad endale selgeks, mis on roheline, sinine ja hall veejalajälg, ja uurivad igapäevaselt kasutatavate toodete tegelikku veejalajälge. Samuti võivad nad arvutada iseenda veejalajälje. Järgneb ühine arutelu.

*Kinnistamine*VARIANT D.24.3. Viktoriin „Vee tarbimine”

Klassis korraldatakse suuliselt viktoriin „Vee tarbimine”. Juhend D.24.3. Tööleht D.24.3.

- × *Milleks säästa vett?*, Keskkonnaamet: www.keskkonnaamet.ee/public/Milleks_saasta_vett.pdf
- × Water Footprint Networki veebileht: waterfootprint.org
- × Film „Püha vesi” (2007), Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/134
- × Saatelõik vee teemal, *Mõistlik või mõttetu*, ERR: etv.err.ee/v/397b9bf2-c9c6-417e-b51f-53c96e4b9dcd
- × Interaktiivne veepuuduse kaart, Water.org: water.org/water-crisis/water-facts/water/
- × Veeteemaline õpimapp, Keskkonnaamet: www.keskkonnaamet.ee/public/Veeteemaline_õpimapp_veebi.pdf

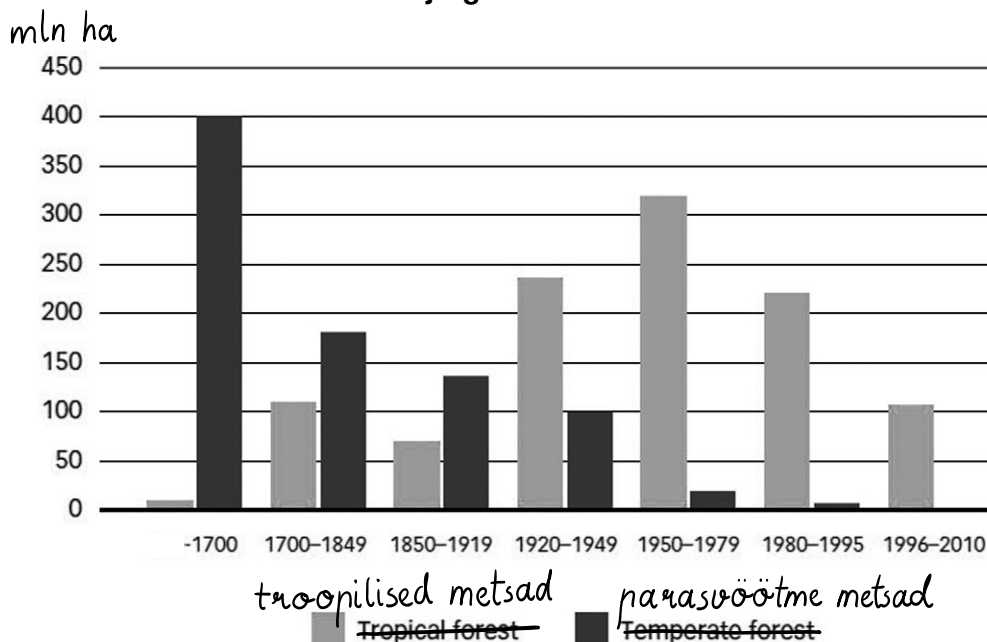
Maakera maismaast (koos siseveekogudega) on metsaga kaetud 30,3% – metsa on veidi alla 4 miljardi hektari, millest 2/3 asub kümnes kõige metsarikamas riigis. Euroopas on kõige metsarikam Venemaa. Teised suurema metsamaa pindalaga Euroopa riigid on Rootsi, Soome, Prantsusmaa, Hispaania ja Saksamaa. Hinnanguliselt on Euroopa kunagisest metsakattest säilinud ainult 10%.

Maailma metsadest raiutakse igal aastal u 3,1 miljardit m³ puitu, millest umbes pool kasutatakse kütusena. Tegelikult raiutav kogus on arvatavasti suurem, sest näiteks lõkkes põletatava puidu hulka on raske täpselt hinnata. Paraku jätkub ka metsade põletamine põllumaa saamiseks ehk alepõllundus, mis näiteks Kagu-Aasias on suur probleem.

Maailma suurimad ümarpuidutootjad on USA, India ja Hiina, suurimad saematerjalitootjad USA, Kanada ja Venemaa ning suurimad paberitootjad USA, Hiina ja Jaapan. Euroopa saematerjalifirmadest on tootmismahult esikohal Stora Enso Timber ning teisel kohal Finnforest, mõlemad tegutsevad ka Eestis. Maailmas on need ettevõtted vastavalt kolmandal ja viiendal kohal.

Sama kiiresti, kui kasvab maailma rahvaarv, on vähenenud ka metsade pindala. Aastatel 2000–2012 on metsamaa pindala vähenenud 229,8 miljoni ha võrra, ainult 2012. aastal 20,8 miljoni ha võrra.³⁰

Metsatustamine metsatüübi järgi

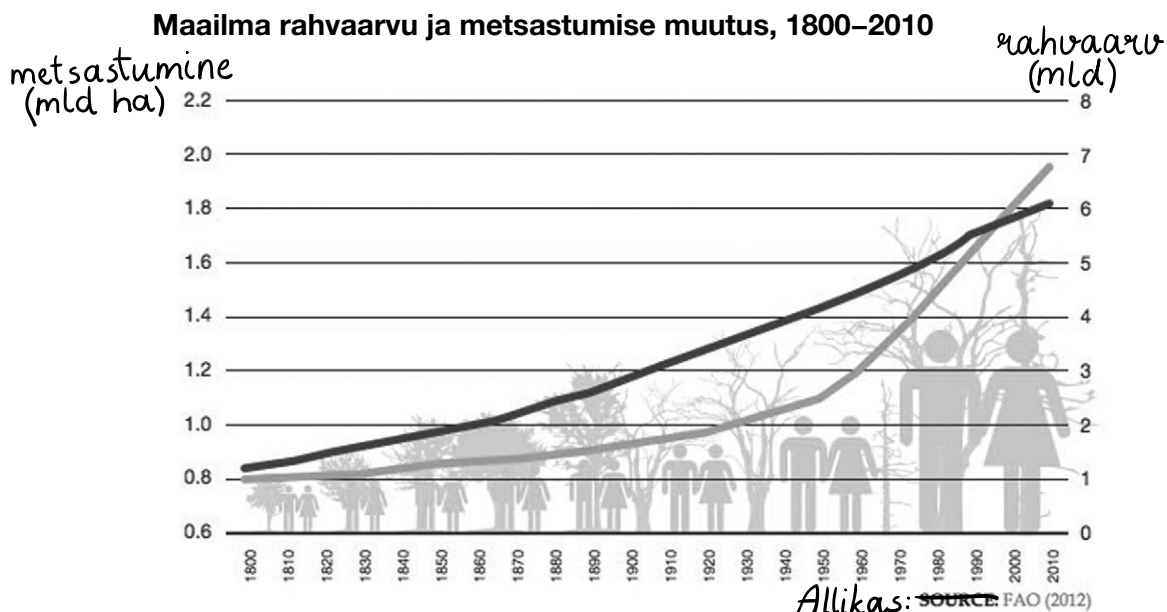
Allikas:

Source: Estimates based on Williams, 2002; FAO, 2010b.

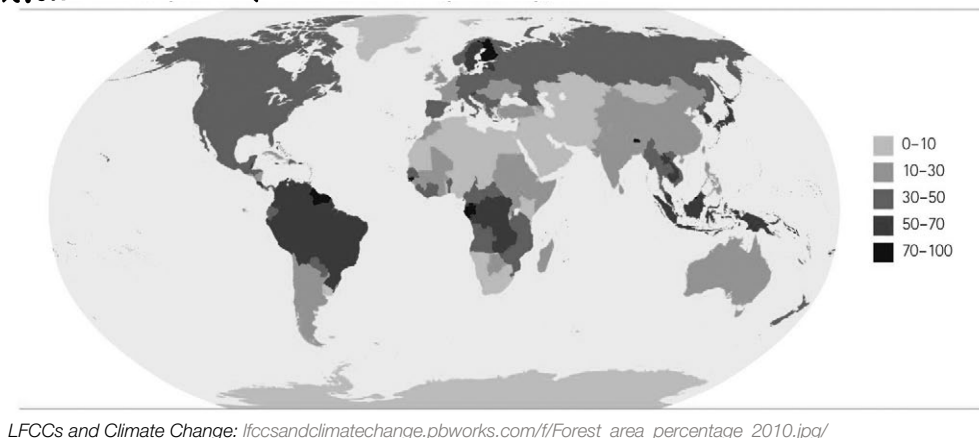
mongabay-images.s3.amazonaws.com/12/1203all-time-deforestation.jpg

²⁹ Taustmaterjali koostamisel oli suureks abiks Eesti Metsatööstuse Liidu koostatud õppematerjal: *Mets toidab: Õppematerjal koolidele, Eesti Metsatööstuse Liit* (2008): loodusaineteliit.files.wordpress.com/2012/06/metsamapp.pdf.

³⁰ Global Forest Watch: www.globalforestwatch.org.

Rükkide metsasus (%)

Troopiliste metsade hävimine

Paljude vaeste Lõuna riikide suur välisvõlg ja surve selle tagasimaksmiseks valuutat teenida tekitab tuntavaid keskkonnaprobleeme. Pärast iseseisvumist peamiselt 1950.–1960. aastatel lõppes endiste emamaade (Ühendkuningriik, Prantsusmaa, Hispaania jt) finantstugi ja arengumaad hakkasid oma suurinvesteeringuteks võtma välislaene. 1970ndatel tekkisid laenude tagasimaksetega suured probleemid (võlakriis), kuna globaalse naftakriisi tõttu kallinesid kütused ning kahekordistusid laenuintressid. Et laene siiski tagasi maksta ja uusi saada, suurendasid Lõuna riigid välisvaluuta teenimiseks Põhja rahanduseksperptide soovitusel (Rahvusvaheline Valuutafond, Maailmapank) oma loodusvarade ekspluateerimist ja eksporti. Tüüpiliseks selliseks eksporditavaks olid näiteks troopilised metsad, mille pindala hakkas kiiresti vähenema. Suurenes ka paljude maavarade (näiteks kuld ja teised metallid) kaevandamine ja eksport.

Troopilistest metsadest saavad Põhja rikkad riigid näiteks paberitööstuse, ehitamise ja mööblitööstuse jaoks väärtuslikku puitu, mida parasvöötmes ei kasva. Nii hävib maailmas miljoneid hektareid troopilisi metsi. Aastatel 1960–1990 vähenes troopiliste metsade pindala maailmas hinnanguliselt 20% võrra. 1992. aasta Rio de Janeiro keskkonna- ja arengukonverentsil loodeti jõuda metsade kaitseks vastava rahvusvahelise konventsiooni loomisele, kuid katse ebaõnnestus ning troopiliste metsade hävimine jätkub endise hooga.³¹

Suurim on troopiliste metsade pindala vähenemine olnud Aasias, kus ajavahemikus 1960–1990 on raiutud 33% troopilistest metsadest. Aasias on probleem kõige tõsisem Indoneesias, kus metsade pindala on viimase 50 aastaga

vähenenud koguni 40% võrra. Praegu kahanevad Indoneesia metsad hinnanguliselt tempoga 2–3 miljonit hektarit aastas (umbes pool Eesti pindalast), sealhulgas kuni 80% ulatuses illegaalsete raiese tõttu, mis toimuvad üht või teist seadust eirates. Ka suurte metsalaamade poolest kuulsas Lõuna-Ameerikas on troopiliste vihmametsade hävimine olnud ulatuslik: aastatel 1960–1990 on raiutud 18% metsadest. Praegu on metsaraie Lõuna-Ameerikas isegi suurenenud, eriti maailma kopsudeks peetavas Amazonase jõgikonnas. Just Brasiilia arvele kanti vahemikus 2000–2005 hinnanguliselt koguni 42% kogu maailma metsaraiest. 2012. a vähenes Brasiilias metsa pindala 2 579 309 ha võrra³².

Foto: iStock

Sama moodi nagu troopikavööndis on põlismetsade raie probleemiks ka parasvöötmes (eriti Venemaal ja Kanadas). Troopiliste metsade raie põhjustab probleeme mitmel tasandil. Troopilised metsad on elupaigaks paljudele kohalikele hõimudele, kes vajavad metsa elupaigana, toidu ja ravimite hankimise, küttepuid saamise ja rituaalsete toimingute paigana. Kohalike kogukondade elupaiga hävitamine suurendab nende piirkondade sotsiaalseid probleeme, haiguste levikut, linnastumist ja tööpuudust. Piirkondlikult mängivad metsad olulist rolli veeringes ja bioloogilise mitmekesisuse säilimises ning ulatuslik raie võib põhjustada näiteks üleujutusi ja pinnase erosiooni. Globaalsel tasandil soodustab metsade raie kliimamuutusi, aga hävitab ka paljusid inimesele tuntud ja veel tundmatuid liike (troopilistes metsades elab suurem osa maailma taime- ja loomaliikidest). Kui ka liigirikka troopilise vihmametsa raiumise järel sinna põllumaad ei rajata ning lastakse langid looduslikult metsastuda, ei taastu seal (erinevalt parasvöötme metsadest) enam mitte samasugune liigirikas mets, vaid võsa.

Peale ulatusliku metsaraie põhjustavad keskkonna- ja sotsiaalseid probleeme monokultuurse ja ekspordile suunatud põllumajanduse viljelemine. Välisvõla tagasimaksmise surve all on ka märkimisväärne osa arengumaade põllumajandusest suunatud mitte kodumaise nõudluse rahuldamisele (isegi näljahäda

31 Deforestation, World Rainforest Movement: wrm.org.uy/browse-by-subject/deforestation.

32 Brazil, Global Forest Watch: www.globalforestwatch.org/country/BRA.

puhul), vaid välisvaluuta teenimise vajaduse tõttu ekspordile. Põlisrahvastele ning tuhandetele liikidele elupaigaks olevate metsade kulul laiendatakse põllupinda, kus kasvatatakse suurtel aladel monokultuure. Senise mitmekesise metsakoosluse asendamine monokultuurse põlluga vaesestab mulda, vähendab ala bioloogilist mitmekesisust ja pikas perspektiivis ka maa tootlikkust. Sotsiaalseid pingeid tekitab varem kohalike kogukondade kasutuses oleva maa erastamine.

info

21. märts on rahvusvaheline metsapäev, mille üks eesmärke on püüd pöörata tähelepanu vihmametsade hävimisele, aga ka sellele, et 1,6 miljardi inimese elatusallikad sõltuvad metsast – selle majandamisest või metsast saadavast toidust.

uurimiseks

- ✕ Eesti metsa olukorra kohta on mitmeid arvamusi. „Eestis ei ole probleeme ka metsade kadumisega,” on öelnud Eesti Metsaseltsi president, Eesti Maaülikooli professor Hardi Tullus. „Meie olukord pole võrreldav mõne troopilise piirkonnaga – kui seal on metsad hävimisohus, siis meil majandatakse metsi jätkusuutlikult ning metsade hävimise ohtu Eestis ei ole.” Samas leiab Eestimaa Looduse Fond, et Eesti metsapoliitika pole säästlik ning raiemahtude suurendamine seab ohtu teised metsa-ökosüsteemide liigid³³. Uuri eri arvamuste tagamaid: milliste näitajate või uuringutega arvamuste mitmekesisust saab põhjendada? Kellega sina nõustud? Miks?
- ✕ Millised on peamised põhjused, miks metsa maha võetakse? Too näiteid metsaraiete kohta, mis ei ole piisavalt põhjendatud või kus saadud puitu ei ole otstarbekalt ning efektiivselt kasutatud. Mis kriteeriumite alusel sa nii arvad? Too näiteid ka olukordade kohta, kus metsa hävitatakse puhtalt mõne muu saaduse edendamiseks, hoolimata puidust.
- ✕ Vaata ühe minuti loengut „Milline näeks välja Eesti loodus inimese sekumisetä?”, ERR-i Novaator: novaator.err.ee/v/d1fc7ac1-ac20-4adf-9c2a-7c7b313b6c6a.
- ✕ Loe Valdur Mikita „Lingvistilist metsa”. Vaata ka ERR-i videot: etv.err.ee/v/kultuurisaated/kirjandusministeerium/videod/c9317a3e-da19-4a69-9613-3aaf349cf62b.

33 Raiemaht seab ohtu loodusväärtused, Eestimaa Looduse Fond: elfond.ee/et/uudised/26-metsauudis/1649-2014-03-29-06-42-50.

Soojendus

VARIANT D.25.1. Lugu Lihavõttesaare ühiskonna arenemisest, õitsengust ja kiirest hääbumisest (J. Valge ja K. Sepp)

Klassis loetakse ette töölehel antud lugu. Jätkub ühine arutelu metsa vajalikkusest, raiest ja sellega seotud probleemidest. Lihavõttesaare ressursiprobleem on hõlpsasti laiendatav planeedi praegusele olukorrale. Praegust seisut võib võrrelda Lihavõttesaarel ajaga, mil elu ventiliiks olnud mets hakkas juba sedavõrd läbi paistma, et inimesed võisid üksteist näha seistes teine teisel pool saart. (Tööleht D.25.1).

Teema uurimine

VARIANT D.25.2. Debatt „Kas Eesti metsa võiks rohkem raiuda?”

Klassis debateeritakse Eesti metsa kestlikkuse teemadel. Juhend D.25.2.

VARIANT D.25.3. Uurimisülesanne „Säästlikud metsandustooted”

Maailmas ja ka Eestis on kasutusel kaks säästliku metsanduse sertifikaati: FSC (*Forest Stewardship Council*, www.fsc.org/) ja PEFC (*Programme for the Endorsement of Forest Certification*, pefc.org/). Õpilased uurivad kodulehtedelt, mis on kahe sertifikaadi erinevus ning mida sertifikaat tagab. Teise ülesandena uurivad õpilased, milliseid tooteid saab Eestis nende sertifikaatidega osta (internetist info otsimine, poes puidutoodete, sh paberi uurimine). Näiteks võib teha katse ja uurida mööblipoodidest, kas nad müüvad nende sertifikaatidega tooteid ja kas üldse ollakse säästlikust metsandusest teadlikud. Mõlema ülesandeosa tulemusi arutatakse ühiselt klassis.

Kinnistamine

VARIANT D.25.4. Filmi vaatamine

Vaadake klassis mõnd Maailmakooli filmikogu filmi. Näiteks sobib hästi film „Metsadest ja inimestest”.

- × LFCCs and Climate Change: lfccsandclimatechange.pbworks.com/f/Forest_area_percentage_2010.jpg/
- × *Mets toidab: Õppematerjal koolidele*, Eesti Metsatööstuse Liit (2008): loodusaineteliit.files.wordpress.com/2012/06/metsamapp.pdf
- × *Brazil*, Global Forest Watch: www.globalforestwatch.org/country/BRA
- × *Raiemaht seab ohtu loodusväärtused*, Eestimaa Looduse Fond: elfond.ee/et/uudised/26-metsauudis/1649-2014-03-29-06-42-50
- × J. Valge ja K. Sepp (2009). *Üleilmastumine ja globaalprobleemid*. Tallinn: Koolibri.
- × *Metsade pindala muutumise interaktiivne kaart*, Global Forest Watch: www.globalforestwatch.org
- × *Riikide andmed*, Global Forest Watch: www.globalforestwatch.org/countries
- × *Forestry*, Food and Agriculture Organization of United Nations: www.fao.org/forestry/en/
- × *Maailma metsade koondraport 2014*, Food and Agriculture Organization of United Nations: www.fao.org/forestry/sofo/en/
- × *Mets elab*, Eestimaa Looduse Fond: elfond.ee/et/teemad/mets
- × Eesti Metsaseltsi veebileht: www.metsaselts.ee/
- × *Kaardid metsanduse kohta 1990–2000*, Worldmapper: worldmapper.org/textindex/text_resources.html
- × Forest Stewardship Council: www.fsc.ee
- × Programme for the Endorsement of Forest Certification: pefc.org
- × Film „Metsadest ja inimestest” (2011), Maailmakooli filmikogu: filmikogu.maailmakool.ee/node/209
- × Eiris Teevere, *Aastas annab reklaami levitamise eest otsa ligi 500 ha metsa*, Õhtuleht: www.oh tuleht.ee/531614/aastas-annab-reklaami-levitamise-tottu-otsad-500-hektarit-metsa
- × Ühe minuti loeng, *Milline näeks välja Eesti loodus inimese sekkumiseta?*, ERR-i Novaator: novaator.err.ee/v/d1fc7ac1-ac20-4adf-9c2a-7c7b313b6c6a
- × *Valdur Mikita raamat „Lingvistiline mets” on armastuskiri Eestile*, Kirjandusministeerium, ERR: etv.err.ee/v/kultuurisaated/kirjandusministeerium/videod/c9317a3e-da19-4a69-9613-3aaf349cf62b

Lõpetuseks

Kursuse laiem eesmärk oli toetada õpilaste aktiivsust ja arusaama, et globaliseeruva maailma probleemidele on lahendusi ning keerulisi olukordi saab leevendada. Kursuse kokkuvõtvad tegevused püüavad taas panna õpilasi mõtlema sellele, mida on tehtud ja saaks tulevikus teha globaalprobleemide lahendamiseks. Selleks, et reflekteerida kursusel õpitut, on soovitatav kasutada 2–3 õppetundi. Kursuse lõpus peaks õpilastel olema ka võimalus kursuse sisu ja korraldust hinnata. Selleks on mälupulgal küsitlusvorm, mida saab kohandada vajaduse järgi. Kursust hinnata on hea koos suuliselt.

Kokkuvõtvad tegevused

VARIANT K.1. Tuleviku töötuba

Paljudel on arvamus tegelikkuse ja tuleviku kohta: mis on tõenäoline stsenaarium ja mis mitte, mis soovitatav ja mis mitte. See, mida võib tulevikus saavutada, sõltub oskustest leida lahendusi praegu. Klassis arutatakse tulevikustsenaariumite üle ning pakutakse üleilmsetele probleemidele võimalikke lahendusi. Juhend K.1.

VARIANT K.2. Üleilmsed kodanikukampaaniad

Klassis tutvutakse üleilmsete kodanikukampaaniate ja võimalustega, kuidas olla aktiivne ja vastutustundlik maailmakodanik. Juhend K.2.

Veel võimalusi kokkuvõtvaks tegevuseks

- ✕ Klassis tutvutakse raamatuga „Maailmaparandaja teejuht: Arengukoostööst ja sellest, kuidas sina saad panustada” 2010 (vm.ee/sites/default/files/content-editors/maailmaparandaja_teejuht_0810.pdf). Raamatust kogutakse viis head ideed selle kohta, mida klass või kool tervikuna saaks teha, et maailma positiivselt mõjutada.
- ✕ Klassis vaadatakse mõnd filmi Maailmakooli filmikogust ja arutatakse nähtu üle.
  - × „Sul on õigus teada” (2009). Mida suutsid aktiivsed kohalikud elanikud oma eluolu parandamiseks ise ära teha?
  - × „Darfur nüüd” (2008). Kuidas püüavad eri tegelased Darfuris toimuvat mõjutada?
  - × „Katastroofi retseptid” (2008). Kuidas oli filmi režissöör valmis oma tarbimisvalikuid muutma? Miks ta seda tegi?
  - × „Inglise kirurg” (2007). Mida tegi inglise kirurg Ukrainas inimeste elude parandamiseks? Miks ta seda tegi?

ISBN 978-9949-38-549-2

9 789949 385492